

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL YAŞAM
(V. VE VII. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Dr. Öğ. Üy. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN
Düzgün KARAKUŞ

ELAZIĞ-2018

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL YAŞAM
(V. VE VII. YÜZYILLAR)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Dr. Öğ. Üy. Sezgin GÜÇLÜAY

HAZIRLAYAN

Düzcün KARAKUŞ

Jürimiz, ... tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1. Prof. Dr. M. Beşir AŞAN
2. Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY
3. Dr. Öğr. Üyesi Ömer TOLAN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ..... tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Bizans İmparatorluğu'nda V. ve VII. Yüzyıllar Arasında Sosyal Yaşam****Düzzgün KARAKUŞ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Ana Bilim Dalı****Genel Türk Tarihi Bilim Dalı****Elazığ-2018; Sayfa: XIII+115**

Dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Bizans imparatorluğu gerek Avrupa coğrafyasında kurulan Roma imparatorluğu gerekse Anadolu coğrafyasında kurulan Bizans İmparatorluğu büyük zamanlar pek çok halkı etkilemiş ve yaptıkları uygulamalar ile bu devlet yıkıldıktan sonra da başka devletlere ilham kaynağı olmuştur.

Bizans İmparatorluğu'nun idari-siyasi ve askeri alandaki başarıları ve başarısızlıkları sosyal hayata da yansımıştır. Ülke muazzam sınırlara ulaştığı vakit özellikle kentlerde soylu sınıf kırsal kesime nazaran bolluk ve bereket içinde güzel yerlerde yaşamış daha iyi daha güzel giysiler giymiş ve genelde eğlencelere aşırı düşkün olmuşlardır. Kentli halk çoğunlukla tüccar ya da kendinden soylu büyük toprak ve mülk sahipleriydi. Şehirlerde yaşamak daha kolaydı. Kırsal kesimlerdeki halk mallarını kent pazarlarında satarlardı. Taşradaki halk genellikle tarımla uğraşırđı. Özgür olmayan köylü kesimi de genelde köle olarak bulunurlardı. Bunların vatandaşlık hakkı yoktu. Bizans toplumunda aile önemliydi ve ataerkil bir anlayış vardı. Kadının toplumda önemi çok azdı hatta hiç söz hakkı olmayan bir bireydi. Hıristiyanlık dininin kadınlara yönelik katı davranışları zamanla bile değiştirmemiştir ancak bu katı tutumu Justinianus kanunlarından sonra biraz yumuşamıştır.

Bizans imparatorluğun'da dinin yeri önemliydi. Ortodoks Bizans, Katolik Roma ile din konusunda bir ara yarış içinde olmuş ve Konstantinopolis'i Ortodoksluğun başkenti yapmıştır. Dine bu kadar önem verse de dinin toplumu ve devleti ele

geçirmesine asla müsaade etmemiştir. İmparatorlukta din ile siyaset dengelenmiş, Ortaçağdaki Katolik kilisesi kadar hür olamamıştır. Bu da devletin uzun soluklu olmasında bir etken olmuştur.

Bizans imparatorluğu Konstantinopolis başkent olmak üzere Anadolu coğrafyasında kurulduğu zaman zengin bir kültürün temelleri üzerinde kurulmuştur ve bu kültürleri kendi içinde yoğurarak devletin her alanında uygulamış ve sosyal hayattaki yaşam stiliyle de bu kültürün kalitesini yansıtmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Konstantinopolis, Sosyal, Kültür, Medeniyet

ABSTRACT**Master Thesis****The Byzantine Empire V. and VII. Between Centuries of Social Life****Düzgün KARAKUŞ****Firat University****Institute of Social Sciences****Department of History****Department of General Turkish History****Elazig-2018; Page: XIII+115**

Have an important place in world history from the Byzantine Empire founded in Anatolia as well as both the European geography of the Roman Empire Byzantine Empire established many great times with the people affected and their applications, it has been a source of inspiration to other countries after the fall of the government.

The Byzantine Empire, administrative - political and military successes and failures reflected in social life. Time limits, especially in urban areas has reached an enormous country of plenty and abundance of the noble class who lived in beautiful places, dressed in nice clothes and plenty eğlenmişlerdir. Urban public in general or self-noble merchant sahipleriydi largest land and property. Easy to live in cities. The public and sold in rural areas and urban markets. Pickin 'on agriculture in the provinces the public generally. The general non-ffee peasant sector where used as slaves, they did not have much of a non-citizen. Patriarchal family was important and had an understanding of Byzantine society, women in society was a person with very little or even no right to speak. Alter the behavior of Christianity, even women. After this change, the laws of Iustinianus changed slightly.

Important place of religion in the Byzantine empire. Orthodox Byzantine Catholic in a race would be a break with Rome and Constantinople in the religion makes it the capital of Orthodoxy. Although so much attention to religion, that religion did not allowsociety and the state never to compromise. Religion and politics balanced,

Receptiv- ity-were as free as the Catholic Church in the Middle Ages. This has been a factor in the state is long-term.

Istanbul, the capital of the Byzantine Empire in Anatolia, including institutions established on the basis of a culture common in older men, and the rich culture of the state by kneading it in every area of their life-style applied, and social life reflected in the quality of this culture.

Key Words: Byzantine, Constantinopolis, Social, Culture, Civilization

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER	VI
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	IX
KONU VE KAYNAKLAR.....	X
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİZANS İMPARATORLUĞUNUN SİYASİ YAPISI (V.-VII. YÜZYILLAR)	3
1.1. V. Yüzyılda Bizans (Barbar tehlikesi- Dini Çatışmalar)	3
1.2. VI. Yüzyılda Bizans (Batı Akınları ve Reform Çalışmaları).....	25
1.2.1. Justinianus Dönemi Dini ve İdari Yapı	26
1.2.2. Justinianus Dönemi Dış Politika ve Genel Ekonomik Yaşam	32
1.3. VII. Yüzyılda Bizans (Etnik ve İdari yapının değişimi)	51
1.3.1. İslam Akınlarının Bizans Toplumuna ve Ekonomisine Yansımaları	58

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN SOSYAL YAŞAMI (V.-VII. YÜZYILLAR)	59
.....	
2.1. Aile Yaşamı.....	76
2.1.1. Ailede Baba	77
2.1.2. Ailede Kadın.....	79
2.1.3. Ailede Çocuk	80
2.2. Başkent Konstantinopolis'te Yaşam	81
2.3. Kentlerde Yaşam.....	83
2.4. Köylerde Yaşam.....	88
2.5. Sarayda Yaşam.....	91
2.6. Dini Yaşam.....	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**3. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL YAŞAMI ETKİLEYEN VE
SOSYAL YAŞAMI YANSITAN BAŞLICA UNSURLAR (V.-VII. YÜZYILLAR)**

.....	97
3.1. Hukuk.....	97
3.1.1. İmparatorların Yasaları.....	100
3.2. Eğitim.....	101
3.3. Sanat ve Mimari.....	103
3.4. Edebiyat.....	104
SONUÇ	106
KAYNAKLAR	110
EKLER	114
Ek 1. Orijinallik Raporu.....	114
ÖZGEÇMİŞ	115

ÖN SÖZ

Bizans imparatorluğu kurulduğu Konstantinopolis'den sonra genişbir coğrafya üzerinde hüküm sürerek birçok yere egemen olmuştur. Bu egemenliği her ne kadar askeri bir güçle sağlamış olsa da Bizans, tarih sahnesinde uzun süre kalmasını güçlü bir sosyal yapıya sahip olmasına da borçludur.

Bu çalışma Bizans imparatorluğunun V. ve VII. Yüzyıldaki sosyal hayatı üzerine çalışılmıştır. Birinci bölümde Bizans İmparatorluğu'nun siyasi yapısı her yüzyıl ayrı şekilde ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yine bu bölümde sosyal yapıyı etkileyen unsurlar siyasi yapı çerçevesinde ele alınmıştır. İkinci bölümde imparatorluğun sosyal yaşamı ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Bizans'ın sosyal yaşamını etkileyen ve sosyal yaşamı yansıtan konulara değinilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada genel olarak Bizans sosyal yaşamının aile yapısı, şehirlerdeki yaşayan halk ve kırsalda yaşayan halka değinmeye çalışılmıştır. Ayrıca giyim kuşam mimari ve sanat alanlarına ulaşabildiğimiz ölçülerde değinilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında Bizans'ta soylular ve diğer halk arasındaki yaşam koşullarından bahsederek Bizans'ın dönemler içerisinde halkına bakışını ve devletin sosyal yaşamdaki düzenlemelerine de değinilmiştir.

Bu çalışmamda benden yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğ. Üy. Sezgin GÜÇLÜAY'a teşekkürlerimi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

- Bkz.** : bakınız
C. : Cilt
çev. : Çeviren
İ.A. : İslam Ansiklopedisi
İst. : İstanbul
No : Numara
S. : Sayı
s. : Sayfa
T.T.K : Türk Tarih Kurumu
Yay. : yayın evi

KONU VE KAYNAKLAR

Bizans tarihi kaynaklarını incelediğimizde pek çok devletin tarihinde olduğu gibi Bizans tarihinde de ön planda olan siyasi tarih gibi görünmektedir. Ancak bir devleti oluşturan temel unsurların siyaset, sosyal ve iktisat olduğu gerçeğinden hareketle kaynaklardaki siyasi bilgiler aynı zamanda Bizans'ın sosyal ve iktisadi hayatını da gözler önüne sermektedir. Zira siyasi yaşamı şekillendiren iktisadi ve sosyal yaşam, sosyal ve iktisadi yaşamı da şekillendiren siyasi yaşamdır. Bizans tarihi kaynaklarına bakıldığında Roma ile birlikte yaklaşık olarak 1500 yıllık bir siyasi yaşamın gözler önüne serildiğini, bu siyasi yaşam içerisinde de az da olsa sosyal ve iktisadi hayatın var olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Bizans devleti var olduğu süre boyunca çağdaşı olan diğer devletlerle de ilişkiler kurduğu için bu devletlerin tarihlerinin de incelenmesi Bizans tarihinin aydınlatılması açısından zaruridir. Bu sebeple biz bu çalışmamızda ancak Bizans-Türk ilişkileri çerçevesinde ve özellikle VII. Yüzyılın sonuna kadar bir bibliyografya çalışması yapmaya çalıştık. Bizans'ın uzun tarihi boyunca bu ilişkileri incelemek daha kapsamlı bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu kapsamlı çalışma daha sonraki çalışmalarımız içerisinde yapılmaya çalışılacaktır.

I. Konu

Bizans tarihte en uzun yaşayan devletlerden biri olup; siyasi, sosyal ve iktisadi yapısıyla tarihe damgasını vurmuştur. Sosyal hayatta ise birey ve toplum hayatında çok etkin bir role sahip olmuştur. Toplumla içi içe girmiş bu yapının Bizans gibi güçlü bir devlette ne kadar önemli bir noktada olduğu tartışılmaz. Bu bağlamda çalışmamızın konusunu sosyal hayat oluşturmaktadır.

Tarih üzerinde çok etkin bir rol oynayan sosyal hayat asırlar boyu çeşitli değişimlere uğrayarak varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. Bizans İmparatorluğu'nun sosyal yaşamı ise bu değişimlerin birnevi başlangıç noktalarından biri olduğu için inceleme konumuz olarak belirlenmesinde etkili oldu. Ancak Bizans İmparatorluğunun uzun tarihi konuyu bütün halinde ele almamızı imkânsızlaştırmıştır. Bu sebepten dolayı araştırma konumuzu *V. ve VII. Yüzyıllar arası* olarak sınırlandırıp ele almaya çalıştık.

Bizans'ın sosyal yaşamını ele alıp inceleyebilecek birçok yüzyıl varken özellikle çalışmamızı V. ve VII. Yüzyıllar arasında seçmemizin şüphesiz ki birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bu yüzyıllar Bizans'ın Batı Roma ile olan bağının iyice zayıfladığı ve

Doğu Roma'nın kurumsallığını tamamlamaya çalıştığı yıllardır. Yani bu yüzyıllarda Bizans İmparatorları, Roma İmparatoru olarak tahta çıkmışsalar da, bütün Roma dünyasını güçlü bir şekilde temsil edememişlerdir. Bu durum da toplumda farklı yansımalara sebep olmuştur. Bu yüzyılların seçilmesindeki diğer bir neden ise; Bizans dünyasının en karmaşık siyasi ilişkilerinin yaşandığı dönemlerden biri olmasıdır, zira bu yüzyıllarda Bizans, bir yandan barbar kavimlerle uğraşırken diğer bir yandan da hem Türklerle hem de İran ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. VII. yüzyılın ortalarından itibaren ise İslam gücü ile mücadeleye başlanmıştır. Tüm bu zor şartlar altında yine de Bizans dönemindeki rakipleri için önemli bir tehdit olmuştur. Ayrıca; sosyal, ticari ve siyasi müesseselerini korumuş ve hatta geliştirebilmiş olması da bizde bu yönde bir merak uyandırmış ve dönemin şartları merceğe altına almamıza sebep olmuştur. Bu olumsuz tabloya rağmen ülkenin siyasi-ekonomik ve sosyal yapısının nasıl ayakta kaldığı ve bu kaotik durumdan ne tür tedbirler alınmaya çalışıldığı incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızı bu yüzyıllarda yapmamızın en önemli nedenlerinden birisi de; üç farklı kıtaya hükmetmiş, birçok farklı devlet ve milletle sürekli temas halinde olmuş bir İmparatorluğun sosyal ilişkilerdeki gücünü anlamaktır. Roma İmparatorluğunun devamı olarak kendini nitelendiren Bizans, kendinden önceki birçok siyasi, iktisadi ve sosyal anlayışı içselleştirirken, bir kısmını da geliştirerek ileriki yüzyıllara taşıyan aracı bir güç olmuştur. Dolayısıyla Bizans'ın sosyal, siyasi veya iktisadi hayatı sadece Grek dünyasından ibaret olmamıştır. İçerisinde Roma, Türk ve İslam dünyasından da birçok unsur barındırmaktadır. Çok uluslu bu sosyal ilişkileri araştırmak bundan sonraki yüzyıllarda yaşanan sosyal olayları daha rahat anlayabilmemize olanak tanıyacağından çalışma konumuzu bu çerçevede belirledik.

Sosyal hayat şüphesiz ki çok kapsamlı bir konudur. Biz ise bu çalışmamızda sosyal yapının küçük bir boyutunu ele aldık. Bilindiği gibi sosyal hayat; şehir hayatı ve kırsal hayat olmak üzere iki grupta incelenmektedir. Biz bu çalışmamızda ikisi üzerinde ve bunu dışında toplumun en küçük çekirdeğini oluşturan aile kavramı üzerinde yoğunlaşmaya çalıştık.

Çalışmamızda Bizans ve Doğu Roma isimlerinin ikisini de kullandık. Zira bizim daha çok Bizans olarak tanımladığımız Grek dünyası, kendisini Romalıların devamı olarak görmüş, imparatorlarını da Roma imparatoru olarak isimlendirmişlerdir. Bu anlayışla Bizans'ta Roma gibi bütün Dünya üzerinde egemenlik kurmak istemiştir.

Ancak bunu başaramamışlardır. Zamanla Roma gelenek ve anlayışından da uzaklaşan Bizans, Doğu-Batı sentezli yeni bir toplumsal yaşam stili benimsemiştir. Bu gerçekler ise Bizans ve Doğu Roma isimlerinin her ikisinin de kullanılabileceğini bizlere göstermektedir.

II. Kaynaklar

Yüzyıllarca varlığını devam ettirmeyi başarabilmiş bir devlet ve hiçbir zaman önemini yitirmeyen sosyal hayat şüphesiz ki bu iki konu önemli olduğu kadar, kapsamlı ve karışıktır.

Bu konuda yapılacak bir çalışmayla ilgili kaynakların tespiti, toplanması ve değerlendirilmesi önemli bir çabayı gerektirmektedir. Zira Bizans yaşadığı dönem boyunca ve sonrasında birçok kroniğe konu olmuş, kendisiyle ilgili eserler kaleme alınmış, bundan dolayı kendisiyle ilgili yazılı kaynaklara sahip şanslı devletlerden biridir.

Bizans ile ilgili birçok bilgiyi Grekçe, Rusça, Arapça kaynaklarda bulmak mümkündür. Hiç kuşkusuz ki bu şekilde zengin kaynaklara sahip bir devletin oluşu araştırmacılar ve tarihçiler için büyük bir şanstır fakat kaynakların çok oluşu ancak bu kaynakların okunulup, değerlendirilmesiyle faydalı olabilir. Bu konuda pek çok bilim adamı önemli çalışmalar ortaya koymuştur ancak acı olan bir gerçek Türk tarihçileri ve araştırmacılarının pek fazla çalışma yapmamış olmasıdır. Oysaki en çok Türk Tarihi ile iç içe geçen ve aralarında çok ciddi ilişki olan Bizans'ı en çok araştırması gereken Türk tarihçileri olmalıdır. Bu eksiklik Bizans ile yapılacak olan araştırmaları biraz daha zor bir hale getirmektedir. Çünkü bu eserlerden yararlanabilmek için Grekçe, Rusça ve İngilizce gibi birçok dili hâkim bir şekilde kullanmak gerekmektedir.

Eksik olan noktalardan biri de tarih ile yapılan çalışmalarda sosyal hayat konularının ihmal edilmesidir. Sosyal hayat gibi konular maalesef siyasi konular içerisinde kaybolup gitmiştir. Hâlbuki bu konularla ilgili yapılacak çalışmalar beraberinde siyasi tarihi de daha net aydınlatacaktır.

Bahsettiğimiz pek çok aksaklığa rağmen çalışmamızda bu konuyla ilgili birçok esere ulaştık. İleride daha kapsamlı çalışmalarda çok daha geniş boyutta faydalanılacak eserler ortaya çıkarılacaktır. Çalışmamızda birçok kronik ve tetkik eserden faydalandık ancak burada bunlardan en fazla başvurduğumuz birkaç kaynaktan söz edeceğiz.

Prokopius'un Bizans'ın Gizli Tarihi; bu eser Orhan Duru tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bizans'ın siyasi ve sosyal tarihiyle ilgili önemli bilgiler vermektedir. Yine Harry Turtledove tarafından İngilizceye çevrilen Theophanes'in kroniği de çalışmamızda kısmen faydalandığımız bir eserdir.

Çalışmamızda en fazla istifade ettiğimiz tetkik eserlerin başıda Bizans İmparatorluğu hakkında adeta bir el kitabı mahiyetinde olan, George Ostrogorsky'nin yazdığı ve Fikret Işıltan tarafından da çevirisi yapılan "*Bizans Devleti Tarihi*"adlı eseri gelmektedir. Ayrıca Edward Gibbon'un Asım Baltacıgil tarafından Türkçeye kazandırıldığı "*Roma İmparatorluğunun gerileyişive çöküşü Tarihi*" adlı eserlerinden de oldukça istifade ettik. Bunların yanında Judith Herrin'in "*Bizans Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı*" adlı eseri, tez konumuz olan Bizans tarihinin yaşamını incelememizde oldukça aydınlatıcı bilgiler vererek bu süreçte yolumuzu aydınlattı. Ayrıca Hasan Karaköse'nin yazdığı "*Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*" adlı eseri, G.L. Seidler'in "*Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*" adlı eseri ve Paul Lemerle'nin, "*Bizans Tarihi*"adlı eseri bu süreçte bize önemli bilgi kaynağı oluşturdular. Bunlarla birlikte M.V Levchenko'nun "*Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*" Bizans'ın siyasi tarihine ışık tutan önemli eser olarak çalışmamızda yerini aldı. Bizans'ın iktisadi ve sosyal yaşamına ışık tutan, Tamara Talbot Rice'nin "*Bizans'ta Günlük Yaşam*"ve Cyril Mango'nun , "*Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*" adlı eserleri de çalışmamız sırasında istifade ettiğimiz eserlerin başında oldu.

GİRİŞ

Küçük bir kent olarak Latinler tarafından kurulan ve sonrasında bir dünya imparatorluğu haline dönüşen Roma'nın tarihte çok önemli bir yeri vardır. Roma medeniyeti, bugünkü Avrupa medeniyetinin, Helen medeniyetinden sonra ikinci kültür kaynağıdır.¹

Roma imparatorluğu kurduğu siyasi yapı ile büyüme gösterdiği gibi sosyal hayattaki uygulamaları ve de hukuksal alandaki işlevleriyle de dünyayı etkilemiştir. Konu itibarıyla asıl bahis, Bizans'ın sosyal hayattaki faaliyetleridir, ancak Batı Roma'nın uygulamalarından bahsetmek de yerinde olacaktır. En azından Bizan'ta Romalılar tarafından kurulmuştur, dolayısıyla sosyal ve kültürel alanda etkileşimler olmuştur.²

Roma devlet yapısında ve sosyal hayatında özellikle, Etrüsk³ etkisi büyüktür. Roma toplumuna gelince, başlangıçta aristokrasi çok önemli bir rol oynamıştır. M.Ö. V.yy ve VI. yy başlarındaki "res publica"dan bir "partici" aileleri devleti diye söz edilmiştir. Soylu aileler topraktan ve himayelerindeki kişilerden güç alarak kurdular. Egemenlik anlayışına dayanan bu sosyal durum ise giderek bir siyasal güce dönüşmüştür. Partici- pleb mücadelesi 287'de haklar eşitlenerek giderilmiştir. Roma bir senato ile yönetilirdi. Partici ve pleblerden başka, köleler, köylüler, tüccarlar ve yanaşmalar vardı. Bu arada Roma'daki yanaşmalık kurumunun da burada önemli bir rol oynadığını görüyoruz. Soylu bir efendi (patronus) ve yanaşması (cliens) arasındaki, Roma'ya özgü bir ilişki, Avrupa Ortaçağındaki derebeylik sisteminde olduğu gibi Roma'nın bir gerçeğiydi.

Romasosyal yaşamına baktığımız zaman, babanın tek otorite olduğunu görürüz. Aile içinde baba egemen bir yapı vardı. Toplumda ticaret olmakla birlikte, tarım daha yaygındı. Tarım sektörü, köylü ve köle oranını da etkilemekteydi. Zira toprağı işlemek için emek gerekiyordu. Kırsal kesimde de tarım ve hayvancılık oldukça yaygındı.

---

¹ Hasan Karaköse, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara, 2002, s.261-262.

² Bülent İplikçioğlu, *Eski Batı Tarihi*, T.T.K, Ankara, 1997, s. 122-123.

³ İtalya'nın Tiber ile Arno nehirleri arasında yeralan Etruria bölgesinde yaşamış ve M.Ö. 6. yüzyıla dek varlığını sürdürmüş bir halkın adı olup Eski Romalılar tarafından *Etrusci* veya *Tusci* adlarıyla tanımlanmışlardır. Etrüsk halkı ve kültürü zamanla Roma İmparatorluğu içinde erimiştir. Etrüskler İtalya'daki diğer kavimlerden çok daha ileri bir uygarlık düzeyindeydiler. Roma uygarlığının, mitolojisindeki ilahlardan, hukukundan yol yapım tekniklerine kadar, kökünü hemen hemen tümüyle Etrüsk uygarlığından almış olduğu günümüzde saptanmış durumdadır.

<https://turkcihantarihi.wordpress.com/6-etruskler/>

Roma'da önceleri sade bir hayat varken, imparatorluk olduktan sonra lüks ve eğlence artmış, babanın evindeki otorite ise bozulmaya başlamıştı. İmparatorluk geliştikçe boşanmalar vakhalarında artış olmuştur. Kent hayatı geliştikçe ticaret artmış ayrıca kentlerde pazarlara ilginin artmasının yanında sirk gösterilerine de ilgi artmıştır.⁴ Roma'da sosyal hayat bozulmaya başlayınca Roma'da zayıflamış ve yozlaşma artmıştır. Tabi toplumsal olarak bu yozlaşmada dışarıdan gelen farklı kültürlerin etkisi büyük olmuştur. Roma yıkılınca farklı bir coğrafyada Romalılar, Roma ruhunu yerinden canlandırmıştır ancak toplum yapısının Roma ile aynı olmadığı ise kabul gören bir gerçektir. Çünkü Roma dağıldıktan sonra Bizans farklı bir coğrafya ve hatta farklı bir inanç paydasında hareket etmeye başlamıştır. Bu farklılık ise kaçınılmaz olarak toplumsal yapıya etki etmiştir. Roma'dan sonra Bizans Roma kimliğini korumuştur ancak toplum giderek kendine özgü bir kültürün pençesine düşmüştür.

---

⁴ Karaköse, s.270.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.BİZANS İMPARATORLUĞUNUN SİYASİ YAPISI (V.-VII. YÜZYILLAR)

1.1. V. Yüzyılda Bizans (Barbar tehlikesi- Dini Çatışmalar)

Büyük Roma imparatoru Theodosius (347-395) ölümünden hemen önce, imparatorluğu iki oğlu arasında bölüştürmüştür. Batı, o sırada on bir yaşında olan Honorius'a, doğu ise on sekiz yaşındaki Arcadius'un verilmiştir. Birlik varsayımı resmen korunmakla ve fermanlar iki imparator adına çıkartılmakla birlikte, M.S. 395 yılı, imparatorluğun kesin bölünme tarihi sayılır. Theodosius, yaşı küçük olan Honorius'a bir Vandal olan Stilicho'yu naip atamıştır. Doğuda ise, Arcadius'un naibi Batı Romalı Rufmuş, *præfectus prætoriorum* görevini de sürdürmektedir. Birlik varsayımına rağmen, iki imparatorluğun yönetimleri giderek sertleşir. Bir çağdaş, tarihçi Eunapios, bu dönemdeki durumu şöyle anlatır : “ İmparatorlar, naipleri olan, ama açıkça değil, silahsız, gizli ve her türlü hileyi, kurnazlığı kullanmaktan geri kalmayan insanlar tarafından yönetiliyordu.”⁵

Stilicho, Dalmaçya ve Pannonia ile yetinmek istemiyor; Batı Roma İmparatorluğu'na tüm Illyricum Præfectura'yı katma peşinde koşuyordu. Arcadius'un naipleri, Afrika'da batı yönetimine karşı entrikalar çeviriyorlardı. İşler öyle bir noktaya geldi ki, doğu ile batının bütün ticari ilişkileri kesildi. İki arasında ticaret, ancak 408 yılında başladı. Bu düşmanlık, dışta, ardı arkası kesilmeyen barbar akınlarına karşı mücadeleyi, içte de köle ve kolon ayaklanmalarının bastırılmasını güçleştiriyordu.⁶ Kölelerle kolonların başkaldırıları, Theodosius tarafından IV. yüzyıl sonuna doğru bastırılmış gibi görünmekteydi ancak Theodosius'un birçok Got'u birlik komutanlıklarına atmasının ve onlara devlet yönetiminde egemenlik yolunu açmasının karmaşıktığı barbar tehlikesi de en az ötekiler kadar korkutucuydu. Arcadius'un naibi Rufmus, bu sırada Stilicho'nun teşvikiyle, doğu ordusu komutanı Got Gainas'ın emriyle vurulduğundan, bir yıl boyunca yönetimden uzak kalmıştı.

---

⁵ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1999, s.64; Emmanuel Berl, *Atilla'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, çev. Gülseren Devrim, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s.33; Eco, Umberto, *Ortaçağ (Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar)*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2014, s.52.

⁶ İhsan Dinç, *Attila(Hayati, Savaşları ve Uygarlığı)*, İstanbul, 2002, s.69-72.

Çevresinin oyuncağı olan İmparator Arcadius, sivil iktidarın dizginlerini, zorunlu olarak Eutropios'a bırakmıştır. Ordu, Gainas'ın yönetimindedir. O ve Stilicho geçici komutayla yetinmektedirler ancak barbar birliklerinin öteki komutanları, kesin tedbirler alma zamanının geldiğini düşünüyordurlar.⁷

Vizigot kralı Alarich, Theodosius ile birlikte gittiği İtalya'dan dönüşte, imparatorun ölümü üzerine, Arcadius'un danışmanlarından foederati, paralı asker olan barbarlara borçlarını ödemeyi kabul etmediklerini öne sürerek, bir ayaklanma başlatır. Moesia ve Trakya Vizigotları, birleşerek Alarich'e katıldılar. Bizans birlikleri İtalya'dan daha dönmemişlerdir. Alarich, Balkan Yarımadası'nın Tuna'dan Konstantinopolis'e, oradan da Yunanistan'ın en kuytu köşelerine kadar rahatça yağmalamıştır. Stilicho, İtalya dönüşü, Alarich'i Yunanistan'da iki kez yok etme fırsatı yakalamıştır. Ancak, topladığı tüm ganimetle kuzeye, Epeiros'a doğru çekilmesine göz yumar. Bu olayların çağdaşı olan kaynaklar, Stilicho'nun tutumunu, Alarich'in yardımıyla Ulyncum Praefectura'sını Batı Roma İmparatorluğu'na bağlamak istediği şeklinde yorumlamıştır. Alarich, Bizans İmparatorluğu'ndan, talanları karşılığında ordu komutanlığı unvanı ve para yardımı alır. Vizigotlar, imparatorluğun en zengin eyaletlerinden biri olan Illyricum'a foederati konumunda yerleştirilirler. Büyük miktardaki buğday yedekleri, ambarlar, önemli sayıda silah, ellerine geçer.

Eutropios, Gotları İtalya'ya yakın bir bölgeye yerleştirip silahlandırırken, onları bilerek, Batı Roma İmparatorluğu'nu istilaya yöneltiyordu. Ancak, Balkanların yağmalanmasına susma siyaseti, Konstantinopolis'de protestolara ve hoşnutsuzluğa yol açtı. Bu bağlamda, 397-398'de Arcadius'a Ptolemaios patriği Synesios tarafından verilen ya da okunan bir bildiri günümüze dek ulaşmıştır.⁸

Synesios, Arcadius'a seslenerek düşüncelerini şöyle dile getiriyordu : “Bir devletin savunması için yapılan savaş, yabancı askerler tarafından başarıyla yürütülemez. Ülke savunmasını yapacak olanları, kendi köylerinizden ya da kentlerinizden alın. Orada, savaşçıların, içinde doğup büyüüp yetiştikleri düzenin ve yasaların başarılı bir teminatını bulursunuz. Ülkemizin savunmasını emanet ettiğiniz bize yabancı insanların, güçsüz halka hükmetmek isteyebilecekleri gerçeğinde ciddi bir

⁷ Dinç, s.69-72.

⁸ Giles Morgan, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yay., İstanbul, 2010, s.44; Dinç, s.69-72. Ptolemaios patriği Synesios tarafından verilen mektupta ayrıca Germenlerin tüm yaşam alanlarını gasp ettikleri betimlenir ve hepsinin geldiklere yere geri gönderilmeleri gerektiği önerilir. Celalettin Basık, *Hiç Bizans Olmadı*, C.I, Türkmen Kitabevi, İstanbul, 2013, s.24.

tehlike görmüyor musunuz? Şu halde, kendi alaylarınızı çoğaltmaya çalışın. Bu, düşman istilasına karşı savaşı başarıyla göğüsleyecek halkı cesaretlendirecektir". Synesios'un öğütler vermesi, çevresi komutanlar ve bir Got muhafız birliğince sarılmış Arcadius'un, bunlara uymasından ve izlemesinden daha kolaydı. Ancak durum, olağanın çok dışındaydı ve uzun süremezdi. Gotların küstahlıkları ve soygunları durmadan artıyordu. Bunun yanı sıra, öfke, yalnız soylular arasında değil, Gotlardan, hem sapkın Arianusçu hem yağmacı oldukları için nefret eden Konstantinopolis halkı arasında da büyüyordu. 399'da, Gainas gibi bir Got olan, Anadolu'da (Phrygia) yerleşmiş Gotların komutanı Trigibild ayaklanmıştı. Emrindeki birliklerin teftişini öne sürerek Phrygia'yı yağmaladı. Trigibild'in başkaldırısı, 378'de, Balkanlardaki Vizigot ayaklanmasında olduğu gibi, köleler tarafından desteklendi. Çünkü Phrygia'da Got kökenli çok sayıda köle vardı.

Trigibild, Phrygia'dan güneydeki Pisydia, Lykaonia, Pamphylia'ya girdi. Burada, büyük toprak sahipleri, direniş örgütlemeyi ve Gotları yenilgiye uğratmayı başardılar. Trigibild, imparatorluk ordusunun komutanı Gainas'tan yardım görmeseydi, ayaklanma çok çabuk bastırılacaktı. Gainas'ın rolü bununla da sınırlı kalmadı. Konstantinopolis'in zorla alınacağı tehdidiyle, imparatorluk naibi hadım Eutropios'un görevden uzaklaştırılıp idamını, bu koşul yerine getirildikten sonra da, Gotlara düşman olan kesimin, başta Praefectus praetorio Aurelianos'un kendisine teslimini istiyordu. Arcadius, bu isteklerin hepsini kabul etmek zorunda kaldı. En ünlü Got muhalifleri sürüldü. Gainas, Gotların başında Konstantinopolis'e girdi.⁹

Doğu Roma İmparatorluğu, Batı Roma İmparatorluğu'ndan daha önce barbarlara yenik düşmüştü. Ama burada, durumu Konstantinopolis deme'leri kurtardı. 378 Edime bozgunu öncesinden beri surların yetersizliğini gören başkent halkı, Got tehlikesini savuşturmak için silah istiyordu. Şimdi, imparatorluk hükümeti halkın yardımına bizzat başvuruyordu. 12 Temmuz 400'de, Gainas, askerlerinin bir kısmıyla sur dışında iken, halkla kentteki Gotlar arasında bir mücadele başladı. Halk, eline geçen her şeyle kentteki Gotlara saldırdı; sur kapıları kapatıldı. Gainas ve maiyeti içeri giremediler. Ötekilerden soyutlanan Got müfrezeleri, başkentten çeşitli bölgelerinde yok edildi; olaylar sırasında yedi bin Got öldürüldü. Gainas, bu olayların ardından açık savaş ilan ettiyse de, Gotların bir kısmı imparatorluk saflarında tutulabildi. Gainas yenildi ve öldürüldü. 400 yılı olayları, Trakya'da yeni bir köle ve kolon ayaklanması yarattı.

⁹ Timothy E. Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul, 2008, s.9; Dinç, s.69-72.

Gainas'ı yenen Fravitta'nın, bunu da bastırabilmesi için düzenli bir askeri sefer gerekti. Sonuçta Doğu Roma İmparatorluğu, V. yüzyılın sınırında, iki sorunu çözmeyi başardı: dışta, barbar saldırılarını bir süre için püskürtmek; içte köle ve kolon isyanlarını bastırmak.¹⁰

Hükümet, uzunca bir süre, iyi eğitilmiş yerli bir orduyu ayakta tutacak ve foederati askerlerle tamamlamak zorunluluğundan kurtulacak durumda değildi; ancak, olaylardan gerekli dersi almıştı ve Theodosius'un deneyini tekrarlamaktan kaçındı. 400 yılı olaylarında halkın oynadığı etkin rol nedeniyle demelerin, yönetimden yarı askeri örgütler kurma hakkı almaları mümkün gözükmektedir. Kuşkusuz, Alarich Vizigotların 401 ilkbaharından itibaren, 409'da Balkanları kesin olarak boşaltıp batıya, İtalya'ya doğru çekilmeleri de Bizans İmparatorluğu'nun dış durumundaki iyileşmeye katkıda bulunmuştur.

Arcadius, böylece, yaşamının son yedi yılını nispeten sakin geçirebildi. Gerçekten, bu çok sınırlı bir sakinlik oldu; çünkü Anadolu'nun güney kıyılarında, doğuda Kilikia ile batıda Pamphylia arasında yaşayan, Yunan kültürünün pek nüfuz edemediği savaşçı bir halk olan İsaerialılar 403'te ayaklanmışlardı. İsaerialı gruplar, güneyde Suriye'ye, batıda Kappadokia'ya girdiler, hatta Karadeniz'e ulaştılar. İmparatorluk birlikleri, bir süre isyanı bastırmaya çalıştı.

Başkent de 403-404 yıllarında, taht ile ruhban sınıfındaki bozulmaya karşı geç ve yararsız bir mücadeleye girişen, parlak hatip ve keşiş, Konstantinopolis patriği İoannes Khrysostomos arasında beklenmedik bir çatışmaya sahne oldu. Hemen toplantıya çağrılan bir konsil, Khrysostomos'u kınadı, görevinden uzaklaştırıp sürgüne yolladı.

Kilisedeki temizlik hareketi uzun sürdü. Ayrıca, din karşıtı güçlerle din adamları arasındaki ilk çatışma, din karşıtı güçlerin kesin üstünlüğüyle sona ermişti. Zayıf ve etkisiz Arcadius, 408'de 31 yaşında öldü; karısı ise ondan önce ölmüştü. II, Genç Theodosios, yedi yaşında tahta çıktı. Roma tarihi, küçük bir ardılın babasının tahtına rahatça geçip oturabildiğine kesinlikle tanık olmamıştı. Ancak Theodosios, hükümdarlık için gerekli nitelikleri büyüdüğünde de göstermedi; zamanının çoğunu güzel elyazması kopyalarına verdi ve bu nedenle de halkının kendisine yakıştırdığı "hattat" sanıyla 42

¹⁰ J.J. Norwich, *Bizans Erken Dönem (323-802)*, çev. Hamide Koyukan, C.I, Kabalcı Kitabevi, İstanbul, 2013, s.107-108; Dinç, s.69-72.

yıl tahtta kaldı.¹¹ Ama IV. yüzyıl sonundaki olaylardan, özellikle batıda yaşananlardan ürkmüş, birleşme gereğini kavramış yüksek görevliler, gerek Arcadius döneminde, gerekse oğlu küçükken vali Anthemios'un iktidarı kullandığı sırada, yönetimin dizginlerini sıkı sıkıya elde tutuyorlardı. Bu dönemde, Sasanilerle avantajlı sayılabilecek bir antlaşma imzalandı. Valens'in ölümünden beri, yani kırk yıldır Roma askerlerinin görünmediği Tuna Nehri'ne bir donanma çıkartıldı ve bu hat üstünde Hun akınlarına karşı bir engel oluşturuldu. Konstantinopolis'in sürekli olarak Mısır buğdayı ile beslenmesi sağlandı.

Gotlardan boşalan Balkan Yarımadasının yakılıp yıkılmış kuzeybatı bölgeleri, kentlerin çevresine surlar, siperler ve tahkimat yapılarak biraz düzene sokuldu. 413'te Konstantinopolis yeni bir sur kuşağıyla çevrildi. Yönetim 415 'te Doğu Prcefectura'daki eyaletlerin halkına, 40 yıldan beri birikmiş vergi borçlarının affına yönelik bir kararname çıkartmak zorunluluğunu duydu. Yine 415'te, 397'den önce kurulmuş patronus ile korumasında bulunan *pleb*'ler arasındaki ilişkileri de yasalaştırdı; bunun hükümleri, patronus'u, kolonlarının ödemekle yükümlü olduğu vergileri toplamaktan sorumlu tutuyordu. Bu yolla, büyük toprak sahiplerinin gücünü yasallaştırarak, kolonların patronus karşısındaki bağımlılığını pekiştiriyordu.¹²

415'te, Theodosios'un ablası Pulkheria, imparatorluğun yönetimini ele geçirdi. Anthemios yerini, 405'ten önce görev yapan Aurelianos'a bıraktı. Yönetim, bundan böyle belirgin bir dinsel çehreye bürünmüştü. Pulkheria'nın etkisiyle saray, bir manastıra dönüştü. Gün, mezmurlar ve İncil okumakla başlıyor, kilisenin emrettiği tüm ayinler tam saatinde yapılıyordu. Hükümet, bu duruma yakışır biçimde, hoşgörüsüzlüğün, dinsel eziyetin önem kazandığı bir görünüm aldı. 416'da, paganların kamu görevine getirilme hakkı kaldırıldı; özellikle eyalet valisi yapılmadılar.¹³

418'de kamu görevleri, doğuda kalabalık bir nüfus oluşturan Yahudilere de yasaklandı; önceden sivil ya da askeri bir göreve getirilenler kadrolardan çıkartıldı; municipium aralarında üyelik hakkına sahip bir soydan geliyorsa, sadece meclislerin çok güç ve angaryalı işlerinde görevlendirildiler. Bu dönemde Keşiş olarak yaşayan ve resmi kilise ile mücadeleyi sürdüren Montanusçu Hıristiyanlara karşı işkenceler de

¹¹ Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, C.I., çev., Haluk Şaman, İstanbul, tarihsiz, s.35-42.

¹² Bailly, s.35-42.

¹³ Norwich, s.118; Bailly, s.35-42.

yoğunlaştırıldı. Ama ruhban sınıfının temsilcileri, hoşgörüsüzlükte ve bağınazlıkta yönetimi aşıyordu.

Mısırlı kilise babaları, özellikle İlkçağ'ın edebiyat ve sanat eserlerini yıkıp yok ederek evrensel uygarlığa telafisiz bir zarar vermişlerdi. Daha 381'de, piskopos Theophilos'un kışkırtmasıyla, ünlü Serapis Tapınağı'nın içindeki paha biçilmez kütüphaneyi alevlere vermişlerdi. 412'de İskenderiye patriği seçilen, Theophilos'un yeğeni, "marifetler"i nedeniyle azizlik mertebesine yükseltilen Kyrillos, aşırı bağınazlığıyla kendini gösterdi. İşe, sapkın Novatianus yanlılarını çökertmekle başladı; kiliselerini kapattı, mallarını gasp etti. Sonra korkunç bir Yahudi kıyımına girişti; oysa Yahudiler, Ptolemaios Hanedanından beri, İskenderiye halkının önemli bir kısmını oluşturuyor ve yerel bir özerklikten yararlanıyorlardı. Kyrillos, Yahudi düşmanı göstericilerin başına geçti; sinagogları yerle bir ettirdi; tüm Yahudileri kentten sürdü ve mallarını yağmalattı. Mısır valisi Oreste, gereksiz bir eylemle kente ve kamu mülküne zarar verdiğini vurgulayarak, Kyrillos'u Konstantinopolis'e şikâyet etti. Kyrillos'un çalışmaları cezasız kaldı. Keşişlerin ve kilise babalarının bağınazlıkları, taşkınlıkları sürüyordu. O sıralarda İskenderiye'de, bilgisi ve güzelliğiyle tüm doğuda ün salmış Hypatia adlı bir kadın yaşıyordu. Öğretme yeteneğini parlak bir matematikçi olan babasından almıştı; gençlere matematik ve felsefe dersleri veriyordu. Öğrencileri arasında, geleceğin Kyrenaika patriği Synesios gibi Hıristiyanlar da vardı. O çağda paganlık denilen Helenizm'e bağlı kaldığı için, Hypatia'yı keşişlerin bağınazlığından bilgisi, yarattığı saygı, hatta Mısır valisinin koruması bile kurtaramadı. Mart 415'te, bir keşiş sürüsü üstüne çullanıp Hypatia'yı büyük kiliseye götürüp öldürdü, cesedini işkence yerine kadar yollarda sürükledi ve orada yaktı.¹⁴

Dindar tarihçiler, II. Theodosios'un ablası ve vasisini bir azize gibi yüceltmekle birlikte, pagan tarihçi Eunapios, Pulkheria'nın naipliği sırasında görevlilerin satın alınması ve adaletsizlik üstüne ağır bir eleştiri bıraktı. Kamu görevleri, utanmadan açık arttırmaya çıkartılırdı. Valilik, eyaletlerin verimine göre belirlenmiş bir vergi karşılığında elde edilirdi. Yönetimin kendisine vereceği eyaletten daha fazlasını çıkartmak umuduyla, rakiplerinden çok ödeyen göreve atanırdı. Eyaletlerde yaşayan halkın tek tesellisi, bu valilerin, dönem dönem yönetim tarafından fazla para toplamakla suçlandığını; yalnız yağmayla gasp ettiklerine değil, kişisel mallarına da el konmasını görmektir.

¹⁴ Ernest Barker, *Bizans Siyasal ve Toplumsal Düşüncüsü*, çev. Mete Tuncay, İstanbul 1995. s. 138-142.

Hükümet, dinsel açıdan tutucu olmasına rağmen, paganlığın son sığınağı Atina Okulu'nu kapatmaya cesaret edemedi. Ama dengeyi sağlamak amacıyla, Konstantinopolis'te 425'te, Hıristiyan yönetimi altında yeni bir yüksek okul kurdu; otuz bir kürsüsünde on Latince, on Yunanca gramercisi, üç Latince, beş Yunanca hitabet öğretmeni vardı. Daha sonra, bunlara iki hukukçu ile bir felsefeci katıldı. Okul kent valisinin yetki alanına girdiğinden, öğretim üyeleri senato tarafından atanırdı.

Gelenek ve görenek hukukunu yasalılaştırarak, yönetim makamlarını sağlamlaştırmak ve büyük toprak mülkiyeti sistemini yerleştirmek üzere, 438'de, Constantinus'tan Theodosius'a kadar Hıristiyan imparatorların çıkarttıkları kararnamelerin bir derlemesi olan *Codex Theodosianus* yayımlandı; hem Doğu hem Batı Roma imparatorluklarında benimsenen Codex, barbar krallıkların hukuku üstünde de büyük bir etki yaptı.

II. Theodosios yönetimi kuşkusuz Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüne seyirci kalmamıştır. Çünkü ikisini birleştiren resmi bağ henüz varlığını korumaktaydı. Stilicho'nun ölümünden sonra ise aralarındaki soğukluk düzeldi. Stilicho'nun idamı ve batıda Roma yanlılarının kazanması, ikisi arasındaki ilişkileri tümüyle düzeltti. Hatta doğu, birçok defa batıdaki "meşru" yönetime yardıma bile çalıştı. Ama bu girişimler, hiçbir sonuç vermedi.¹⁵

409'da Alarich ve Vizigotları, İtalya'nın büyük bir bölümüne egemen olmuşlardır ve Roma'da kendi adamları olan Attalus'un imparator ilan edildiği sırada, garnizonu takviye için Ravenna'ya bir filo ve askeri birlikler gönderilmiştir, böylece "meşru" imparator Honorius in extre-miskurtarılmıştı. Honorius'un 425'teki ölümünden sonra, Bizans, batı tahtının yasal varisi, Honorius'un kız kardeşi Placidia'nın oğlu Valentinianus'u desteklemeye başlamıştır. Batıda iktidarı hileyle ele geçiren İoannes, karadan ve denizden hızla Ravenna'ya gönderilen Aspar ile oğlu Ardabarius komutasındaki Bizans orduları tarafından yenilgiye uğratılmış ve katledilmiştir.

431'de Vandallar, İtalya'nın buğday ambarı Afrika'yı alınca, Theodosios batının isteği üzerine, yine Asparın komutasında bir ordu yollamıştır. Ancak, bu defa Bizans ve Batı Roma orduları ağır bir yenilgiye uğramışlardır. 433'te, Vandal kralı Geiserich, Afrika'nın merkezi Kartaca'yı ele geçirmeyi başarmış; kentte taş üstünde taş bırakmamıştır. Bu sırada Afrika soylularından ve din adamlarından oluşan yeni bir mülteci dalgası, yardım isteyerek doğuya yayılmaya başlamıştır. Bizans İmparatorluğu,

¹⁵ Basık, s.134-135; Barker, s.138-142.

çökmekte olan Batı Roma'ya yardım için ciddi bir çabaya girişmiştir. Çok büyük bir donanma hazırlanmış, Sicilya'ya takviye birlikleri gönderilmiştir. Ama girişim sonuç vermemiştir. Tam o sırada Hunların komutanı Attila, Bizans İmparatorluğu'nun Tuna eyaletlerini istila eder. Theodosios, kendi sınırlarını savunmak için, askerlerini hemen geri çağırır ve Geiserich ile barış imzalar (442).¹⁶

Theodosios döneminin başında, Bizans birlikleri Hun akınlarını durdurabilmişti. Mesela, 412'de, Anthemios, Hun saldırısını geri püskürtmüş ve onları az miktarda bir haraçla yetinmeye zorlamıştı. Korkunç Attila, Hun kağanı olup kabilelerden oluşan bir konfederasyonun başına geçince durum değişti. Bu konfederasyona Hunların dışında, Güney Daçya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan Gepideler, Ostrogotlar, Tisia çevresinde yerleşmiş Ruglar, Skirler, Turcilingueller, Süevler, kralları Candax komutasında Alenler giriyordu. Attila'ya bağlı boylar arasında, kuşkusuz Slavlar da vardı; çünkü bölgede görünmelerinin daha eskiye dayandığı düşünülen Slavlar, VI. yüzyılın başına doğru Tuna'nın sol kıyısında yerleşmişlerdi. Attila, kağanlığının ilk yıllarını, önce Karadeniz havzasında, özellikle Kafkasların berisindeki bozkırlarda yaşayan Akatsirleri egemenliğine almakla geçirdi. 414'ten itibaren, imparatorluk ordularının Vandallarla uğraşmasından ustaca yararlanarak Doğu İmparatorluğu topraklarına saldırdı.

Hunlar, 441-442 yıllarında Bizans'ın Balkan topraklarına saldırdılar ve birçok insanı katlettiler. Sebebini sormaya giden elçiye ise bunun, Margus Piskoposunun kendi arazilerine girmesi ve atalarının mezarlarını yağmalamasına bir cevap olduğunu söylediler. Ayrıca piskopos ve daha önce anlaşıldığı gibi kaçaklar iade edilmezse savaşı sürdüreceklerini de eklediler. Ancak karşılıklı direktme olayı savaşa çekti. Hunlar Tuna'yı geçip nehir boyunca birçok kaleyi ve kenti yakıp yıkarak Moesia'daki Viminacium'u ele geçirdiler. Bunlar olurken bazıları bir kişi uğruna bütün Roma halkını tahlikeye atmanın manasız olduğunu düşündü. Böylece Margus'un teslim edilmesini teklif ettiler. Teslim edileceğini düşünen piskopos kaçıp hunların arazisine gitti ve eğer Hun kralı kendisine uygun bir teklif sunarsa şehri teslim edeceğini bildirdi. Çağrısı karşılık buldu ve piskopos kalabalık Hun birlikleriyle tekrar Roma topraklarına döndü. Nehir kıyısındagizlediği birlikleri gece harekete geçirerek şehri onlara teslim etti. Margus şehri böylece harap edilirken Hunların konumu da güçlenmiş oldu.

¹⁶ Yapılan anlaşma İmparator için ağır koşullar barındırıyordu. 700 lbs lik yıllık altın haraç miktarı üç katına çıkarılmıştır. Bir defaya mahsus olmak üzere 6000 lbs altın ödenmesi kabul edilmiştir. Kaçak ve esir Hunların geri verilmesine, tutsak her Romalı askerinin serbest kabul edilmesi için adam başı 10 solidus ödenmesine karar verilmiştir. Barker, s.138-142; Basık, s.146.

İmparator II. Theodosios zamanında Atilla Balkanlar üzerine ikinci bir sefer yapma kararı verdi. Öylesine hızlı ilerliyordu ki kısa bir sürede başkent tehdit altında kaldı. Başkent tehdit altına girince de imparator, senatör Anatolius aracılığıyla barış istemek zorunda kaldı.¹⁷

Atilla'nın Bizans İmparatorluğu'na ilişkin siyasetinde izlediği günlük amaçlar, hemen hemen şöyle özetlenebilir: devleti sürekli zorbalıklar, yakıp yıkmalarla gizli bir astlık durumunda tutmak ve sığınmacıları ya da kaçakları teslim yükümlülüğünü dayatarak, paralı askerlerden oluşan ordusunu temel beslenme kaynağından yoksun bırakmak. Ama Illyricum ve Trakya, sadece üç yıl soluk alabildi. 447'de Hunlar, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden istila ettiler. Bu defa, önceki akından pek zarar görmemiş Aşağı Moesia ve Skythia eyaletlerini talan ettiler. Çağdaşlar, bu Hun akınları sırasında yaklaşık yüz kentin yıkıma uğradığını anlatırlar. İmparatorluk ordusu, Utus kıyılarında ağır bir yenilgiye uğradı. 448'de yeni bir barış antlaşması imzalandı; buna göre, imparatorluk daha önceki taahhütlerinin yanı sıra, Singidunum ile Novas arasında beş günlük yürüyüşle aşılabilecek bir alanı boşaltmak zorunda kaldı. Sınırı, harabeye dönmüş Naissus kenti belirlemekteydi. Bu durum, kuşkusuz, geniş ve bomboş topraklardaki göçebe Hunların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeliydi. Ancak, Atilla'nın istekleri ve zorbalıkları kazandığı zaferlerle daha da arttı. Atilla'nın elçisi Edeko, Konstantinopolis'e ulaştığında, diğer isteklerin yanı sıra, Singidunum ile Novse arasındaki toprakların tümüyle Hunlara bırakılmasını istedi. İmparatorluk hükümeti, Atilla'nın gittikçe artan taleplerinden ve zorbalıklarından kesin olarak kurtulmak için Edeko'ya, büyük miktarda para karşılığında Atilla'ya suikast düzenlemesini önerdi. Komployu kolaylaştırmak üzere, Atilla'ya, senatör Maksimianos'un önderliğinde bir elçilik heyeti gönderildi. Ama girişim sonuç vermedi. Atilla, Konstantinopolis'in tasarılarını gizlice haber aldı. Bu durum, imparatorun gururunu bir kez daha kırdı ve yeni sıkıntılar yarattı. Maksimianos'un sekreteri Priskos, gelecek kuşaklara, elçilik heyetinin 448'de Atilla'nın sarayında geçirdiği günlere ilişkin, V. yüzyıl Avrupa

---

¹⁷ Öner Tolan, *Karadeniz'in Kuzeyinde ve Balkanlarda Türk Varlığı (VI.-X. Yüzyıl)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2014, s.57-58.II. Theodosios hükümeti, barış kararını çok ağır koşullarda aldı. 4000 libre altının hemen verilmesi, kaçakları teslim yükümlülüğü ve yılda 2100 libre altın gibi yüklü bir haraç ödenmesi bağlayıcı hükümler arasındaydı. Ama koşulların kabulünü belirleyici etken, çok daha tehlikeli durumdaki Batı Roma'nın yardımına Atilla'nın saldırısı yüzünden koşma olanağı kalmamasıydı. Batı Roma İmparatorluğu tek başına Geiserich sorununu çözemeyecek kadar zayıfladığından, buğday ambarı Afrika yitirildi ve denizdeki egemenlik Vandallara geçti. Işın Demirkent "Bizans" DİA, C.6, İstanbul,1992, s.144; Basık, C.1, s.142-143;

Hunları hakkında ilk elden bir kaynak olan ve Konstantinos Porphyrogenetos'un derlemesinde yer alan kapsamlı bir eser bıraktı. Attila'nın akınlarıyla aynı sırada, Doğu Roma İmparatorluğu yönetimi ve halkı, kilise adamlarının çıkarttıkları zorluklar ile karşılaştı. Belirtildiği gibi, III. ve IV. yüzyıllarda Plâtoncu felsefenin yardımıyla değiştirilen Hıristiyan doktrini, Suriyeliler ve Koptlar açısından, sadece halk kitleleri değil, en gelişmiş unsurlar için de hem anlaşılmaz hem yabancı kalmıştı. Platon felsefesi, bu Helenleşmiş unsurlarda bile başarı sağlayamamıştı. Aristo felsefesinden yana tavır koyarak Teslis'i reddediyorlardı.¹⁸

430-440 yıllarında Suriye'de, Aristo felsefesine dayanarak resmi Ortodoksluğa karşı mücadeleye giren yeni bir eğilim ortaya çıktı. Merkezi, önce Antakya'daki, sonra da Urfa'daki ilahiyat okulları oluşturuyordu. Başını, Konstantinopolis patriği Nestorios'un çektiği bu doğulu sapkınlar, insan doğasının İsa'dan bağımsız olduğunu ileri sürüyorlar ve Meryem'e, Tanrı'nın annesi değil, "İsa'nın annesi" diyorlardı. Ariuşçuluğa benzeyen bu akılcı akım, hem Helenleşmiş din adamları hem de Suriyeli tüccarlar arasında büyük bir başarı kazandı.¹⁹

431'de Efes Konsili'nde, yukarıda sözünü ettiğimiz İskenderiye patriği Kyrillos, Nestorios'un görevden uzaklaştırılmasını ve aforoz edilmesini sağladı. İmparator ve saray, başta Nestorios'u desteklemek eğilimindeydi. Ama Kyrillos usta ve arlanmaz bir entrikacı olduğunu kanıtladı. Birçok keşişi, imparatorluk sarayı önünde gürültülü gösterilerle Nestorios aleyhinde ayaklandırdı. İskenderiye kilisesinin olağanüstü varlığını elinde bulunduran Kyrillos, sarayda sözü geçen hadımları satın almakta güçlük çekmedi. Nestorios mahkûm edildi, görevinden alınıp Mısır'a sürüldü. Suriye'deki yandaşlarına işkence edildi. Egemen kilise, din adamlarının sınırlı bir kesimine ve bazı Suriyeli tüccarlara dayanan Nesturilikten kolayca kurtuldu; ama doğuda başka bir sapkınlık, monofizizm, başına bir dert daha açtı.²⁰

Monofizitler, İsa'nın insan değil Tanrı olduğunu, doğasının tek olduğunu öne sürüyorlardı ve resmi kilisenin öğrettiği gibi iki doğayı üstünde topladığını reddediyorlardı. Mısır manastırları, monofizit öğretimin merkezi haline gelmişti. Pagan

¹⁸ Demirkent, s.144-145.

¹⁹ Robert Browning; "*Bizans'ta yazma Sanatı*", *Kitaplık*, s. 35, Kış, 1995, Yapı Kredi Yay, s. 149

²⁰ Demirkent, s.144-145.

diye kınadığı Helenizm'e ve Yunan-Roma'yla ilgili her şeye karşı Nesturilikten daha hoşgörüsüz olduğunu göstermeye başlamıştı.²¹

Suriye-Kopt manastır edebiyatı üstüne çok sayıda kaynak, monofizit savı çok iyi şekilde dile getirmektedir. Bu sav, imparatorluğun doğu eyaletlerinde yaşayan ezilmiş kitleler arasında, Ariusçuluktan daha güçlü bir yankı buldu. Batılı toplumlar arasında da sempatiyle karşılandı ve doğulu unsurların etkisinin sürekli arttığı başkente bile nüfuz etti. Monofizizm, Mısır'da olduğu gibi, Suriye, Mezopotamya ve Ermenistan'da da resmi kilisenin gittikçe gerilemesine yol açtı.²²

İskenderiye patriği Dioskoros ile Konstantinopolis'teki temsilcisi Arkhimandrit II Eutykhes, monofizit hareketin başına geçtiklerinde Konstantinopolis patriği Flavianos, Eutykhes'i sapkınlığı nedeniyle mahkûm etmek için bir konsil topladı. Bu, Dioskoros'un işe karışmasına ve 449'da, tarihe "Efes haydutluğu" adıyla geçen, kiliselerarası bir konsil toplanmasına neden oldu. Başını Dioskoros'un çektiği monofizitler, baskı yaparak, Eutykhes ile monofizitlerin doğru yolda olduklarının tanınmasını ve karşıtlarının mahkûm edilmesini sağladılar. Mahkûm edilip sürgüne gönderilen Flavianos, konsilde karşılaştığı kötü davranışın sonucu olarak yolda yaşamını yitirdi. "Efes haydutluğu"nun kararları, Theodosios tarafından onaylandı. Efes'teki başarı sayesinde, İskenderiye patriği, Doğu Roma'yı kendisine bağlı bir diócesis'e dönüştürmek ve devlette ön sıraya geçmek üzereydi. Dioskoros, en azından Mısır'da, kendisini mutlak egemen olarak düşünüyordu. Sürgüne gönderiyor, mülklere el koyuyor, özel muhafızlarıyla adam öldürtüyordu. Karşısında, sadece üst düzey devlet memurları ile vali güçsüz kalmıyordu, imparatoru bile yanında güçsüz kalıyordu. Bu meydan okuma da yine Dioskoros'a ona mal edilmektedir: "Ülke, imparatorlardan çok bana aittir."²³

Ancak Konstantinopolis, 450'de Theodosios'un ölümünden sonra din siyasetini tümüyle değiştirdi. İmparatorun iktidarı devrettiği ablası Pulkheria, yaşlı senatör Marcianus ile evlenerek onu tahta çıkarttı (450-457). Dioskoros, yeni imparatorun muhalifi olduğundan, kuşkusuz durumu tehlikede idi. Yeni hükümet her şeyi göze alıp,

²¹ Profesör Diakonov, "İki doğaya karşı mücadele, monofizitlerin gözünde, şeytana, dindışı olanla ilgili, refah içinde yaşayan Yunan Romalı ve Helenleşmiş yerli sömürücülere mal ettikleri her şeye karşı mücadeleyi simgeler" demektir. Halil Demircioğlu; "Roma, Bizans ve Justinianus", *Belleten*, C. XVII, S. 106, Ankara, 1963, s. 159-161.

²² M.V. Levtchenko, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev., Maide Selen, İstanbul.1999, s.189-192.

²³ Browning, s.144.

önce Roma papasının değerli yardımını sağlayarak Mısır papazının egemenliğini sarstı. Khalkedonia’da, papanın başkanlığında toplanan IV. Kiliselerarası Konsil’de papanın delegeleriyle birlikte hareket eden imparatorluk görevlileri, monofizizmin ve İskenderiye patriğinin kınanıp mahkûm edilmesini sağladılar. Patrik Dioskoros görevden alındı ve sürgüne yollandı. Nestorios’tan yana olan Surlu Theodoretos ile Urfalı İbas’ın saygınlıkları iade edildi. Konsil, İsa’nın iki doğasının, “birbirine karışmadan, değişmeden, bölünmeden, Birliğin, doğaların farkını yok etmeden” eşit sayılmasının kabulü doğrultusunda bir hükme vardı. Konsilden sonra, başta monofizitler olmak üzere, sürgün ve hapisle cezalandırılan sapkınlara karşı bir dizi emirname çıkartıldı. Öte yandan, monofizitler de imana ihanet ve Nesturiliğe dönmekle suçladıkları Khalkedon Konsili’ne karşı harekete geçtiler. Bu çalkantı, imparatorluğun doğu eyaletlerinde, Mısır’da ve Mezopotamya’da elverişli bir yayılma ortamı buldu. Uzun süreden beri, Suriyeliler ve Koptlar arasında imparatorluğa karşı sessiz bir düşmanlık geliyordu. Monofizizm, monofizitleri dinsiz ve sapkın ilan eden baskıcı hükümetle mücadele için, Koptlarla Suriyelilerin çevresinde toplanmaya başladıkları bir bayrak olmuştu. Konsilin dağılmasından hemen sonra, Filistin’de bir isyan patlak verdi. Kudüs patriği İuvenalius, başkente sığınmaya çalıştı. Yerine, monofizit keşiş Theodosios geçti; Khalkedon Konsili’nden yana tavır koyan piskoposları görevden uzaklaştırdı, yerlerine başkalarını atadı. Hareket bütün ülkeye yayıldı; kiliseler ve kamu binaları yakıldı. Ortodoks Kilise’ye bağlı din adamları öldürüldü. İsyanı bastırmak için güç kullanmak gerekti. Ordu, Napoli (Filistin) yakınlarında, başlıca rolü keşişlerin üstlendiği isyancıları dağıttı. Mısır’daki durum ise daha da kötüydü. Dioskoros’un yerine atanan Proterios’un ortaya çıkışı, tüm halkın etkin şekilde katıldığı karışıklıklara neden oldu. Yönetim, ceza olarak halkı ekmekten, sirk eğlencelerinden mahrum etti, genel hamamları kapattı. Buna rağmen karışıklıklar sürdü. Küçük İskenderiye garnizonu, isyancılar tarafından yıkılıp yok edildi. Bu tablo karşısında takviye göndermek ve yaptırımlar uygulamak gerekliydi. Ancak halkın çoğunluğu Proterios’u tanımamakta direndi. Khalkedon Konsili, dinsel bölünmeye yol açtı ve doğu eyaletlerinin kopma sürecini başlattı.²⁴

Marcianus, *deme*’ler konusundaki siyaseti de temelinden değiştirmişti. Theodosios hükümeti Yeşilleri korumuştü; Marcianus ise, Mavileri desteklemişti.

²⁴ Norwich, s.130; Levchenko, s.189-192; Jean-Claude Cheynet, *Bizans Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2008, s.31.

Yayımladığı bir fermana göre, Yeşiller *deme'* sinin mensupları, üç yıl süreyle askeri ya da sivil bir görevde bulunma hakkından yoksun bırakılmıştı. Kaynaklar, Yeşillerin bu baskılara nasıl tepki gösterdiklerini ne yazık ki kaydetmiyor.²⁵

Marcianus, Theodosios döneminin başında, Anthemios'un temsil ettiği senato partisine bağlıydı. Aldığı önlemler, özellikle yönetici sınıf yararına olan maliye ve vesayet sisteminde kendini gösterdi. İmparator, altsınıfları çökerten vergileri azaltmadı; bunun yerine, düşüncesine göre senatörleri ezen ağır vergileri kaldırdı. Senatörlerin, geçmişi Cumhuriyete dek uzanan ve uygulamada anlamı kalmamış, ama ciddi mali yükümlülükler getiren *prætor*'un yükünü hafifletti. Senatörlerin somut uygulamalardan yararlanmalarına karşın, Marcianus *novella*'larında, sadece beylik sözler ve eyalet valilerine yönelik söylediği “güçlülerin karşısına, iyilikten yana yasanın ve dürüstlük anlayışının dikilmesi” dileğini buluyoruz.²⁶

Hunlar konusunda ise Marcianus, cesur bir karar vermişti ve yıllık haracın ödenmesini reddetmişti. Belki Attila Batı'yı ele geçirme planlarıyla meşgul olmasaydı, bu cesur davranışı imparatorluğa pahalıya patlayabilirdi.²⁷Theodosios Hanedanı ise, Marcianus'un ölümüyle sona ermişti. Yeni imparatorun seçimi orduya bırakıldı. Bu sırada ordunun başında, konsül ve milislerin komutanı, kendi yeminli askerlerine ve foederati Gotlara dayanan ALEN kökenli Aspar vardı. Aspar'ın ailesi, üç kuşaktan beri imparatorlukta sivil ve askeri yüksek görevlere getirilmişti. Ama kendisi ve üç oğlu Ariuşçu oldukları için tahtta hak iddia edemiyorlardı. Aspar da kendisine bağlı Leon adında, denenmiş bir birlikte *tribun*'luk yapmış birinin seçilmesini sağladı (457-474). Batıda, isteğine göre imparatorları tahta çıkartan ya da indiren ordu komutanı Ricimer gibi, doğuda devlet işlerini kendi tekelinde toplamayı hesaplamaktaydı. Aspar, adamı Leon'un tahta çıkmasını sağlarken ondan kendi oğullarından birini ardılı göstereceği konusunda söz almıştı. Aspar'ın gücü orduyu sadece barbar boylardan ya da klan şefleri ve birliklerinden oluşturma yönündeki eski sistemin sürdürüldüğünü açıkça göstermekteydi. Aspar'ın nüfuzu, barbar unsurunun Bizans ordusundaki üstünlüğünü kanıtlamaktadır. Çünkü Batı Roma'da iktidarı ele geçiren barbar şeflerin davranışı, Bizans İmparatorluğu'nda da bu örneğin izlenmesini teşvik etmekteydi. Ancak, üst

²⁵ Kaynaklar, Yeşillerin bu baskılara nasıl tepki gösterdiklerini ne yazık ki kaydetmiyor. Radi Dikici, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (330-1453)*, Remzi Kitabevi, 2013, s. 168-173.

²⁶ Dikici, s.168-173.

²⁷ Attila'nın Katalonya Ovası'ndaki yenilgisi (451) ve iki yıl sonra da ölmesi Hunların oluşturdukları kabileler konfederasyonunu dağıttı ve Bizans İmparatorluğu'nu, korkunç bir komşudan beklenmedik bir şekilde kurtardı. Dikici, s.172

görevliler Aspar'a ya da Gotlara boyun eğmeyi istemiyorlardı. Bu yüzden, ne pahasına olursa olsun, Aspar'a ve foederati askerlerine karşı yerli bir ordu kurmak gerekiyordu. Aspar'ın vesayetinden kurtulmak isteyen Leon hükümeti, bu sorunu Gotlar'ın karşısına İsaerialıları çıkartarak çözdü.²⁸

465'te Doğu, bir kez daha Batı'nın işlerine etkin bir şekilde karışmaya başlamıştı. Roma Senatosu, bir imparator vermesi için Leon'a başvurduğunda, hükümet, zengin bir başkentli,'yi, Anthemius'u uygun gördü. Anthemius, olağanüstü varlığı sayesinde bir ordu donattı ve askerleriyle birlikte İtalya'ya doğru yola çıktı. Vandallara karşı, iki imparatorluğun birleşik kuvvetleriyle ortak bir sefer planlanmıştı. Hâzinenin katkısıyla, günün teknik araçlarıyla donatılmış 1113 parçalık büyük bir donanma hazırlandı. Çağdaşların hesabına göre, o dönem için hiç kuşkusuz abartılı bir sayıda, 100.000 kişilik dev bir ordu toplandı. Birliklerin komutasına imparatorun kardeşi Basiliskos atandı (468).²⁹

Sefer, elverişli koşullarda başlamıştı; ancak ardından gelen başarısızlığın kökeninde, Bizanslı yorumculara göre komutanın beceriksizliği ya da ihaneti yatıyordu. Basiliskos, hemen Kartaca'ya yönelmek yerine, Vandal kralı Geiserich'le görüşmelere başladı. Geiserich, uygun bir zaman kollayıp anlaşmayı bozarak, Mercur Burnu'nda 15 demirlemiş imparatorluk donanmasına baskın yaptı ve donanmayı yok etti. Ordu, donanmasının durumunu öğrenince geri çekildi. Çok ciddi harcamalara mal olan bir girişim, zafere ulaşmadan böylece sonuçsuz kalmıştı. Kamu hâzinesi bu iflası gidermekte zorlandı. Ama yıkımın en ağır sonucu, uzun süreden beri içten çürüten Batı Roma İmparatorluğunun çöküşü oldu. Bizans imparatorunun himayesindeki Anthemius, Roma'da, Ricimer'in emriyle 472'de öldürüldü. Filonun ve seferin yarattığı umutların kaybı, Konstantinopolis'de, bir kiliseye sığınmak zorunda kalan Basiliskosa karşı korkunç bir öfke doğurmuştu.

Bu korkunç felaket, Aspar'ın entrikalarına ve direnmesine dayandırılıyordu. Aspar, barbar ve Ariuşçu oldukları için, Vandalların lehine davranmakla ve Basiliskos'a başında yer aldığı girişimi batırırsa, tahtı ele geçirmesine yardım sözü vermekle suçlanıyordu. Bizans'ın Vandallara karşı düzenlediği Afrika seferi gerçek bir yenilgiyle

²⁸ İsaerialıların kültür düzeyi Gotlar'dan üstün değildi; ama yerli bir topluluğun temsilcisi olma gibi bir avantajları vardı ve imparatorun uyuğu sayılıyorlardı. Leon, İsaerialıların savaşçı niteliklerinden yararlanmaya karar verdi ve doğu ordusunda, İsaerialılardan excubitoradıyla kendine ait bir muhafız birliği kurdu. Bir kabile şefi olan Traskalliaeos'a Zgnon adını vererek kızıyla evlendirdi ve onu konsül yaptı. Dikici, s.168-173.

²⁹ Dikici, s.168-173.

bitince, Konstantinopolis'deki güçler dengesi de Aspar'ın aleyhine döndü. Bu konuda, 471'de kesin bir sonuca ulaşıldı. Leon, Aspar ile oğullarını saraya çağırdı; Aspar ve büyük oğlu Ardabarius, orada imparatorun emriyle öldürüldü. Olaylardan sonra, muhafız birliğindeki İsaerialı ve Got askerler arasında çıkan çatışma İsaerialıların üstünlüğüyle sona erdi. Böylece Konstantinopolis barbar tehlikesinden kurtarılmıştı. Ancak, bu sorunu, Ostrogot şeflerinin, Aspar'ın intikamcılarını olarak ortaya çıktıkları Balkan Yarımadasında çözmek daha güç oldu.

Attila döneminde Hunlara bağlı ve Attila ile birlikte Galya seferine çıkan Ostrogotlar, Hun konfederasyonunun dağılmasından sonra tam bağımsızlıklarına kavuştular ve İmparator Marcianus'un onayıyla Pannonia'yı zapt edip foederati konumunda bu topraklara yerleştiler. Ancak, bu boyun bir kısmı, diğer boylardan kalanların da katılımıyla Tuna'yı aştı ve imparatorluğun bağımsız bir foederati grubunu oluşturdu. Önderleri, Aspar'la akraba olan Triarius oğlu Theodorich'ti.

Leon, karşı harekete geçmeden önce, şeflerden birinin (Theodomir) Konstantinopolis'de rehin tutulan oğlu Theodorich'i salarak Pannonia Gotlarını kazanmaya çalıştı; ama çabası boşa çıktı. Pannonia Gotları, 470'te Singidunum'u, ardından da güneye doğru ilerleyerek Naissus'u yağmaladılar. Sonuçta Leon, Aşağı Moesia'ya yerleşmelerine izin vererek Gotları sakinleştirmeyi başardı. Triarius oğlu Theodorich ise, 473'te Aspar'ın mirasını ve ordu komutanı unvanını istedi. İstekleri reddedilince, Trakya'yı talan etti ve Arkadiopolis'i baskınla ele geçirdi. Leon, Theodorich'e imparatorluğun en yüksek askeri rütbesini vermek, yüklü bir haraç ödemek ve kabilesine de Trakya'da toprak tahsis etmek zorunda kaldı.³⁰

V. yüzyılda imparatorluğun 460-70'li yıllarındaki iç durumuna ilişkin yeterli bilgi sahibi değiliz. Ancak, Leon döneminde kiliseye ait büyük toprak mülkiyetinin sürekli bir gelişme içinde olduğu açıktır. Büyük toprak sahipleri, masrafını kendilerinin karşıladığı İsaerialıların silahlı kölelerden derlenmiş bucella adı verilen ve komşu toprakları zapt etmekte yararlandıkları yan askeri birlikler kuruyorlardı. Büyük toprak sahipleri, aynı sonuca ekonomik baskıyla da ulaşıyorlardı. Eskiden olduğu gibi, özgür köylüler ve köylü komünleri, hükümet emirlerine karşın, düzmece belgelerle (bağış, satış, kira vb. sözleşmeleri) güçlü ve nüfuzlu kişilerin korumasına giriyorlardı. Bu

---

³⁰ Norwich, s.144; Dikici, s.168-173.

durum öyle bir boyut kazandı ki, Leon yönetimi, küçük toprak mülkiyetini korumaya ve toprak sahiplerinin, devletin imtiyazlarına ilişkin tecavüzlerini önlemeye çalıştı.³¹

468 yılında ise toprak mülkiyeti hakkında bir novella çıkarılmıştır. Bu novella, sadece kâğıt üstünde kalan bir emirnameden ibaret değildir. Bir yandan, hükümetin özgür küçük toprak mülkiyetinden kalanı koruma kaygısını; öte yandan da, V. yüzyılda, Bizans kırsal kesiminde ortak köy yaşamı kalıntısının sürdüğünü gösterir. Son dönemlere kadar uzmanlar, Bizans'ta ortak yaşamın varlığını kabul etmekle birlikte, durumun, VI. ve VII. yüzyıllarda Slavların gelişiyle ortaya çıktığını düşünüyorlardı. Ama yeni bulunan yazıtlar ve papirüsler, imparatorluğun birçok eyaletinde, Slav akınları öncesinde de komünal yaşam izlerini ve kalıntılarını belirleme olanağı verdi. IV. ve V. yüzyıl Mısır papirüsleri, Mısır köylerinde komünal yaşamın varlığını koruduğunu kanıtlar. Toprak parsellerinin, köyün kiraya verdiği otlakların ortak mülkiyeti; ortak işletme için köylülerdeki koinos kurma geleneği; aynı komün mensupları arasındaki dayanışma; görevi, vergi salma ve toplama, anlaşmazlıkları giderme ve su dağıtımını kapsayan, köylülerin zincirleme kefaletle bağlı oldukları yerel bir özerkliği sürdürme gibi. Ayrıca komün, sahibinin terk ettiği ya da ekmediği toprağı işlemek ve vergisini ödemekle yükümlüydü. Komün yaşamının izleri, mensuplarının, satışa çıkartılan toprak üstünde şufa hakkına (protimesis) sahip olmalarıyla da kanıtlanır. Suriye'de, Trakya'da, Anadolu'da ve Balkanlarda da komün yaşamının varlığını koruyan benzeri izlere rastlanabilir.³²

Kendi komün geleneklerini beraberinde getiren barbar yerleşmelerinin (Got, vb.) V. yüzyıldan itibaren sayıca artışı, köylü komünü unsurlarının devamını kolaylaştırmıştır. Hükümet, 468'de de tüm kent ve köy sakinlerinin paralı asker ya da silahlı köle kullanmalarını yasaklamıştır. Yine, Korumacılık gibi koruma isteyenleri de ağır para cezalarına çarptıran yeni bir kararname yayımladı.³³

Leon, din siyasetinde Khalkedon Konsili'nin hükümlerini savunarak Marcianus'un yolundan yürümekteydi. Bu şekilde, Doğu ve Batı eyaletleri arasında doğmakta olan ayrılığı da kabul ediyordu. Sözkonusu hükümlere karşı en yoğun tepki ise (tıpkı geçmişteki gibi) Mısır'ın merkezi İskenderiye'den gelmişti. Proterios'u asla kabul etmemiş (sadece, hükümet yanlısı kent aristokrasisi, nobilis'in desteklediği) olan Khalkedon Konsili muhalifleri, Marcianus'un ölümünü öğrenince, hemen ana kiliseyi

³¹ Browning, s.149-150.

³² Dikici, s.168-173.

³³ Ostrogorsky, s.68.

ele geçirmişlerdir. Monofizit keşiş Thimotheos Aurelios'u ise patrik ilan etmişlerdir (457). Çağdaşların anlattıklarına göre, tüm halk sınıfları ve deme'ler seçime katılmışlardı. İskenderiye'deki nüfuzlu gemi donatımları loncası da seçimde etkin şekilde yer almıştı. Kent garnizonunun tüm askerleri, duks Dionysios'un komutasında Yukarı Mısır'da bulunduğundan, yöneticiler ayaklanmayı bastıramamışlardır. Thimotheos, ancak duks'un kente dönüşüyle ve kanlı çatışmaların ardından yakalanabilmişti. Ama yöneticiler tutukluyu hapiste tutamıyorlardı. Kargaşalığın çok tehlikeli bir boyuta dönüşmesi yüzünden, Dionysios tutukluyu salmak zorunda kaldı. Hükümetin adamı Proterios, kızgın kitle tarafından öldürüldü, cesedi sokaklarda sürüklendi ve yakıldı. Yetkililer, ancak belirli bir süre geçtikten sonra Thimotheos'u yakaladılar ve isyanı denetim altına alabildiler. Thimotheos, Anadolu'daki Gangra kentine sürüldü. Monofizit isyancının sürgün yerine doğru çıktığı yolculuk, Berythos'tan Gangra'ya dek her yerde sempati, gerçekteyse hükümet karşıtı gösterilerle geçti. Bu durum, daha uzak bir yere, Taurike Khersonnesos'a gönderilmesine yol açtı.³⁴

Monofizizm, Mısır'dan sonra yavaş yavaş Suriye'ye ve merkezine yayılmaya başladı. Antakya'da Khalkedon Konsili'ne karşı çıkanlar, Petros önderliğinde toplanan keşişlerdi; ayrıca, doğu ordusu komutanı Zenon tarafından da destekleniyorlardı. 468'de, Antakya patriği Martyrios, Konstantinopolis'e kaçmak zorunda kaldı. Hükümet tam destek vermemekle birlikte, Antakya'ya geri dönmelerini sağladı. Ancak Martyrios, Proterios'un sonundan korkarak kürsüsünü bırakmayı tercih etti (471). Kürsü, halkın sevinç gösterileri arasında Petros tarafından hemen işgal edildi. Ama hükümet bu durumu onaylamadı ve Petros kentten uzaklaştırıldı. Buna rağmen, monofizit hareket Suriye'deki gelişimini sürdürdü.³⁵

Leon'un ölümüyle tahta damadı İsaerialı şef Zenon çıktı (474-491). Zenon'la birlikte, İsaerialı klan şeflerinden bazıları, özellikle İllös, imparatorluğun üst kademelerine yerleşmişti. Yeni imparator da eskisi gibi yerli ordu kurma siyasetini sürdürdü. İmparatorluk muhafızlarını kendi halkından oluşturdu. Orduyu yeni İsaerialı birliklerle tamamladı ve ilk kez, imparatorluk tebasından çok sayıda Ermeni'yi askere aldı. Artık Bizans ordusunun yarısını oluşturan barbarların (Germenler ve Hunlar) yerini yerli askerler almaya başlamıştı.

³⁴ Michel Kaplan, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001, s. 65

³⁵ Dikici, s.168-173.

Kendin öncülleri gibi Zenon da, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını kolladı ve 484'te Samiriyelilerin başkaldırısını çok sert bir şekilde bastırdı. Toprak sahiplerinin, sicilli kolonların papaz ya da keşiş olmaları durumundaki haklarını saklı tutan bir novella çıkarttı; buna göre, kolonlar, toprak sahibinin onayını almadan papaz ya da keşiş olamıyorlardı. Aynı bağlamda, sınıflar arası ayrımları sürdürmek amacıyla, Zenon, curialis"lere ilişkin bir kararname çıkarttı; yönetimde görev alanlar, bu görevleri bıraksalar da curia Tara bağlı yükümlülüklerden kurtulmuş sayılmıyorlardı.³⁶ Yine Zenon da, büyük toprak sahiplerinin törelerden aktarılmış otoprajiye, yani özel hapishanelere sahip olma, alacaklara karşı sicilli kolonları buralarda hapsedme gibi kendi lâtifundia'larında toprak vergisi toplama hakkını elde etmeye çalışanlara karşı kapsamlı bir mücadeleye girişti.³⁷ Yine öncelleri gibi, zincirleme kefalet sistemi yürürlükte olduğundan, aynı komünden kişilerin borçları için hapis cezasını yasaklayarak, özgür köy komünlerinden (metrocomii) kalanı korumaya çalıştı. V. yüzyıl sonundaki ilişkileri kavramak için, Zenon'un 476-484 arasında emphyteusis hakkı 23 üstüne çıkarttığı kararname çok önemlidir; bu tür sözleşmenin hukuki yapısını düzenleme ve devir ya da yarıcı sözleşmesi olup olmadığını belirleme amacını güder.

O çağda, kent dışında güvenlik yokluğu, barbar akınları, magnatların zorbalıkları, vergilerin ağırlığı gibi koşullar, halkın kırsal kesimi terk edip kentlere ve manastırlara yönelmesine katkıda bulunuyordu. Dolayısıyla, ekilmeyen boş toprak alanı sürekli artıyordu; bu durum, kamu hâzinesinin gelirini hissedilir derecede etkiliyordu. V. yüzyıl boyunca çıkartılan tarım yasalarının tümü, kolonu, ne pahasına olursa olsun malikâneye bağlama ya da her şeye rağmen kaçmayı başarmışsa, yerini doldurmaya yönelikti. Geniş imparatorluk malikâneleri de boşalma tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Çiftçileri bu topraklara çekmek üzere, uzun vadeli, özel kira ve yarıcı sözleşmeleri uygulamaya konmuştu. Boş toprakları tarıma açmayı üstlenenler, ilk iki yıl her türlü ödemeden muaf tutulmaktaydı. Daha sonra, belirlenmiş kirayı ödeyerek, bu toprağı verasetle bırakma, hatta devretme hakkını elde ediyorlardı.³⁸

Bu kiracılık ve yarıcılık yöntemi, terk edilmiş toprak alanının genişlediği ölçüde, hem imparator ve kilise, hem de büyük toprak sahiplerinin malikânelerindeki tarım topraklarına uygulanıyordu. V.yüzyılın ikinci yarısında, emphyteusis'in

³⁶ Averil Cameron, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015, s.30-31; Browning, s.149.

³⁷ Kaplan, s.65.

³⁸ Dikici, s.168-173.

yaygınlaştırıldığı sırada, hukukçuların, bu yöntemi yasal durum açısından irdelemeleri gerekti. Zenon, emphyteusis'in bir devir ya da kira sözleşmesi sayılamayacağını; özel türde bir sözleşme olduğunu; ilgili tarafın, zorlayıcı nedenler dışında, kayıtsız şartsız kira ödeme ve sözleşme hükümlerini yerine getirme yükümlülüğü bulunduğunu vurgular.³⁹ Bununla birlikte Zenon hükümeti, hukuk alanında öncellerini izlemekle birlikte, din konusunda aynı davranışı sergilememiştir⁴⁰

Zenon'un iç siyaseti, mevcut toplumsal yapıda herhangi bir etki göstermez fakat İsauria soyunun imparatorlukta egemen rolü, Konstantinopolis'in bazı soyluları kadar pleb'lerinde de yoğun bir tepki doğurmuştur. Bu durum karşısında "Romalılar", kendilerinin sürekli yağmaya ve şiddete yönelen yarı barbar İsaerialılar tarafından ezildiğini düşünmektedirler. Ancak İsaerialıların hizmeti, imparatorluğa pahalıya patlamaktadır. Klan şeflerinin devlet zararına topladıklarının dışında, Bizans hâzinesinden yılda 1500 libre altın alan İsauria, diğer eyaletlere göre imtiyazlı bir noktaya gelmiştir. Bu koşullarda, Zenon'un saltanatının komplolar, ayaklanmalar ve iç çatışmalarla geçen fırtınalı bir dönem olmasına şaşmamak gerekir. Bunun yanında İsaerialı şefler arasında da belirgin bir uzlaşma yoktu. Zenon'un yakın adamı İsaerialı İllös, 482'de doğu eyaletlerinde bir ayaklanmayı teşleştirmişti. Bir yandan baskılara direnmeye çalışan paganlarla (Proklos'un öğrencisi, gramerci, filozof ve şair Pamprenos ayaklanmada önemli bir rol oynadı), öte yandan da Khalkedon Konsili yandaşlarıyla yakın ilişkiye girdi. Ancak, bu başkaldırı kolayca bastırıldı.

İç karışıklıkların yanı sıra, Ostrogot şefleri, Theodomir oğlu Theodorich ile Triarius oğlu Theodorich, Zenon için, neredeyse tüm saltanatı boyunca sürekli bir tehlike kaynağı oluşturdular. Zenon, sırayla ikisine de ordu komutanlığı rütbesi ve yüklü miktarda paralar önererek birbirleriyle çatıştırmayı denedi. Ama Theodorich'ler, birkaç çarpışmadan sonra birleştiler ve imparatorluğa karşı savaşmaya başladılar. Zenon, Ostrogot sorununu kökünden çözmeye kararlı olduğunu ilan etti ve birliklerinin başında sefere çıkma sözü verdi. Ancak, derlediği "Romalı" ordunun pek güvenilir olmadığı ortaya çıkınca, isyanı önlemek için askeri hemen terhis etmek zorunda kaldı. Got şefleri, artık saldırılarına rahatça devam edebilirlerdi.

³⁹ Kaplan, s.66.

⁴⁰ Zenon uzun süren bir kararsızlık döneminin ardından, monofizitlerle mücadeleden vazgeçti. Barışı ve kilise birliğini yeniden kurmayı amaçladı. Bu siyaset, ifadesini, 482'de yayımlanan Henotikon'da (Birlik Fermanı) buldu. Ferman, ilk üç kiliselerarası konsilin kararlarıyla Kyrillos'un doktrinini doğruluyor ve Nestorios ile Eutykhes'i aforoz ediyordu. Dikici, s.168-173.

Özellikle, Theodomir oğlunun çok tehlikeli olduğu anlaşıldı. Rodop eyaletini yağmaladı. Dardania'daki Scupi kentini zapt ettikten sonra Epeiros'a yönelerek Dyrrachium'u aldı ve Tesalya'daki Larissa kentini yakıp yıktı. Ama Ostrogotların Konstantinopolis'i almaya yönelik tüm girişimleri, Triarius oğlu Theodorich'in Anadolu'ya geçme çabası gibi başarısızlığa uğradı.

Triarius oğlunun 481'deki ölümünden sonra Zenon, ordu komutanlığına yükselttiği diğer Theodorich'le bir anlaşma yaptı. 484'te konsüllüğe atayarak, ona Aşağı Moesia'da ve Daçya'da yerleşme bölgeleri gösterdi. Ancak Theodorich, 487'de yine sonuçsuz kalan bir Konstantinopolis serüvenine kalkıştı. Kendisine verilen bölgeler, yıkımla geçen yılların ardından, artık halkını geçindiremez olmuştu (bu durum, yaklaşık iki asır sürdü). O yüzden Zenon, Gotların kralını İtalya'ya yöneltti. "Son imparator" Romulus Augustulus'un tahttan indirildiği 476'dan beri, İtalya'daki mutlak hükümdar, paralı barbar askerlerin komutanı, patricius Odoaker idi. Zenon, Theodorich'e, İtalya'da Odoaker'inkine eş bir konuma geleceği sözü verdi. 488 sonbaharında Theodorich, savaşa hem Germen konung'u hem de Roma ordusu komutanı unvanlarıyla girerek, denizden İtalya'ya doğru hareket etti.⁴¹

Theodorich, Bizans İmparatorluğu topraklarını kesin şekilde terk etmişti; bu durum, Balkanlarda Got tehlikesinden kurtulan Zenon'un işini kolaylaştırdı. Ne var ki, İsaerialıların egemenliği kalıcılıktan uzak görünüyordu. Bunlar, İmparatorluk yöneticileri tarafından öne çıkartılmışlar ve sadece Got tehlikesine karşı bir güç olarak kullanılmışlardı. Theodorich'in İtalya'ya yerleşmesinden sonra Got tehlikesi ortadan kalkmıştı ve İsaerialılara verilen görev de artık bir anlam ifade etmiyordu. Zenon'un ölümünden sonra senato aristokrasisi, tahta "doğuştan Romalı", Dyrrachium kentinin yerlisi, saray dalkavuklarınca soyu Pompeius'a kadar indirilen Anastasios'u oturtular. Anastasios yönetime, Romalıların barbar ve yabancı etkisinden kurtulmalarıyla birlikte geldi. Yeni hükümetin ilk eylemi, imtiyazları kaldırmak ve istisnasız bütün İsaerialıları Konstantinopolis'den atmak oldu. O döneme kadar devlet hâzinesini büyük bir yük getiren yıllık ödenek kesildi. Bunun cevabı, tüm İsauria'nın ayaklanması oldu. Eyaletin Zenon tarafından atanmış valisi, Konstantinopolis'den kaçan magister officiorum Longinos, Apameialı piskopos Konon ile diğer İsaerialı din adamları, hareketin başında yer aldılar. İsyanı bastırmak ve ülkeyi barışa kavuşturmak için altı yıl harcadı.

---

⁴¹ Kaplan, s.66.

Ayaklanma, 498'de kesin olarak bastırıldı; İsauria halkının bir kısmı ise Trakya'ya sürüldü.⁴²

Tahta geçen Anastasios usta bir yöneticiydi. Çabasını, Leon'un başarısız Afrika seferi ile İsaerialıların suistimalleri yüzünden zayıf düşmüş devlet hâzinesini kalkındırmaya yöneltti. İoannes Lydos'un tanıklığına göre, Anastasios, sıkı bir devlet muhasebesi düzenledi ve bütçe dengesini yeniden kurarak geliri gideri denkleştirmeyi başardı. Mal yerine, altın ölçüsüne dayanan nakit vergilendirme usulünü getirerek, hâzinenin temel gelir kaynağı olan toprak vergisinin toplanma sistemini değiştirdi. Hükümeti de, kentlerin tabi olduğu vergi tarhı yönteminde reform yaptı.

Belirtildiği üzere decuriolar zincirleme sorumlu oldukları vergi toplama işinin ağır yükü altında eziliyorlardı; hükümet ise, decurio'ları göreve zorlamak için her çareye başvuruyordu. Anastasios, kökeni eskiye dayanan bu sistemi değiştirdi. Decurio'ların küçük toprak sahiplerinden vergi toplama yükümlülüğünü kaldırarak, bu görevi vindices denilen mültezimlere verdi. Çünkü sözkonusu sınıf gücünü yitirdiğinden, görevini tam anlamıyla yerine getiremiyordu. Vergi yükümlülerinin de reformlardan yarar sağlaması pek mümkün görünmemekteydi. Çünkü İoannes Lydos, bu konuda "Vergi mültezimleri, halka düşmandan daha kötü davranıyorlardı" demektedir.⁴³ Ama mültezimlik kurumu, bazı vergilerin nakit olarak toplanması için yapılan değişiklik, Anastasios'un para sisteminde gerçekleştirdiği reform, yönetimde tasfiyeye gidilmesi, devlet hâzinesi gelirinin büyük ölçüde artmasına yardımcı oldu. Anastasios'un 27 yıl süren hükümdarlık döneminin sonucu, bu durumun anlamlı bir kanıtını oluşturur. Ölümünde, hazine kasasındaki para 3.200.000 libre altına ulaşıyordu. Mali durumun düzelmesi, 498'de hükümete, kentlerdeki zanaatçı ve tüccardan alınan vergiyi kaldırma olanağı vermişti. Para dört yıl için peşin olarak toplandığından halka çok ağır gelmekteydi. Bu durum mesleğin serbest icrasını önemli derecede etkiliyor; hükümetin, küçük esnaf ve zanaatçıyı kendi loncalarına bağımlı kılmasında aracı oluyordu.⁴⁴

Zenon döneminde doruğa çıkan, açık arttırmayla yönetim görevi alıp satma uygulamasına son vermek için yeni bir girişimde bulunuldu. Görevi bu yolla alan kişi art niyetli bir şekilde, sadece masrafını çıkartmayı değil, yönetilenlerin sırtından servet kazanmayı da düşünmekteydi. Bu dönemde sanayi ve ticareti geliştirmek için bazı

⁴² Dikici, s.178-182.

⁴³ Browning, s.149.

⁴⁴ Ostrogorsky, s.72.

düzenlemelere gidilmiştir ancak büyük toprak sahipliğinden gelen bir hükümetten de kolonların durumunu düzeltecek bir çalışma zaten beklenemezdi.⁴⁵

Anastasios din konusunda ise “doğucu” bir tutum sergilemiştir. Çünkü imparatorluğun ekonomik merkezini çok zengin ve ileri ölçüde sanayileşmiş doğu eyaletlerinden oluşmaktaydı ve doğuda da monofizitler güçlüydü. Görünüşte Henotikon yanlısı olan Anastasios, monofizitleri desteklemeye başlamış ve bu yüzden batı eyaletleriyle başkentteki Ortodoks ruhban sınıfının düşmanlığını kazanmıştır. “Sapkın” hükümete düşman keşişlerle kilise adamları Konstantinopolis deme’lerinde ve Balkan Yarımadasındaki foederati barbar komutanları arasında müttefikler buldular. Khalkedon hükmünden yana davranan bu grup, Anastasios’un başına büyük dertler açtı. Konstantinopolis patriklerinin sistemli muhalefeti, Anastasios’u 496’da patrik Euphemios’u, ardından da Khalkedon Konsili’ni kınamayı reddeden ardılı Makedonios’u görevden azletmek zorunda bıraktı.

Din kavgaları, Konstantinopolis’de kanlı çatışmalara neden oluyordu. 493 ‘te, bir sirk gösterisi sırasında imparatorluk locasına bir taş atıldı. Deme üyeleri hipodromu ateşe verdiler; kentte, imparatorla imparatoriçenin heykellerini yıkarak sokaklarda sürüklediler. Ayaklanma bastırıldıktan sonra ise kent valisi görevden alındı, yerine Yeşillerin başkanı geçirildi. 512’ de, imparatorun emriyle, bir ilahiye monofizit birmısra eklenmesi yeni çatışmaların çıkmasına neden oldu. Halk bütün gece mezmurlar okuyarak sokaklarda dolaştı; Anastasios’un heykelleri yine yerlere atıldı, yüksek memurların evleri talan edildi. Anastasios, üstünde imparatorluk cüppesiyle tacı olmadan, hipodromda halkın karşısına çıktı ve tahttan çekilmeye hazır olduğunu açıklayıp, halkına anlamsız cinayetler işlenmemesi için yalvararak özür diledi. Bu tutumu Deme’leri ve pleb’leri sakinleştirmeyi başarmıştı ancak hareketin önderleri, davranışlarının bedelini daha sonra çok pahalı ödeyeceklerdi.

Başkentteki olaylar, Trakya’da ve Illyricum’da da yankılar yapmıştı. Bölgede yaşayanların, Anastasios’un doğuya dönük siyasetine tepki koymak için gerekçeleri vardı. Balkan eyaletlerindeki halk, Ostrogotların gitmesine rağmen, yine eskisi gibi barbar tehlikesiyle karşı karşıyaydı. V. yüzyılın sonunda, Bulgarlarla Slavların tarih sahnesine çıkışlarını simgeleyen akınlar başladı; tekrarlayan akınlar ise başarılarını

---

⁴⁵ Aksine, kolon tabakasının köleleştirilmesi süreci, Anastasios döneminde tamamlanmıştır. Bu imparator tarafından çıkartılan bir yasaya göre, serbest yer değiştirme hakkına sahip kolonlar, otuz yıl kiracılıktan sonra o toprağı ekmemeye durumunda zilyetlik hakkını kaybediyor ve yaşam boyu o toprağı bağlanıyorlardı. Yasa özgür kolonları da kapsıyordu. Dikici, s.180.

gösteriyordu. Bu durum, Trakya tarımını ciddi şekilde çökertti. Trakya'nın ürünü, arasında Hun, Alen, Henil gibi barbarların da bulunduğu Trakya ve Tuna eyaletlerindeki seyrek nüfusu beslemekte yetersiz kaldı. Anastasios döneminde Balkan Yanmadası'nda barbar saldırılarının yarattığı güvensizlik öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, en azından başkentini çevresini korumak isteyen hükümet, Marmara Denizi'nden Karadeniz'e dek, Uzun Duvar diye anılan 50 kilometrelik bir surlu inşasına başladı.⁴⁶

Özetle VI. yüzyıldan itibaren Barbar akınlarına karşı koyan Roma İmparatorluğu, Vizigotları Balkanlar'da durdurarak onların Tuna Irmağı'nın güneyine doğru ilerlemesini engelledi. Fakat I. Theodosius'un 395'te ölümünden sonra Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölündü. İmparatorun ölümünden sonra Batı Roma İmparatorluğuna Vizigotlar tarafından yapılan akınlar sonucunda Roma ele geçirildi. Barbar kavimlerden Vandallar ise İmparatorluğun Kuzey Afrika, İspanya ve İtalya topraklarını istila ettiler. Yapılan akınların ve darbelerin ardı arkası kesilmedi ve V. yüzyılın sonlarına doğru Germen kavimleri tarafından Batı Roma İmparatorluğuna son verildi. Fakat devletin Batı kanadının aksine Doğu kanadı olan Bizans İmparatorluğu, Balkanlarda Slavları, doğu da Sasanileri yenilgiye uğratmayı başardı ve böylece varlığını sürdürebildi.⁴⁷

1.2. VI. Yüzyılda Bizans (Batı Akınları ve Reform Çalışmaları)

İzlediği din siyasetiyakınlarınca da onaylanmayan yaşlı Anastasios ardıl bırakmadan öldü. Kendi aday olmayana senato ise, imparatorluk muhafız birliğinin seçtiği adayın, orduda excubitor comey'liyine kadar yükselmiş bir İllirya köylüsü olan Justinianus'ukabul etmek zorunda kaldı.Ama İustinianus adı, Anastasios'un siyasetinden hoşnutsuzluk duyan senato aristokrasisinin bir bölümü ile Anastasios'a karşı Vitalianus'un komutasında çarpışmış Illyricum ve Trakya barbar asker grupları, Ortodoks ruhban sınıfı, Maviler, Konstantinopolis halkının büyük bir kısmı gibi, Khalkedon inancının yandaşları arasında da birleştirici unsur olmaya yaradı. Bunların tümü, Germen barbarlarının batıda yerleşmesine razı olan Anastasios'un monofizit ve doğucu siyasetinden nefret ediyordu. Önceki imparatorların yanlışlarının düzeltilmesini ve Bizans İmparatorluğu'nun eski sınırları içinde yeniden kurulmasını istiyorlardı.⁴⁸

⁴⁶ Baskıcı, s.164-165; Levchenko, s.198.

⁴⁷ <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/bizans-imparatorlugu-dogu-roma-imparatorlugu-770>

⁴⁸ Susan Bauer, *Dünya Tarihi-Ortaçağ-*, çev. Mihriban Doğan, C.2, Say Yay., İstanbul, 2014, s.37-39; Levchenko, s.198.

Batı, Bizans İmparatorluğu'nun VI.yüzyıl başındaki yönetici sınıfına göre geride kalmış gibi görünmekteydi. Dolayısıyla, batıda eski düzenin yeniden kurulması için mücadelenin anlamsız olduğunu da düşünmüyorlardı. Batıdan doğu eyaletlerine sığınan mülteci kitleleri, yönetimin batıya müdahale etmesini istiyorlardı. Hükümet, senato aristokrasisinin önemli bir kısmıyla, doğulu sapkınlara karşı bir din seferi yapılmasını öğütleyen tutucu ruhban sınıfı tarafından hızla bu yöne doğru itiliyordu. Batıda imparatorluğun imarı için işbirliği gereken papayla ilişkilerin kopmasına da çok kızmışlardı. O nedenle, yeni hükümetin gündemine aldığı ilk konu Roma ile uzlaşmak ve bu ayrılığa son vermek olacaktı (519).⁴⁹

1.2.1. Justinianus Dönemi Dini ve İdari Yapı

Devletin idaresini 38 yıl elinde tutan İmparator Justinianus (527-565) Illyricum'un hâlâ Latince konuşulan, Makedonya ile Arnavutluk sınırındaki Scupi dolaylarında yerleşmiş İlliryalı bir köylü ailesinin çocuğuydu ve Justinyen hanedanının ilk temsilcisi olan Justinos'un yeğeni idi. Justinos'u tahtın basamaklarına ulaştıran askerlik kariyeri, Justinianus'u, yönetim aristokrasisine soktu; ona, mükemmel bir eğitimden geçme ve eski Roma'nın görkemini kavrama olanağı sağladı: mutlakiyetçi bir imparatorun iradesine boyun eğmiş, Hıristiyanlığın tek ve gerçek bir Tanrı inancı çerçevesinde birleşmiş evrensel bir devlet anlayışı ile yoğrulmuştu.⁵⁰

Justinianus'un ilk işlerinden biri Justinos döneminde (518-527) tasarlanan bir planı hayata geçirmek olmuştu. Justinos'un tahta çıkmasından itibaren yönetim, Khalkedon Konsili hükümlerini kabul etmeyen Manicilere ve Montanusçulara açıkça işkenceye başladı. 54 monofizit piskopos sürüldü ya da kaçmak zorunda kaldı; monofizit keşişler sürgünleri barındırma suçundan mülklerine el konarak güç yoluyla dağıtıldılar. Yalnız, imparatorluğun buğday ambarı, en zengin eyaleti ve tümüyle monofizit olan Mısır'a bir istisna tanındı. Bu kısımların doğudaki ayrılıkçı akımları daha da şiddetlendirdiğini söylemek gereksiz olur. Sapkın toplulukların bazı mensupları hak yoluna döndü ya da kurtuluşu kaçmakta buldu. Yalancı peygamberlere ya da sözde

⁴⁹ Dikici, s.178-182; 519 yılında Papa'nın gönderdiği elçi İstanbul'a gelince resmi ve gösterişli bir törenle karşılanmıştır. Yapılan görüşmelerden birkaç gün sonra ise İstanbul Patriği John Ayasofya'da yaptığı konuşmasında Roma Kilisesi'nin tek parça olduğunu ilan etmiştir. Kilisedeki Zeno ve Anastasios isimleri kaldırılarak bazı din adamları aforoz edilmiştir. Böylece de Hıristiyan Kilisesi'nin ikiye ayrılması gecikmiştir. <http://ozhanozturk.com/konstantinopolis-bizans-tarihi/>.

⁵⁰ Andrew Louth, "Justinian and His Legacy (500-600)", *The Cambridge History of the Byzantine Empire, C.500-1492*, Edited by Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008, s.100; Dikici, s.178-182.

ermişlere inanan, kilise hiyerarşisini tanımayan Phrygialı tutucu Montanusçular ise, Ortodokslara teslim edilen kiliselerin önünde toplanıp kendilerini yakdılar.⁵¹

Justinianus, tüm yaşamını bu anlayışın gerçekleştirilmesine adadı. Gündüzleri yetmezmiş gibi, gecelerini de devlet işleriyle uğraşarak geçiriyor ya da fetih planlarını düşünerek sarayın salonlarında tek başına geziniyordu. Çalışma gücü ve azmi çağdaşlarını öylesine etkilemişti ki, hakkında, daha sağlığında inanılmaz efsaneler türetilmişti. Düşmanları, onun insan değil, dinlenme ihtiyacı duymayan bir şeytan olduğunu söylüyorlardı. Önceleri, sade ve sevimli, aynı zamanda kuşkucu bir despottu; en yakın dostlarına bile nankörce davranırdı. Hıristiyanlığa ilişkin konularda tutucuydu; tasarılarını gerçekleştirmede kullandığı siyasal yöntemler, verilen kurbanlar, dökülen kanlarla ilgilenmezdi. Fetihlerinin yayılma alanı ve diktiği binaların görkemiyle tüm Bizans imparatorlarını geride bırakacaktı; ama aşırı davranışlarıyla, devlete yarardan çok zarar verecekti. Justinianus ardında, tahta çıktığı döneme göre genişlemiş, ancak iç kaynaklar bakımından yoksullaşmış bir imparatorluk bırakacaktı.⁵²

Bizans yönetim örgütünün en zayıf noktasını oluşturan ordu idaresi ise o çağda, en yüksek verimi alabilen değerli komutanlara sahipti. Mesela, Trakya kökenli Belisarios, orduya küçük yaşta girmiş ve hızla yükselmişti. Henüz yirmi üç yaşındayken önemli bir savunma mevki olan Dara Kalesi'ne komuta ediyordu; yirmi beş yaşında ise, imparatorluk ordusunda üst rütbeye terfi ederek ordu komutanı oldu. Orduyu yönetmeyi ve savaşa sürmeyi biliyordu. Diğer komutanlar arasında, birliklerine enerji ve başarıyla komuta eden hadım Narses, Justinianus'un yeğeni Germanos, Mundus vb. sayılabilir.

Justinos döneminde başlatılan siyaseti izleyen Justinianus, kendi inancını tek gerçek ve herkes için mecburi din sayarak, 527'de "Tanrı ve insanlar karşısındaki ilk görevinin", sadece paganlığı değil, Musevilik ve Samiriliği de içeren tüm sapkınlıkları temizlemek olduğunu açıklamıştır. Sapkınlara, hak yoluna dönmek üzere üç aylık bir süre tanımış; sapkın cemaatlerin kiliselerinin Katolıklara teslim edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. (Ostrogot Theodorich'in emriyle, Ariusçular için geçici bir istisna uygulanmıştır). Sapkınların her çeşit kamu görevi almaları yasaklanmış; dayanılmaz

⁵¹ Levtschenko, s.199; Morgan, s.64-65.

⁵² İustinianos'un yakın çevresindekiler de üstün nitelikli yöneticilerdi. Hukukçu, qucestor Tribonianos; Doğu Praefectuspraetorio'su, zalim, küstah, ağgözlü ama becerikli bir yönetici, İustinianos'un programını gerçekleştirecek parayı ne pahasına olursa olsun toplamanın yolunu bilen Kappadokialı İoannes, belkide en önemli yardımcısı olan General Belisarius İmparator Justinianus'un en büyük yardımcılarıydı. Ostrogorsky, s.64

ağırlıktaki yükümlülükler ve ordudaki piyade hizmetleri dışında, sapkın görevliler işten atılmıştır. Adalet önünde Ortodokslara karşı tanıklık yapma hakları kaldırılmış; vasiyet hakları sınırlandırılmıştır. Bir sapkının terekesi de eğer Ortodoks mirasçısı yoksa devlete geçmektedir.⁵³

Bu tedbirleri haklı kılmak için, “gerçek Tanrı’ya tapmayanları dünya malından yoksun bırakmak haktır” ve “sapkınlar canlarını kurtardıklarına şükretmelidirler” denilmektedir.⁵⁴ Justinianus’un Yahudileri ortadan kaldırma tehdidi, kalabalık bir nüfusa sahip olmaları nedeniyle hayata geçirilememiştir. Ancak, Filistin’de küçük bir yerel Yahudi mezhebi olan Samiriliğin kökü, neredeyse kökünden kazınmıştır. Tutucu hükümetin, sapkınlar gibi Samiriyelilere de uyguladığı katlanılmaz işkenceler, başta kenttekiler olmak üzere, çok sayıda Samiriyi Ortodoksluğa dönmeye zorlamıştır. Ancak çoğunluğunu kolonların oluşturduğu köylülerin kaybedecek bir şeyleri yoktur ve Mayıs 529’da umutsuzluktan kaynaklanan şiddetli bir halk ayaklanması patlak vermiştir. Ayaklanmanın merkezi Napoli kentidir. İsyancılar Ortodoks papazları öldürmüşler, kiliseleri yıkmışlar, kutsal eşyaları saçıp savurmuşlardır. Napoli’yi ele geçiren asiler, Bizans kaynaklarına göre eski bir çapulcu olan İulianos’u kral ilan etmişlerdir ve ayaklanma tüm Napoli’ye yayılmıştır. İsyancılar, Kudüs’teki olağanüstü hâzinelerle gözünü boyayıp kendi taraflarına çekmek istedikleri Sasani kralı Kavad’a, 530’da bir elçilik heyeti göndermişlerdir. Hareketi bastırabilmek için iki eyaletin askerlerini bölgeye göndermek ve müttefik Arap şeyhlerinin yardımına başvurmak gerekmiştir.⁵⁵

Samiriyeliler, kanlı bir savaşta yenildiler. “Kralları İulianos’un kesik başı, tacıyla birlikte Konstantinopolis’e gönderildi. 20.000 Samiriyeli, Arap şeyhleri tarafından İran’da köle olarak satıldı; yaklaşık bir o kadarı da çarpışmalar sırasında öldü. Eyalet valisi Theodoros, isyanı başında bastıramadığı için görevden alındı; ardılı, hayatta kalanları dağlarda izlemek üzere Arap müttefiklerin işbirliğinden yararlandı. Zalim baskılar, üretici halkın büyük bir bölümünün ortadan kaldırılması, o zamana dek refah içinde yaşayan eyaletin yoksullaşmasıyla sonuçlandı.

Aynı siyaset, köylerde hâlâ çok sayıda bulunan paganlara karşı da uygulandı. Efesli İoannes, Anadolu’da 60.000 pagani vaftiz etmekle övünmekteydi. Paganlıkla mücadele, yönetici kesime muhalif bazı yüksek görevlilerle, Mesela qucestor Phokas, eski vali Asklepiodotos ve diğerleriyle hesaplaşma bahanesi yarattı. Bu kişiler,

⁵³ Cheynet, s.43-44; Dikici, s.178-182.

⁵⁴ Browning, s.151.

⁵⁵ Basık, s.184-185; Dikici, s.178-182.

paganlıkla suçlandıkları için intihar ettiler ve mülklerine el kondu. 529'da, benzer gerekçelerle zor durumda olan paganlığın son sığınağı, ünlü Atina Felsefe Akademisi kapatıldı. Okulun yüzyıllara dayanan malvarlığı müsadere edildi. Atina, geçmişin kültür merkezi olma işlevini kesin şekilde yitirdi ve küçük bir taşra kenti düzeyine indirildi. Hem hoşgörüsüz hem saldırgan siyaset, halkın önemli bir kısmını öfkelenmişti ve bu durum da hükümetin başına ciddi dertler açmıştı. Konstantinopolis halkının Nika Ayaklanması (isyancıları birleştiren “ Zafer!”, Yunancadaki “ Nike “ (haykırışından) adıyla tarihe geçen 532'deki isyanı, neredeyse hükümetin varlığını tehlikeye atmıştı. Bu kanlı isyan neredeyse Justinianus'un tahtına ve canına mal oluyordu. Ayaklanma halkın, yönetimin mali ve dinsel siyasetine ne denli muhalif ve düşman olduğunu açıkça gösterdi.⁵⁶

Hukuk alanında ise Justinianus, tahta çıkışından kısa bir süre sonra, eski imparatorluk kararnamelelerini baştanbaşa inceleyip mevzuatı derlemeye başlamıştır. 528'de, Codex Theodosianus'un hükümlerini, hukuki geçerliliğini yitirenlerle eski imparatorluk emirnamelerini eledikten sonra tek bir kitapta toplamak üzere bir komisyon kurmuştur. Bu önemli çalışma büyük bir hızla tamamlanmış ve 529'da Codex Justinianus başlığıyla yayımlanmıştır. Sonra çok zor bir konuyla daha ilgilenilmeye başlanmıştır. Bu çalışma eski hukukçuların yasa hükmündeki tüm eserlerinin bir kitapta toplanmasıdır. Külliyatta tam bir birlik oluşturma endişesiyle, tekrarları ve çelişkileri ayıklamak gerekiyordu. 530'da, bu işi gerçekleştirmek üzere, olağanüstü bir dikkatle çalışan Tribonianos'un başkanlığında, on altı hukukçudan oluşan bir komisyon toplandı. Bu güç görev üç yılda bitirildi; elli ciltlik Digesta ya da Yunancadaki adıyla Pandectes 533'te çıkartıldı. Yeni Roma Medeni Hukuku'nun temel ilkelerini dört ciltte özetleyen Institutiones de aynı yılda yayımlandı. Institutiones, Digesta ve Codex, Roma hukukunun sınıflandırıldığı bir sistemi temsil ediyordu.

534'ten sonra çıkartılan imparator emirnameleri, Novella'lar başlığıyla yeni bir derlemede toplandı. Codex, Digesta ve Institutiones Latince yazılmıştı, Novella'lar ise Yunancaydı. Bu dört bölümlük eser, Batı Avrupa'da Roma hukukunun incelenmeye başladığı XII. yüzyıldan itibaren, Corpus Iuris Civilis diye adlandırılan sistemi oluşturmuştur.⁵⁷

⁵⁶ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya*, C.2, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015, s.45; Morgan, s.51-53; Levtchenko, s.255-259.

⁵⁷Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi Ve Çöküşü Tarihi*, çev., Asım Baltacıgil, CI.,İstanbul, 1995. S.398-402. İustinianos'un Roma hukuku derlemesi, eski dünyanın, hatta Ortaçağ

Justinianus'un çalışmaları, özellikle Codexve Novella 'lar, VI. yüzyılın bürokratik yönetim anlayışı çerçevesindeki tedbirleri incelemekte mükemmel bir kaynak oluşturur. Justinianus mevzuatı, öncelikle otoritenin kurulmasında önemlidir. Düzenlemeler mutlak hükümdarlığın sınırsız gücüne dayandırılmıştır. Egemenlik kaynağı olarak halk iradesinin karşısına "tanrısal lütfü" çıkararak ilk hükümdar Justinianus'tur. Ona göre "hiçbir şey yüce imparatorun daha üstün ya da kutsal olamaz." "Halkının mutluluğu için, gece gündüz sadece o çalışır ve uyanık kalır."⁵⁸

Justinianus döneminden itibaren yönetim, mutlak egemenliğin ve Ortodoksluğun temellerini güçlendirme kaygısı taşımakla birlikte, yönetimde reforma gitme gereğinin de farkındaydı. İmparator, 535-536 arasındaki pek çok emirnamesinde, eyalet yönetiminin kötü durumunu bizzat ortaya koymuştur. Eyalet valileri; vergi toplama, sur, yol ya da sukemeri onarma vb. işlerinde görevlerini çekinmeden kötüye kullanmaktadır ve haksız vergi toplamaktadır. Lykaonia, Phrygia, Kappadokia gibi eyaletlerde büyük malikâne sahibi, küçük toprak sahibini eziyor ve onun sayesinde mülkünü genişletiyordu. İmparatorluk ordusu da, konaklama mahallerindeki halka her türlü eziyeti çektiriyor, eziyor ve hayduttan beter soyuyordu. Olaylardan zarar görenler Konstantinopolis'e kaçıyor, merkezi yönetime şikâyetler yağıdırıyorlardı. Justinianus, bu kötü durumun nedenlerinden biri olarak yönetimin eski bir hatasını, kamu görevlerinin parayla satın alınmasını gösteriyordu. Yönetim, kamu görevlerine bedelsiz atama yapıldığını yıllardan beri unutmuştu; aday, atamayı yapacak görevliye suffragium ya da başka bir deyişle rüşvet vermek zorundaydı. 535'te çıkan novella ile Justinianus, suffragium'u yasakladı ve diğer karşılıkları da vergiye bağladı. Yine 535'te, Justinianus, yeni memur kadrolarının kurulmasına ve olası yolsuzlukları önlemeye yönelik yönetimin yeni görevleri ve yükümlülükleri hakkında genel bir yönetsel reformun ilkelerini belirleyen iki uzun emirname çıkarttı. Devlet memurları, yönetilenlere "babaca" davranmalı; onları tüm haksızlıklardan korumalı; halka, müşfik bir babanın çocuklarına yaklaştığı gibi muamele etmeli ancak vergileri gereken zamanda ve eksiksiz toplamaktan oluşan ana görevlerini de unutmamalıydı. Bu kapsamda halkı soymanın bütün yollarını tıkamak üzere, memur maaşları arttırıldı. Reformun hayata geçen tek

---

dünyasının çok ötesine uzanan bir değere sahiptir. Codex Justinianus, Bizanslıların hukuk anlayışının özgün bir göstergesi değildir; ama günümüz kapitalist toplumunu yöneten temel ilkeleri belirlemiş Roma hukukunu sürdürmesi açısından çok önemli bir yer tutar. Batı Avrupa'nın Roma hukukuna inceleme ya da benimseme bağlamında yaklaşımı sonucunda, İustinianos Medeni Hukuk Yasası, birçok ülkede yasa hükmünü kazanmıştır. Levtchenko, s.255-259.

⁵⁸ Kaplan, s.78; Morgan, s.48-49.

tedbiri bu oldu; çünkü Justinianus'un öğütleri, teşvikleri, azarları, gözdağı vermeleri bile kimseyi düzeltmediği gibi yeni kurallara göre çalışmaya da yöneltilmedi. Diocletianus ve Constantinus sistemi, eyaletlerin birbirinden kesin şekilde ayrılmasına, yönetim hiyerarşisinin karmaşıklığına, sivil ve askeri iktidar arasındaki sıkı ayrıma dayanıyordu. Justinianus hükümeti, bu gelenekleri kısmen terk etmişti; yönetim örgütünü sadeleştirmeye, eyalet sayısını ve dolayısıyla, daha geniş yetkiyle donatılmış, ancak merkeze daha çok bağlanmış memur sayısını azaltmaya yönelmişti. Ayrıca, belirli sayıda eyaleti birleştirdi; sivil ve askeri güçleri tek elde topladı. Ama bu reformlar, yaygınlaştırılmadan, yavaş yavaş ve kısmen gerçekleştirildi. Justinianus mevzuatı, merkezi yönetimin imtiyazlarını kötüye kullanan büyük malikâne sahiplerine ve memurlara karşı da sessiz kalmadı. IV. yüzyıldan itibaren, imparator emirnameleri zorla toprak elde etmeyi, yarı askeri örgütler ve özel hapisaneler bulundurmaya yasaklayarak vatrionicium'a karşı çıkmaya başlamıştı. Justinianus ise, bu yasaklamaları daha etkin ve ısrarlı bir şekilde gündeme getirdi.⁵⁹

Bazı tarihçiler, örneğin Uspenskiy halk sınıfının sömüren sınıfa karşı verdiği mücadeleyi kavrayamadıklarından, yönetici sınıflar arasında bulunduğu sanılan muhalefetten söz ederler; Uspenskiy'e göre, Justinianus'un senato aristokrasisine ya da din karşıtı ve kilise büyük toprak mülkiyetine karşı mücadelesi, ekonomik bakımdan din karşıtı büyük mülkiyetin güçlenmesiyle ve kilise mülkiyetinin zaferiyle sonuçlanmıştır.

60

Justinianus, Nika Ayaklanması sırasında düşmanlık gördüğü senatörleri, kuşkusuz ağır şekilde cezalandırmıştı; ama bu yolla büyük toprak sahiplerinin gücünü kırdığı söylenemez. Çünkü Justinianus'un böyle bir düşüncesi yoktur; Bizans Mısır'ı papirüsleri, Bizans İtalya'sı belgeleri gibi, o döneme ilişkin tüm kaynaklar, büyük toprak mülkiyetinin Justinianus'tan sonra sürdüğünü, hatta ölümünden sonra pekiştiğini kanıtlamaktadır. Justinianus, köleleştirilmiş kolonlara, Samiriyelilerin, deme'lerin ayaklanmalarına, orduda sık sık patlak veren isyanlara, sapkınlıklara karşı savaşırken, Avrupa'nın batısındaki gibi doğusunda da çıkarlarını savunduğu büyük toprak mülkiyetini sırtında taşıyamazdı. Günümüze ulaşan resmi belgeler, Justinianus'un senatoya saygılı davrandığını göstermektedir. Büyük toprak mülkiyetinin nüfuzu Justinianus'tan sonra daha da artmıştır. Örneğin II. Justinos'un 569'da çıkarttığı

⁵⁹ Levtchenko, s.255-259.

⁶⁰ Demircioğlu, s.159-161.

novella, eyalet yönetimini resmen büyük toprak sahiplerine bırakıyordu. Kilise büyük toprak mülkiyeti genişlemekle birlikte, VI. yüzyıla ilişkin hiçbir belgede, senato sınıfıyla kilise arasında mücadelenin izine rastlanmamaktadır. Sömüren sınıfın bu iki kesimi, ezici çoğunlukla Justinianus ‘un fetih planlarını destekliyor ve halk ayaklanmalarını bastırıyordu.⁶¹

Özetle Justinianus hükümdarlığın sınırsız gücüne inanmış ve egemenliğinin kaynağını da tanrısal olarak saymış ilk hükümdardır. Yani Justinianus’a göre kendisi tanrının yeryüzündeki temsilcisidir. İmparator ruhban sınıfını gözetmiş ve yeni manastırlar inşa ettirmek için büyük bir gayret göstermiştir. Ayrıca idari ve çerçevede güçlü bir otoriteyle devletin zorluklara karşı dirençli bir hal kazanmasını sağlamıştır.

1.2.2. Justinianus Dönemi DışPolitika ve Genel Ekonomik Yaşam

Justinianus yönetimi, içte devleti güçlendirmeye yönelik bir dizi tedbir alırken, Batı hakkındaki planlarını da unutmamıştır. Ama bunları hayata geçirmeden önce, İran’la uzun bir savaşa girmek zorunda kalır. Savaşı, Bizans’ın Kafkasya’daki Lazlar, İberler, Hunlar üstündeki etkisinden rahatsızlık duyan İran başlatmıştır.

Roma İmparatorluğu gücünün zirvesindeyken Karadeniz’in tüm doğu kıyılarına egemendi. III. yüzyılda süregelen düzensizlik, Gotların Karadeniz ve Taurike havzası bozkırlarında yerleşmeleri, Hun akınları, Roma’nın Kafkasya kıyıları üstündeki egemenliğini yıktı. V. yüzyılda, Bizans İmparatorluğu garnizonları sadece iki direniş noktasını elde tutabiliyordu: Kafkasya içlerindeki boylarla ilişkiyi sağlayan Pityonte ve Sebastopolis. Justinianus yönetimi, Kafkasya kıyılarına sızmaya çalışıyordu. Leon’un ölümünden sonra İran egemenliğine girmiş Lazika’yı, diğer bir ifadeyle Kolchis’i himayesine aldı. Lazika’ya, ancak isim olarak sahip İber kralının egemenliği, Rioni Irmağı’ndan denize dek uzanan topraklara, sonra da Svanlarla Abhazlar’ın yaşadıkları bölgelere yayılıyordu.⁶²

522’de, Justinos döneminde Laz kralı Tzate, Konstantinopolis’de vaftiz edilmişti. Bu olay, İranlıların şiddetli itirazlarına yol açtı. Justinianus’un tahta çıktığı sırada (527) patlak veren İran savaşı sürüncemede kalıp uzadı; sıkıcı bir yüke dönüşen savaş, imparatorun batıyı “kurtarma” ya da yeniden fethetme planını gerçekleştirmesini engelliyordu. Justinianus, 532 yılında oldukça maliyetli olsa da barışı satın almayı

⁶¹ Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2011, s.312-335.

⁶² Kaplan, s.75.

başardı. Buna göre, Bizans, Lazika'daki baskın etkisini koruyor, İranlılar ise, garnizonlarını bölgeden çekme sözü veriyorlardı.

Artık Justinianus, tüm gücüyle batıya yüklenebilirdi. Önce, Batı Roma İmparatorluğu'nun kalıntıları üstüne kurulan barbar krallıkların iç zayıflıklarını değerlendirmeye başladı. Afrika ve İtalya halklarının çok küçük bir azınlığını temsil eden Vandallar ve Gotlar, kendilerini sapkın Ariusçular olarak gören kitlelerin desteğini alamazlardı. Justinianus, bu barbar krallıkların Bizans'a karşı birleşik bir cephe oluşturamayacaklarını çok iyi biliyordu.

Justinianus'un tahta çıkışıyla Vandallar ve Gotlarla çarpışmaların başlaması arasında geçen altı yıllık süre, Bizans yönetiminin lehine gelişti. Yok, etmeyi düşündüğü barbar krallıklarda iktidar, zayıf ve yeteneksiz kişilerin eline geçmişti. Mesela Afrika'da Vandal kralı Hilderich, savaşçı bir önder olarak ortaya çıkan, gerçekte son derece beceriksiz kuzeni Gelimer tarafından tahttan indirilmişti. İtalya'da, Ostrogot kralı Theodorich 526'da ölmüştü; ama siyasette ve savaşta, hiçbir ardılı onun yerini dolduramadı. Bizans, bu geçici krallıkları hızla yıkmak için ordusuna güveniyordu. Oysa bu hesapların temeli sağlam değildi. Çünkü Bizans İmparatorluğu'nun silahlı birlikleri, mevcut sınırları korumaya ancak yetiyordu.

Justinianus yasasına göre, o çağdaki Bizans ordusu üç bölümden oluşmaktaydı: yerli halktan derlenmiş ordu komutanlarının (magistri militumprcesentalis) emrindeki düzenli alaylar; on bir imparatorluk muhafız birliği, yani schola; imparatorluk sınırlarında dolaşan ve hizmetini en iyi parayı verene satmaya hazır barbarlardan devşirilmiş foederati askerler. Bizans, rastladığı her yerde foederati denilen bu paralı milisleri orduya alıyordu. Böylece, imparatorluk bayrağı altında bir boylar ve halklar mozaiği meydana getirilmişti: Hunlar, Gepideler, Herüller, Vandallar, Gotlar, Lombardlar, Slavlar, İranlılar, Ermeniler, Gürcüler vb.

Her generalin komutasında, bağlılık yemini etmiş, yanında savaşan ve kendisi tarafından beslenen çok sayıda silahlı asker bulunması, VI. yüzyılda da süregelen bir gelenektir. Bucella ya da Yunancada uspapistai denilen bu askerlerin sayısı, komutanın önemine göre değişiyordu; çoğunlukla da bu sayı binlere ulaşıyordu. Mesela, Belisarios'un ordusunda bu sayı yedi bine kadar çıkıyordu. Bucella'lar en iyi ve en güvenilir birliklerdi.

Donanımı, eğitimi ve taktiğiyle barbarlara karşı tartışmasız bir üstünlük sağlayan bu karma ordu, aynı zamanda da paralı bir ordunun içindeki tüm kusurlarına sahipti ve

hükümete, sürekli bir sıkıntı kaynağı oluşturuyordu. İmparatorun uyuğu değil, bağlaşığı olduklarını savunan foederati askerler, kendilerine boylarının ya da klanlarının töreleri uyarınca davranılmasını ve ortak disiplinin dışında tutulmalarını istiyorlardı. Diğer birlikler de aynı modeli izlemeye kalkışıyorlardı. Bu vatansız serüvenciler, savaşın savaşı doğurduğu düşüncesiyle, girdikleri her ülkeyi, dost düşman ayırmadan çiğneyip geçiyorlardı.

Sadece, askerini dizginleyebilen başarılı sonuçlar alabiliyordu; VI. yüzyılda Bizans, bu beceriyi gösterebilen komutanlara sahipti. Bizans, hem Afrika'daki hem İtalya'daki taraftarlarına ve müttefiklerine güveniyordu. Barbar egemenliğiyle çıkarları zedelenen ve geçmişin anılarını tüm canlılığıyla koruyan köleci patricius'lar ve Romalı din adamları, kurtarılmayı bekleyerek, gözlerini umutla Konstantinopolis'e çevirmişlerdi. Gerek Vandal Krallığı'nda, gerekse İspanya'da, özellikle İtalya'da, bu gruplar, Bizans İmparatorluğu'nun askeri müdahalesini sağlamak için her çareye başvuruyorlardı.

Bu bağlamda Justinianus, ilk hedef olarak Afrika'daki Vandal Krallığı'nı seçti. Bizans hükümeti, yeni kurulan Vandal devletleri arasında en sallantıda izlenimi verenin bu krallık olduğunu düşünüyordu. Vandallar, sayıca Gotlardan azdı. Ayrıca, sapkın Ariusçu olmakla kalmıyorlar, Katoliklere karşı tutucu bir tavır sergileyerek onlara işkence ediyorlardı.⁶³

Saldırı bahanesi, Justinianus'un müttefiki Hilderich'in Gelimer tarafından tahttan indirilmesi oldu. Yasadışı şekilde tahttan indirilen bir kralı yeniden tahta çıkartmak için müdahalede bulunulurken, imparatorluğun Afrika topraklarını tekrar fetih konusu gündeme getirilmedi; Vizigotların ve Ostrogotların, Vandalların yardımına koşması riskinden kaçınıldı. Basiliskos'un geçmişteki seferinin kötü sonuçlarını unutamayan bazı danışmanlarının tereddütlerini ve korkularını gideren Justinianus, 533 'te, ruhban sınıfının coşkulu desteğiyle, 10.000 piyade ve 6000 süvariye komuta eden Belisarios'u Afrika'ya uğurladı. Ostrogotların tarafsız davranması, Belisarios'un başarısına katkıda bulundu. 533 Eylül'ünün başında, Bizans donanması, Afrika'nın merkezi Kartaca'ya beş yürüyüş günü uzaklıkta kolayca karaya yanaştı.

Yerli halk tarafından çok iyi karşılanan Belisarios, doğrudan Kartaca'ya yöneldi. Donanma, kıyıya paralel olarak ilerleme emrini aldı. Baskına uğrayan Vandallar zayıf bir direniş gösterdiler. 13 Eylül'de Bizanslılar, bugünkü Tunus'a otuz kilometre

---

⁶³ Kaplan, s.76.

uzaklıktaki Decimum'da üstünlüğü sağladılar ve Kartaca'yı savaşız ele geçirdiler. Gelimer, Sardinya'daki bir ayaklanmayı bastırmaya giden birliklerini geri çağırma konusundaki umudunu henüz yitirmemişti ve Belisarios'un sur dışına tek başına çıkmış adamlarını kovalayıp öldüren köylü kolonların desteğini aldı. Ama Tricamarum'daki ikinci savaş belirleyici oldu; Bizans süvarisinin saldırısıyla kazanılan çarpışma, Afrika'daki barbar krallığını yok etti. Gelimer, galipten aman dilemek zorunda kaldı ve Konstantinopolis'e götürüldü. Vandal cephesinden arta kalanlar ise Bizans ordusuna katıldı.

Justinianus savaşın bittiğini düşünüyordu. Belisarios'u geri çağırdı ve Konstantinopolis'te ona görkemli bir karşılama töreni düzenledi. İmparator, Vandalların fatihi ve Afrikalı unvanlarını aldı; yeniden fethedilen eyalette, Roma kurumları tekrar oluşturdu. Afrika'daki başarısından cesaret alan Justinianus, aynı davranışı İtalya'da da göstermeye karar verdi. Hemen bir bahane bulundu: Theodorich'in kızı Amalasantha'nın, Ostrogot devletinin ortak naibi Theodat (kocas) tarafından öldürülmesi. 535 kışında Belisarios, sayıca Afrika'dakinden daha az bir orduyla Sicilya'ya çıktı. Emrinde, 3000 yerli (İsaurialı), 4500 yardımcı asker vardı. Buna rağmen, başlarda birtakım parlak başarılar elde etti. Altı ay içinde, Sicilya Gotlardan arındırılmış; Dalmaçya da başka bir komutan, Mundus tarafından işgal edilmişti (535 Sonu). Belisarios, 536'da, fazla bir direnişle karşılaşmadan Napoli ve Güney İtalya'ya girdi; işgal için elli bin asker yeterli olmuştu. 536 yılının sonunda, "halkının önemi ve zenginliğiyle batının anakenti" ve eski dünyanın merkezi Roma düştü.

Ancak Bizans, Ostrogotlardan Vandallar kadar kolay kurtulamadı. Roma'nın düşmesinden önceki ilk yenilgiyi öğrenir öğrenmez, yeteneksiz Theodat'ı tahttan indirip yerine en değerli savaşçılarından Vitiges'i geçirdiler. Yeni kral, önce, Bizans diplomasisinin Pro-vençe'ı verme taviziyle Gotlara karşı kışkırttığı Frankları etkisiz hale getirdi; sonra da bütün birliklerini toplayıp Roma'yı kuşattı.⁶⁴

Belisarios tarafından savunulan Roma'yı almak için, ordusunu tam bir yıl boyunca (Mart 537-Mart 538) boşuna girişimlerle tüketip durdu. Bizanslılar, tüm Got ataklarını geri püskürttüler. O arada İtalya'ya çıkartılan ikinci bir Bizans ordusu, kuzeyin en büyük kenti Milano gibi, Gotların gerisindeki önemli yerleri işgal etti. Bunun üstüne Vitiges, Roma kuşatmasını kaldırdı.⁶⁵

⁶⁴ Bizanslı tarihçiler 150.000 Got'tan söz ederler.

⁶⁵ Mango, s.312-335, Basık, s.176.

Ertesi yıl her taraftan çembere alınan Vitiges, Ravenna'ya sığındığı sırada Bizans birliklerince kuşatıldı. Ostrogotlar, İranlılardan, Lombardlardan ve Franklardan yardım geleceği umuduyla altı ay dayandılar. Ama sonunda düş kırıklığına uğrayarak teslim oldular (540). İtalya'nın yeniden fethi tamamlanmıştı. Vitiges ve Got soyluları Konstantinopolis'e götürüldü. Justinianus, Gotların fatihi unvanını da aldı; Belisarios ile ordunun büyük bir kısmını, doğu eyaletlerinin savunması için geri çağırdı. İtalya'da, eski sivil Roma yönetimi tekrar kuruldu.

Ancak Bizans hükümeti, hesaplarında çok kötü bir yanılgıya düşmüştü. Belisarios, Vandal ve Ostrogot birliklerini yok etmekte pek zorlanmamıştı; ama geçmişteki düzenin yeniden kurulması, Afrika'da on beş, İtalya'da on dört yıl süren çetin mücadelelere yol açtı. Gerçekte, bu yenileşmeyi, her yerde zorla Katolikliğe döndürmeler, sapkınlar ağırlı cezalar vermeler ve büyük mülkiyet egemenliğinin yeniden tesisleriyle birlikte sağlandığı göz ardı edilmemelidir. Kaçan köleler ve kolonlar, çiftlik sahipleri tarafından yakından izleniyor ve topraklarına yeniden bağlanıyordu. Ayrıca, eski düzenin kurulması, iç savaş sırasında çığından çıkmıştı. Justinianus'un emriyle, mülklerin iadesi konusundaki davalarda zamanaşımı süresi üç kuşağa çıkartılmıştı. Kartaca kilisesine, Vandallardan önce sahip olduğu mülkler üstündeki hakları geri verildi. Sapkınlar, Arianusçular, Donatusçular ve Afrikalı Yahudiler, imparatorluğun istisna yasaları kapsamına alındı. Toprak ve mülkün yeniden dağıtımını da içeren bu tedbirler, kaçınılmaz şekilde, sözkonusu işlemlerin kurbanı, hükümet karşıtı her gösteriye katılmaya hazır kitlenin hoşnutsuzluğuna yol açtı. Dul kalmış Vandal kadınlarıyla evlenen Bizanslı askerlerin durumu, olayı daha da karmaşık hale soktu; çünkü kendilerini, eşleri dolayısıyla ölen kocanın mirasçısı sayıyorlardı. O yüzden, bu toprakların hâzineye, Ortodoks ruhban sınıfına ve eski büyük toprak sahiplerine verilmesi hakkındaki emirnameleri büyük bir tepkiyle karşıladılar. Dolayısıyla, Belisarios'un geri dönüş için gemiye binmesinin hemen ardından, merkezde ve sınırlarda çatışmanın yeniden alevlenmesine şaşmamak gerekir. Bu arada sınırlardaki göçebe Berberi kabileleri de, imparatorluğun başına ciddi sorunlar açıyorlardı.

Belisarios'un ardılı olan patricius Salomon, Byzacene'de 534'te çıkan Berberi ayaklanmalarını bastırmada büyük başarı kazandı; ama köleler, kolonlar ve Vandal artıklarından oluşan askerlerinin başkaldırısını kontrol edemedi. İtalya seferinin hazırlıklarıyla uğraşan Belisarios'un, Afrika'daki düzeni yeniden sağlaması gerekti.

Kartaca'yı kurtardı ve isyancıları yendi. Ülkeyi ise, askerlerin sadece üçte birinin yönetime bağlı kaldığını belirleyen, imparatorun yeğeni Germanos yatıştırabilirdi. Germanos, isyancı birlikleri dize getirmek için yıpratıcı mücadelelerle dolu dört yıl harcadı. 539'da, patricius Salomon, Berberilere kesin olarak boyun eğdirip ülkeyi barışa kavuşturdu. 544'teki bir savaşta ölmesi üstüne, Berberilerle isyancı askerler tekrar birleştiler. Ordu komutanlarından Gontarid, Bizans baştemsalcisi Areovindus'u öldürüp kendisini imparator ilan etti. Bizans, Afrika'yı bir kez daha kaybetmişe benziyordu. İsyancıların ve Berberilerin direnişi, ancak 546-548 arasındaki zorlu bir iç savaşın ardından kırıldı ve Afrika yeniden kazanıldı. Ama Prokopios'un anlatımıyla, burası harabeye dönmüş bir eyalet; savunmasız bırakılmış, kötü yönetilen, imparatorluk hâzinesi için toplanan haksız vergiler altında çökmüş bir ülkeydi. Üstelik Roma İmparatorluğu'nun ulaştığı sınırlar içindeki Afrika da değildi. Bugünkü Trablusgarp ve Tunus'u, Cezayir'in bazı bölgelerini, Fas kıyısından dağlık yerleri, Sardinya, Korsika ve Balear adalarını kapsıyordu. Ama Fas'ın büyük bir bölümü ile Cezayir'in bir bölümü bağımsızlığını koruyordu.⁶⁶

Bizans'ın Gotlar karşısındaki zaferlerinden sonra, İtalya da benzer bir görünüm sergiliyordu. Belisarios'un 540'ta Ravenna'yı işgali ve Got kralı Vitiges'in tutsak alınması bile Got savaşlarını bitiremedi. Bizanslılar, 540'tan sonra İtalya'da olup bitenlere bir başkaldırı gözüyle bakıyorlardı; gerçekten de bu, ezilen halkın geniş kesimlerinde yankı bulduğu bir iç savaştı.

Belisarios ile ordusunun bir kısmının gitmesinden yararlanan Gotlar, yeni önderleri Totila'nın başarılı komutası altında, Bizans egemenliğini kısa sürede, garnizonlarının birkaç kentte büyük güçle tutunabildikleri dar bir kıyı şeridinde düşürdüler. Gotlar, "Yunanlılar"ın gittikçe gözden düşmesinden; imparatorluk yönetiminin haksız vergiler ve yağmalarla, halka henüz kurtulduğu barbar egemenliğini aratmasından ustaca yararlandılar. Yeni hükümet, savaşın yıkımlarına, bir de son derece ağır mali yük eklemişti. Justinianus, görkemli planlarını gerçekleştirmek için, ne yoldan olursa olsun para bulmak zorundaydı. Bu yüzden, yeniden fethedilen İtalya'nın, vergi memurlarının sert tutumlarıyla hemen karşılaşması çok doğaldır. İtalya, sadece kendisine zorla dayatılan karmaşık bürokratik çarkın beslenmesinden değil, Konstantinopolis'teki merkezi hükümetin giderlerinden payına düşeni üstlenmekle de yükümlü tutuluyordu. İmparatorluk hâzinesinin görevlileri (logothetes), henüz yıkıma

⁶⁶ Mango, s.312-335; Eco, s.99-101.

uğramış bir ülkeden, hiçbir indirimle yanaşmaksızın, acımasızca tüm vergileri topluyorlar; hatta işi, Gotlar döneminden kalanları istemeye kadar götürüyorlardı. Vergi yükümlülerinin sırtından öyle zenginleşiyorlardı ki, çağın bir tanığına göre, “İtalyan halkına ölümden başka bir şey kalmıyordu; çünkü tüm yaşam olanaklarından yoksun bırakılmışlardı.”⁶⁷

Sonunda, Totila yönetimindeki Gotlar, Bizans’ın müttefiki efendilerine karşı kolonları desteklediler. Toprakları kamulaştırılan lâtifundia sahipleriyle Katolik din adamları, Totila’yı bir zorba ve sapkın, ağır hizmetlerden kurtardığı kolonlar ise kurtarıcı olarak görüyorlardı. Bu etkenlerin tümü, 540’tan itibaren İtalya’da Gotlar lehine kökten dönüş kadar, mücadelenin süresini ve amansızlığını da açıklamaktadır.

540’ta, İran’la savaş yeniden alevlendi. Bu durum, Bizans birliklerinin İtalya’dan vazgeçmesine yol açtı ve yarımadaadaki olayları derinden etkiledi. Sasani kralı Hüsrev, Justinianus’un batıdaki başarılarını sıradan birisi gibi izleyemezdi. Bizans’ın doğu sınırlarından garnizonlarını çektiğini ve Ermenistan’la Lazika’nın Bizans egemenliğine güçlkle katlandığını öğrenince, 540’ta saldırıya geçti. Bizans hazırlıksız yakalandı. Fırat bölgesinde çok az askeri vardı ve İranlılarla bir meydan savaşına girmesi mümkün değildi. Böylece İran, daha başta, Bizansa Edirne bozgunundan beri yaşamadığı bir darbe vurmaya başardı. Ordusunu bizzat yöneten Hüsrev, Mezopotamya’daki mevkiileri kuşatmaktan sürekli uzak durup Kuzey Suriye’ye yöneldi. Ana hedefi, yüzyıllardan beri düşman görmemiş Antakya idi.⁶⁸

Justinianus, Hüsrev’in Antakya surlarının önünde belirmesinden biraz önce, kente 6000 kişilik bir garnizon sokmayı başarmıştı; Antakya deme'leri de düzenli orduyla işbirliğine girmişlerdi. Ancak Hüsrev, komutanların yeteneksizliğinden ve garnizonun moralsizliğinden yararlandı. Gerçek bir katliamdan sonra kenti aldı ve kırıp geçirdi; halkından sağ kalanları İran’a götürdü. Bu felaket üstüne (doğunun ikinci büyük kentinin düşmesi) Justinianus, Belisarios’u İtalya’dan geriye çağırmak ve 541 başında imparatorluk ordusunun büyük bir kısmını Fırat bölgesinde toplamak zorunda kaldı. Buna rağmen askerler, Sasaniler karşısında başarılı olamadılar. Hükümet, ancak bu olayın ardından silahlı güçlerini ve imparatorluğun yaşamsal kaynaklarını,

⁶⁷ Levtschenko, s.163.

⁶⁸ Ahmet Altungök, *İslam Öncesi İran’da Devlet ve Ekonomi, (Sasani Dönemi, M.S.226-652)*, Hikmetevi yay., İstanbul, 2015, s.115-116; Mango, s.312-335; Gene R. Garthwaite, *İran Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s.99-100.

Ermenistan'dan Cebelitarık Boğazı'na uzanan geniş bir alana yaymanın yanlış ve tehlikeli olduğunu görebildi.

Aynı zamanda, garnizonlarının önemli bir kısmı askersiz kalmış Tuna istihkâm hattı, artık Hun ve Slav saldırılarını göğüsleyecek durumdan çıkmıştı. Slavlar, Tuna'nın öte yakasındaki bozkırlarda iyice tutunmuşlar ve Hunlara karışmışlardı.

Slavların, VI. yüzyılda tarih sahnesine çıkışları; göçebe Slav topluluklarının Almanya'nın önemli bir bölümünü, eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarını ve Balkanları kapladığı VI.-VII. yüzyıllarda, sınırsız bir güçle Batı Avrupa yönünde yayılmaları, batılı tarihçilerce doğru tanımlanamamıştır. Bunlar genellikle, Slavların yoğun kitleler halinde ve örgütlü hareketlerle değil, tek tek yerleşmeler kurmaları nedeniyle, sözkonusu ülkelerdeki kolonileşmeyi, yayılmacı ve fark edilmez bir kolonileşme olarak düşünürler. Ayrıca, belirli bir bölgenin hangi tarihte Slavlaştığını saptamak güçtür. Bu görüşe, Cambridge History gibi çok ciddi eserlerde de rastlamaktayız. Ancak bu savlar tarihi gerçeğe uymamaktadır. Güçlü Bizans İmparatorluğu'nun sürekli direnişine rağmen, Slavların Balkanlara yerleşmeleri, savların tersine bir kanıt oluşturur. İngiliz Bizansbilimci Bury, Bizans İmparatorluğu'na yönelen büyük Slav akınlarıyla, Batı Avrupa'daki Germen akınları arasında bazı benzerlikler bulunduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu benzerliklerin, kesinlikle bir rastlantının değil, yaşamın doğal akışının sonucu olduğunu kaydeder: zorlu bir mücadelenin ardından Germenler gibi Slavlara da imparatorluk yolunu açan, çöküş evresindeki bir uygarlıkla enerji dolu barbarlar arasındaki çatışma olmuştur.⁶⁹

Germen ve Slav akınları arasındaki benzerliği Engels de kabul etmektedir; "Eski dünyanın can çekiştiği sırada, Akdeniz kıyılarındaki kuzeyden Germenlerle Slavlar, güneydoğudan Araplar tarafından ezilip yok edilen dar bir kültür şeridi"nden söz eder.

Trakya ordusu komutanı (magister militum) Chibuld, daha 534'te Tuna'yı aşan Slavların ve Bulgarların yolunu kesmeye çalışırken ölmüştü. Bundan sonra akınlar ve boyların hareketliliği de artmıştı. Hunlar, 538'de Skythia'ya ve Moesia'ya girdiler; 540'ta Trakya'yı, İllirya'yı ve Korint Kıstağı'na kadar ilerledikleri Yunanistan'ı talan ettiler. Slav akınları 545-547 yılları arasında tekrarlandı; Dyrrachium'a kadar tüm İllirya'yı kana ve ateşe boğdular; 15.000 askere sahip İlliryalı komutanlar, onlarla boy ölçüşme cesaretini gösteremediler. Ancak, bu akınların hiçbirini, imparatorluk toprakları üstünde kalıcı bir kitlesel Slav yerleşmesi izlemedi. Askerler, her defasında

---

⁶⁹ Levtcenko, s.168.

onları Tuna ötesine püskürtmeyi başardılar. Ama akınlar, halkını kırıp geçirdikleri ve Prokopios'un deyişle İskit çöllerine çevirdikleri eyaletlerin ekonomisi üstünde zararlı bir etki yarattı.

Savaşın ve düşman akınlarının getirdiği yıkıma, doğal afetler de eklendi. 542'de, imparatorluk yüzyıllardan beri görülmemiş şiddette bir veba salgınıyla karşılaştı. Özellikle, nüfusun yoğun olduğu büyük kentlerde ortalığı kasıp kavurdu. Justinianus da vebaya yakalandı. Konstantinopolis'de vebadan ölenlerin sayısı, günde 5000 kişiye ulaşıyordu. Ticaret ve sanayi durdu.

Bu koşullarda, İran'la savaşın iyiye gitmesi beklenemezdi. 541'de Hüsrev, Lazika'ya saldırdı ve Rioni'nin güneyinde, yapımı Justinianus'un emriyle henüz tamamlanmış güvenli Petra Kalesi'ni aldı. 542'de, Belisarios'un ünü, Hüsrev'i imparatorluk topraklarını savaşız boşaltmaya sevk etti. Ancak, kısa bir süre sonra Belisarios gözden düşüp geri çağırıldı, komutanlıktan alındı ve birlikleri diğer komutanlar arasında paylaşıldı. 30.000'i aşkın asker içeren Bizans ordusunun İran Ermenistan'ını istilası tam bir felaketle sonuçlandı. Justinianus, Totila'nın yarımada'yı yaklaşık tümüyle yeniden fethettiği İtalya'yı düşünerek, maliyetli olsa da, Sasanilerle beş yıllık bir ateşkes imzalamaktan mutluluk duydu.

Beş yılda bir yenilene bu ateşkes, Justinianus'un, İranlılara Karadeniz kıyısında pazar açacak bölgeyi tekrar fetihlerini önlemek için her yola başvurduğu ve daha yıllar boyunca kıyasıya savaşılacak Lazika'yı kapsamıyordu. İran'la savaş, şu ya da bu şekilde Bizans'ın askeri gücünü ve kaynaklarını kurutuyordu. Bu yüzden İtalya'daki savaş da uzayıp gidiyor ve batıda imparatorluğu yeniden kurma düşleri canlılığını yitiriyordu. Ama neden-sonuç ilişkisi açısından, doğuyla ayrılığın ortadan kaldırılması konusu, hükümetin gözünde gittikçe daha büyük bir anlam ve önem kazanıyordu.

Bizans hükümetinin uzun süreden beri bir ikilem içine sıkışıp kaldığını biliyoruz: ya kiliselerin birliği, dolayısıyla doğuda siyasal birliği sağlama ve Katolik Roma'yla barışı gözden çıkartma (Justinianus'un karısı Theodora gibi Zenon ve Anastasios'un da izlediği siyaset) ya da batı ile uyumu sürdürme. İkinci seçenek, doğu ile sert bir çatışmayı kaçınılmaz kılıyor ve monofizit muhalefeti bastırmayı zorunlu hale getiriyordu. Bu I. Justinos'un siyasetiydi; ilk yıllarında Justinianus da böyle davranmıştı. Ancak yönetimin işkenceleri, halkın güçlü ve birbirine bağlı bir kesimini oluşturan monofizitlerin hakkından gelmede eskisi gibi etkili olmuyordu. Mısır'da çoğunlukta olan monofizitler, önemli ölçüde Filistin'e, Suriye'ye, Mezopotamya'ya ve

Ermenistan'a da yayılmışlardı. Khalkedon Konsili'ne ve Katolik Roma dogmalarına sert muhalefetleri, bilindiği gibi, Suriyelilerin ayrılıkçı eğilimlerini din kisvesi altında gizlediğinden, daha tehlikeli bir boyuta ulaşıyordu.

Mısır'da ve Suriye'de hükümet karşıtı gösteriler artıyordu. 530'da, Antakya'da Khalkedon Konsili'ni kabul etmeyenlerin sürgüne yollanacağını ilan eden ferman yayımlandığı sırada, bir ayaklanma çıktı. Büyük bir kalabalık, patrikhaneyi kuşatıp taşlamaya başladı. Askerler, ayaklanmayı bastırmak için pek çok kişiyi öldürdü.⁷⁰

Mısır'da, yönetimle halk arasındaki mücadele, özellikle 536'da çok kötü bir seyre döndü. İmparatoriçenin himayesindeki patrik Theodosios'u makamına oturtmak için, ordunun İskenderiye'ye baskın yapması gerekti. Kent sokakları, askerler ile kadınların da katıldığı halk arasında kıran kırana geçen mücadelelere sahne oldu. Bölge komutanı, inatçı direnişi kırmak amacıyla kenti tutuşturacak kadar küçüldü.⁷¹

Justinianus, Theodora'nın öğütleri üstüne monofizitlerle uzlaşma yolları aramaya başladı. Monofizit piskoposları sürgünden geri çağırdı ve Konstantinopolis patrikliğine, Trabzon piskoposu Anthimos'u getirdi. Ama Ortodoksluk davası, 536 Şubatında, mücadelecî din adamı papa Agapetus'un Konstantinopolis'e gelişiyle tekrar gündeme çıktı. Agapethus, en katı Ortodoksların (akymites) desteğiyle, sapkın Anthimos aleyhinde büyük bir kampanyaya girişti. Sonuçta, İtalya'ya ilişkin planlarında papayı kullanmaya çalışan Justinianus, sapkın Anthimos'u görevden aldı; hatta 538'de, Mısır'da bir Ortodoks'u patrik yaptı.

Bu tavizden sonra Justinianus, kilisenin üst denetimini hiçbir şekilde papaya bırakmadı ve monofizitlerle uzlaşma girişimlerinden de vazgeçmedi. Monofizitler, Khalkedon Konsili'nin V. yüzyılda yaşamış üç Nesturi yazarın⁷² metinlerini mahkûm etmemişçesine kınıyorlardı. Justinianus, onları haklı buldu ve 543 'te, Üç adıyla, suçlanan yazıları açıkça mahkûm eden, böylece monofizitlerin Khalkedon Konsili'ne karşı kızgınlıklarının tüm gerekçelerini ortadan kaldıran bir ferman çıkarttı.

Justinianus, fermanına genellik kazandırmak amacıyla, tüm patriklerin ve piskoposların katılımını ve imzasını elde etmeye çalıştı. Ama bu kolay bir iş değildi. Papa ve batılı din adamları, Khalkedon Konsili'nin yetkisini sarsacağını düşündükleri fermanı imzalamayı kesinlikle reddettiler. Justinianus da eşi Theodora'nın teşviki sonucunda, müttefiki papayla sert bir çatışmaya girdi.

⁷⁰ Karaköse, s.243.

⁷¹ Karaköse, s.245-247

⁷² Mopsuestialı Theodorios, Urfalı İbas, Surlu Theodoretos.

537 Martında Belisarios, ardılı olan Vigilius'u zorla kabul ettirdikten sonra papa Sylverius'u görevden almış ve sürgüne yollamıştı. Ancak, yeni papa da verdiği sözleri tutmakta ağır kaldı. Bunun üstüne, Yunanlı din adamlarının tasarılarına düşman Roma ortamından uzaklaştırılması kararı verildi. 545'te Vigilius, zorla Sicilya'ya, oradan da Konstantinopolis'e götürüldü. Başkentte, hükümetin baskısıyla, 548'de yukarıda adı geçen üç din adamının metinlerini kınadı. Papanın korkaklığı, Afrikalı, Dalmaçyalı ve İlliryalı din adamlarının toplu protestolarına yol açtı. Justinianus ise bu asilere karşı ciddi tedbirler alma gereği duydu. Olup bitenlerden gözü korkmuş Vigilius, bir kiliselerarası konsil çağrısında bulunduğundan, onu da cezalandırdı. Konstantinopolis'de hapsedilen papa, kendisini şiddete ve hakarete maruz kalmış hissediyordu. Sonuçta, başkentte toplanan V. Kiliselerarası Konsil, uysallıkla, imparatorluk memurlarının dayatması altında, çoktan ölmüş üç yazarı mahkûm etti. Konsilin sonucunda, Justinianus ile Katolik Roma ve batılı din adamlarının arası açıldı; üstelik imparator, monofizitleri de sakinleştirememişti.

Üç Bab kavgasına dalan ve ayrıca, İran'la süren yorucu savaşta da birçok sıkıntıyla karşılaşan Justinianus, Ostrogotkralı Totila'nın tekrarladığı barış önerilerini inatla geri çeviriyordu. Bizans, tükenmesine rağmen İtalya'ya takviye gönderiyordu. Birlikler zaferi gerçekleştirmekten uzaktı; ama en azından Totila'nın Bizans ordularını denize dökmesini engelliyorlardı. Roma, her seferinde çok ağır yıkıma uğrayarak beş kez el değiştirdi.

545 'te Belisarios'un İtalya'ya geri dönüşü bile durumu düzeltemedi. Başarısız olacağı apaçık görülen bir orduyla, uzun ve yıpratıcı bir savaşın ardından Bizans'ın kaderini değiştiremedi. 548'de, askeri ününü İtalya'da bırakarak geri döndü. Belisarios gittikten sonra, Bizanslıların elinde sadece dört mevki kaldı: Ravenna, Ancona, Otranto ve Crotona. Totila'nın kurduğu donanma, 550'de Sicilya'yı, 551 'de ise Korsika ile Sardinya'yı aldı; Dalmaçya'yı, Korfu'yu, Epeiros'u yakıp yıktı. Prokopios "bütün batı barbarların elindeydi" diyordu ama Justinianus, durumun kötülüğünü görmemekte direniyordu.⁷³

Bizans hükümeti, çok sayıda İtalyan göçmenin yalvarması karşısında bir çabaya daha girişti. 551 'de İtalya'nın fethi için yeni bir ordu hazırladı; ordu, izleyen ilkbaharda, saraylı hadım Narses komutasında, yığınağın yapıldığı Dalmaçya'ya ulaşarak Kuzey İtalya'ya girdi. Bu "Roma" ordusu, temel olarak paralı barbar

⁷³ Norwich, s.205-206; Karaköse, s.245-247.

askerlerden oluşuyordu: Pannonia'dan derlenmiş 2500 Lombard, 3000 Herül, çok sayıda Hun, ordu komutanlarına bağlı General Narses, Gotları düzenli bir savaşa çekmeye çalışıyordu ve bunu başardı. Got ordusu, Apeninler'deki Tadinas'de ezici bir yenilgiye uğradı. Totila da bu savaşta öldü. Roma ve tüm Orta İtalya, tekrar Bizans egemenliğine girdi. Çaresiz kalan Gotların son direnişleri Vezüv eteklerinde kırıldı.⁷⁴

İtalya'yı Franklardan temizleme görevi de Narses'e düşmüştü. Gotların mirasçısı adıyla ortaya çıkan iki Alaman'ın, Leutharis ve Butilin'in komutasındaki Atamanlarla birlikte, 553 yazında önlerine çıkan her şeyi kan ve ateşe boğarak tüm İtalya'yı işgal etmişlerdi. Butilin'in adamları 554'te Capua yakınlarında yok edildi; Leutharis'inkiler ise, geri çekilme sırasında salgın hastalıklardan kırıldılar. Böylece İtalya Praefectura'sıyirmiyılsüren çetin savaşlardan sonra Roma İmparatorluğu topluluğuna döndü. Ancak, Afrika'nın sadece bir bölümü korunabildi; Pannonia, Noricum ve Rhsetia'yı ise, geri kazanmak mümkün olmadı.

Justinianus, 554'te çıkarttığı Pragmatico Sandio ile Roma düzenini ve eski kurumları yeniden düzenledi. Askeri ve sivil yönetim arasındaki kuvvetler ayrılığı ilkesi korunuyordu. Sivil yönetimin başına, bir prcefedus prcetorio getirildi; ona yardımcı olarak da, sayısı ve maaşı titizlikle belirlenmiş kalabalık bir bürokrasiyi yöneten iki vicarius ile on üç eyalet valisi atandı. Justinianus, barbar zorbalığını hatırlatacak her şeyi silip atmaya karar verdi. Totila döneminde imzalanmış tüm senetler ve sözleşmeler, özellikle bağış senetleri, özetle, kolonlarla kölelerin yükünü azaltan nitelikteki tüm ekonomik tedbirler geçersiz kılındı. Pragmatico Sanctio,possessoris'lere Totila'dan önce sahip oldukları tüm toprakları iade etti. Zorbalık görenlere, kendilerine ya da mirasçılarına, mallarının iadesi için adalete başvurma yolu açıldı. Topraklarını kendi istekleriyle terk etmiş ya da başka toprak sahiplerince el konmuş kolonlar, malikânelerine dönmek zorunda tutuldular. Bunlardan, özgür erkeklerle evlilik sözleşmesi yapan kadınların çocukları, bundan sonra annelerinin statüsüne geçirildiler.

Sivil iktidardan ayrı örgütlenen eski askeri yönetim, başına bir magister militum (ordu ya da milis komutanı) getirilerek yeniden kuruldu. Sınırların savunması, her biri belirli bir bölgeden sorumlu dukslara verildi. İtalya'daki tüm yönetimin başında, geçici olarak, eksarkhos unvanıyla Narses bırakıldı.

⁷⁴ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yay., İstanbul, 2013. Levtchenko, s.99

Bizans hükümeti ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek, halkı çökerten vergi yükünü azaltmak üzere bazı tedbirler aldı. Justinianus ise, ruhban sınıfını koruyor ve İtalya’da imparatorluğun başlıca desteği olarak düşündüğü büyük toprak aristokrasisini, eski haklarıyla tekrar kurmak istiyordu. Ravenna’da görkemli binalar inşa ettirdi. Gotlarla Frankların yıktığı Milano’yu baştanbaşa yeniden yaptırdı. Roma’yı eski ayrıcalıklarıyla kalkındırmaya söz verdi. Ama yapılan hiçbir şey İtalyan ekonomisini canlandırmaya yetmedi.

Yirmi yıllık bir savaşın dehşeti yetmiyormuş gibi açlık ve ölümlerle de kırılan İtalya, Bizans egemenliğine yeniden girdiği sırada, tamamen yıkılmış ve boşalmıştı. En büyük kentleri olan Roma, Milano ve Napoli, nüfuslarının büyük bir bölümünü kaybetmişlerdi. VI. yüzyıl başında yüz binlerce kişinin yaşadığı, ününün ve gücünün göstergesi olan anıtlarla donanmış, bir çağdaşın “Roma’sız İtalya’ya sahip olmanın hiçbir anlamı yoktur” diye yazdığı görkemli kent, Gotlarla Bizanslılar arasında beş kez el değiştirmişti. Kuşatmalar, saldırılar ve açlık nedeniyle nüfusunun onda dokuzunu yitirmiş ve sıradan bir taşra kenti havasına bürünmüştü.

Roma aristokrasisi, yenilenmenin nimetlerini değerlendirecek durumda değildi; Gotlar tarafından rehine alınanların birçoğu katledilmişti. Çok sayıda patricius da, ülkesini terk edip Sicilya’ya ya da Konstantinopolis’e göçmüştü. Roma’ya dönenler ise, saraylarını yıkılmış, malikânelerini yağmalanmış ve sukemerlerinin yıkılması yüzünden toprağı bataklık haline gelmiş buldular. Geçmişin dev anıtları hızla harabeye dönüşüyordu; kent çevresinde ise, 549 kuşatmasından beri buğday ekilen geniş tarlalar oluşmuştu. Surlarla çevrili geniş bir alanda, açlıktan ölmekten ancak papaların sadakalarıyla kurtulan, bitkin, dilenci durumuna düşmüş birkaç bin zavallı yaşıyordu.

İtalya genelindeki durum da Roma’dan farklı değildi. Halkının yarısından fazlasını yitiren ülkenin büyük bölümü, boş bir tarlaya benziyordu; üstelik Bizans’ın vergi boyunduruğunda ve vergi memurlarının elinde inliyordu. Justinianus hükümeti ise, çökmüş İtalya’ya maddi yardım yerine, son derece rahat bir tutum içinde ve ısrarla, batıda Roma İmparatorluğu’nu yeniden kurma tasarısının ardından koşuyordu. Justinianus, Totila’nın direnişini kırar kırmaz, İspanya’ya bir askeri sefer düzenledi. Yarımada’daki Vizigot Krallığı’nın durumu da sallantıdaydı ve müdahale için pek çok bahane vardı.

Ateşli bir Arianusçu olan Vizigot kralı Agila (549-554), resmi ideolojiye bağlı Katoliklere eziyet ediyordu. Katoliklerin tarafını tutan Athanagild, Agila’ya karşı

ayaklandı; kuşkusuz, dinin en büyük savunucusu ve koruyucusu Justinianus'a başvurdu. O da hemen At-hanagild'in yardımına koştu; İspanya'ya bir donanma ve ordu gönderdi, Agila'yı bozguna uğrattı.

Bizans İmparatorluğu'nun askeri birlikleri, hızla, yarımadanın güneydoğusunda, güçlü kalelerle savunulan birçok kenti, Cartagena'yı, Malaga'yı ve Cordova'yı ele geçirdiler. Vizigotlar, Bizanslıların korkutucu müdahalesi karşısında, aralarındaki bölünmelere son verdiler. 554'te tüm hizipler, müttefikinin daha çok ilerlemesini önlemek üzere Bizans'a karşı çıkmak zorunda kalan Athagild'i kral seçme konusunda anlaştilar. Ama Bizanslılar elde ettiklerini korumayı başardılar. Bu, Justinianus'un son fetih girişimi oldu. İmparatorluk ordusunun bitip tükenmesi daha öteye gitmeye izin vermiyordu.⁷⁵

Lazika ve Kafkasya'daki üstünlük için İran'la yapılan yorucu savaş, Bizans'ın askeri ve mali kaynaklarını tüketmeyi sürdürüyordu. Kafkasya'nın savaşçı halkları bağımsızlıkları için mücadele ediyorlardı. İran'ın zorbalığından bezen Lazlar Justinianus'un, o güne kadar Bizans'a boyun eğen diğer halklar ise Hüsrev'in tarafına geçtiler.

Bu, dağlık ve ormanlık, aşılması güç bölgelerdeki savaş uzayıp gidiyordu. Ancak Justinianus, Sasanilerin Karadeniz'e ulaşmalarını önlemek için ne asker ne de aracı kullandı. Özellikle, Petra'nın egemenliği için verilen mücadele, son derece çetin geçiyordu; kale, 547'de İranlılar tarafından alındı; 549'da Bizanslıların başarısız saldırısına uğradı; 551'de ise Bizans egemenliğine girdi. Justinianus 552'de, Lazika'da 50.000 kişiye ulaşan bir ordu derlemişti. Sonuçta, Hüsrev bu savaşın anlamsızlığını ve Lazika'nın coğrafi nedenlerle korunamayacağını görerek, 562'de imzalanan bir antlaşmayla, ülkeyi, adeta altından yapılmış bir köprüyle boşaltmaya razı oldu. Bizans hükümeti, imparatorluğu eski sınırlarına ulaştırmayı başaramadı; ama alınan sonuçlar Justinianus'un ihtirasını tatmin etmişti. Lazika, Svanetya ve Karadeniz havzasındaki diğer yerler dışında, Bizans İmparatorluğu'nun nüfuzu, batıda yeniden fethedilen topraklara yayıldı: Dalmaçya, İtalya ve Kuzey Afrika'nın doğu bölümü (Tunus ve Cezayir'in bir kısmı), Güneydoğu İspanya, Sicilya, Sardinya, Korsika, Balear Takımadaları. Böylece İmparatorluk toprakları, yaklaşık iki katma çıkmıştı; sınırları, yeniden Cebelitarık Boğazı'ndan Fırat Nehri'ne kadar uzanıyor ve Akdeniz, bir kez daha "Roma" gölü oluyordu.

⁷⁵ Tamara Talbat Rice. *Bizans'ta Günlük Yaşam*, (Çev: Bilgi Altıriok), İstanbul, 2001, s. 71.

Ancak, bu parlak dış başarılar çok pahalıya patlamıştı. Öncelikle, batıdaki savaşçı girişimler, merkezi doğuda konumlanmış devletin yaşamsal çıkarları gibi bir gerekçeyle açıklanamazdı. Justinianus'un, sınırlarını, Kırım'daki Khersonesos'tan Cebelitarık'a ölçsüzce uzatan fetihleri, ülke genelindeki savunmayı son derece güçleştiriyordu. Dahası, yeniden fethedilen ülkelerdeki iş gücünün Bizans yönetimini desteklemesi için hiçbir neden yoktu; çünkü yaşanan gelişmeler, ağır bir kölelik dışında onlara bir şey kazandırmamıştı. Mevcut asker sayısının düşürülmesiyle sergilenen donanım yetersizliği de, hükümetin fetihleri kolaylaştırmasına olanak vermiyordu. (Justinianus'un ardılları, bu durumun sonuçlarıyla çok çabuk karşılaşmışlardır).

Üstelik batı fetihleri doğunun çökmesi pahasına yapılmıştır. İmparatorluk yönetiminin elindeki olağanüstü kaynaklar, aşırı harcamalar yüzünden, Justinianus'un görkemli tasarımlarını gerçekleştirmeye yetmemiştir. Masraflı fetih savaşları ve paralı askerlerin beslenmesi; lüks ve şatafat içinde yaşayan bir saray; sayısız din adamı, keşiş ve asalak bir memur sürüsünün giderleri; göz kamaştırıcı, ancak çoğu yararsız binaların inşası; barbarlara gönderilen rüşvetler ve haraçlar vb. Anastasios'un tasarrufları, Justinianus'un daha ilk hükümdarlık yıllarında uçup gitmiştir. Justinianus döneminde ve sonradan, yönetimin dev ihtiyaçlarıyla mali kaynaklar arasındaki dengesizlik artmış ve kamu açığını kapatmak oldukça zor bir hale gelmiştir.⁷⁶

Kuşkusuz, Bizans yönetimi, içte birtakım kısıntılara gidebilirdi. Sarayın lüks harcamalarını kısmak, şatafatlı ve masraflı kilise yapımını durdurmak, sayısız din adamına ve sirk oyunlarına akan parada kesinti yapmak mümkündü. Ama üretici halkın büyük bir bölümünün tüm haklardan yoksun bırakıldığı bir ülkede, halktan kopuk, her türlü toplumsal hareketi yasaklayan ve mutlak yetki sahibi bir bürokrasiye dayanan despot bir hükümet, böyle bir çareye yönelemezdi. VI. yüzyılın, çıkarlarını kollamayı bilen Bizanslıları, bu durumu çok iyi kavramışlardı. Agathias, olayları “ Orduya gerekli para, basit kadınlara, sirk arabacılarına, sadece toplumsal karışıklıklara ve hizip gruplar arasındaki mücadelelere meraklı entrikacılara dağıtılıyordu” sözleriyle anlatmaktadır.

Direnişin en zayıf olduğu tarafa yüklenen hükümet, emekçi kitlelere düşen vergileri sürekli arttırıyordu. Büyük toprak sahipleri ve ruhban sınıfı ise, her çeşit bağışlık ve ayrıcalık yoluyla vergiden kurtulmayı beceriyordu. Justinianus, mali kaynak bulmak için, öncelikle, ilk kararnamelerinde yasakladığı yollara başvurdu: görevlerin parayla satılması; halkı soyan ağır vergi yükünü yakından bilmesine rağmen,

⁷⁶ Rice, s.70; Altungök, s.118.

yeni vergiler koyma. Kırsal kesim yoksullaştığından ve terk edildiğinden, boş toprakların vergisi de artık ödenmiyordu. Justinianus, hâzineyi en sağlam girdisinden yoksun bırakan bu durumu düzeltmek üzere, eski bir çareye başvurdu.

Adiectio ya da Yunancada epibole denilen sistem, işlenen ve verimli toprakları, boş bırakılmış ve verimsizlerle birleştirmeyi; bu toprakları işletenlerin vergilerden ortaklaşa sorumlu tutulduğu kadastro ve vergi grupları oluşturmayı içeriyordu. Bu epibole, Prokopios tarafından “çiftçinin üstüne yıkılan, yaşayabilme umutlarını kökten yok eden bir veba” olarak nitelendiriliyordu. Aerikon denilen ek bir vergi daha düşünülüyordu; Prokopios bunun, duyanı “hayretten dondurduğunu” bildirmektedir. Parayla ödenen vergilerin yanında, emekçi kitleler büyük sıkıntı yaratan aynı vergilerle, her tür angaryayla da kısıpaca alınmıştı.

Olayların bir tanığı, İoannes Lydos, yükleme limanlarına tahıl taşınan yolların, “bu angaryaları yerine getirirken açlıktan ölmüş kadın ve çocuk cesetleriyle kaplı” olduğunu anlatmaktadır. 30 Hükümet, görevleri en yüksek fiyatı verene sattığından, sarayda bile, yasa ve adalet paraya dönüştürüldüğünden, taşra yönetimi de zorbalıkta sınır tanımiyordu. Bu durum doğal bir sonuçtur. Çünkü 553-556 arasında çıkartılan novella’lar, eyalet valilerini vergi toplamaktan bizzat sorumlu tutmaktadır. Dolayısıyla, onlar da açıklarını yönettiklerinin sırtından kapatmak amacıyla, “sakladıkları en küçük miktarı bile topraktan çıkarttırmakta” tüm becerilerini kullanıyorlardı.⁷⁷

İran savaşıyla harabeye dönen Suriye gibi, Balkanlardaki bölgeler de Slav ve Hun akınlarıyla yıkıldığından, bu eyaletlerden vergi olarak pek bir şey elde etmek imkânı yoktu. Mültezimlerin zorbalığı, sağlam ekonomisi, Bizans’a Batı Roma İmparatorluğu’nun sonunu hazırlayan iflası önleme fırsatı veren Önyasya’nın birçok kentinin üstüne olanca ağırlığıyla çökmüştü. İoannes Lydos’a göre, “vergi memurlarının gelişi, yabancı istilasından daha korkunç görünüyordu”. V. yüzyılın sonuna doğru ve VI. yüzyılın ilk çeyreğinde, imparatorlukta ticaret ve sanayi bir canlanma göstermişti; ama bu atılım, Justinianus’un vergi siyaseti ve zorunlu borçlanma sistemi tarafından hemen bastırıldı. Ticaret ve sanayi gelirlerine, vergi memurlarınca derhal el kondu. Temel ürünlerin ticareti devlet tekeli haline dönüştürüldü.

Prokopios’a göre, ipek üreticileri olan Tyrus ve Berythos deme’leri, ipek fiyatları ve ticarete getirilen düzenlemeyle sefalete itilmişti. Konstantinopolis limanına

---

⁷⁷ Rice, s.72-75.

yanaşan gemiler öyle yüksek vergilere tabi tutuluyordu ki, birçok gemi donatıcısı gemilerini yakmaya ve deniz taşımacılığını bırakmaya yöneliyordu.

Kırsal kesimde, rüşvet ve görevlilerin satın alınmasına eklenen vergi yükü, korumacılık sisteminin yayılmasına yardımcı bulunmuş ve özgür çiftçileri, kilisenin kollarına atmıştı. İmparatorluktaki tarım ve toprak ilişkileri hakkında zengin bir kaynak olan Mısır papirüsleri, bu dönemde Mısır'ın büyük bir malikâneye dönüştüğünü ve bu lâtifundia sahiplerinin, devlete özgü imtiyazların bir kısmını kendilerine mal edecek kadar ileri gittiklerini göstermektedir. Yani, seçkin Bizans çevrelerinden gelen Apion'ların toprakları, en aşağı dört nome'ye yayılmıştı. Ailenin, kendisine ait karmaşık bir yönetim örgütü, Nil Nehri üstünde bir donanması, posta servisi, bucella lardan oluşan silahlı birlikleri ve isyancı kolonlar için de hapishaneleri vardı. Ülkenin, vergiler ve mültezimlerin saldığı haksız vergilerle batmasının yanı sıra, Justinianus döneminin sonuna doğru askeri savunma da çöküş sürecine girmişti. 555 yılından itibaren, tüm sınırlarda savaş durdurulduğundan, tasarruf gerekçesiyle, ancak sonuçları düşünülmeden mevcut asker sayısı azaltılmıştı. Agathias'a göre, genellikle 645.000 kişiden oluşması gereken orduda, İtalya, Afrika, İspanya, Balkanlar, Kafkasya ve Mısır'ı içeren geniş bir alana yayılmış 150.000 asker vardı. Başkentte bile, geçit töreni yapmak dışında hiçbir askeri önemi olmayan birkaç muhafız birliği bulunuyordu. Bu küçültülmüş ordunun ihtiyaçları da karşılanmıyordu. Askeri hiyerarşinin tüm rütbelerinde çok yaygın örgütlü bir hırsızlık görülüyordu ve "yaşamsal ihtiyaçları giderilmeyen, bazen dilencilige düşürülen askerler, sancaklarını bırakıp gidiyorlardı".

Justinianus, son dönemlerine doğru barbarların karşısına barbarları çıkartmayı; şeflerin arasına ayrılık tohumu ekmeyi (altınla) benimsemişti. Yani Utugur Hunlarını Kutugur Hunlarının, Avarları Uturgurların ve Antes halkının üstüne salmayı; bunları birbirlerine kırdırmayı daha zekice bulmuştu. Bu tedbirlere rağmen, barbarlar bir akın yaptıklarında, para vererek geri çekilmelerini sağlıyordu. Justinianus, sözkonusu yöntemin, savaşa hazır kalabalık bir ordunun masrafından daha ucuza geldiğini düşünüyordu.

Ama gerçek, böyle bir siyasetin öngörülemeyen sonuçlarını gözler önüne serdi. Balkanlardaki barbar akınları arttı. 558'de Kutugur Hunları Trakya'yı yağmalayıp, korkunç bir paniğe yol açtıkları Konstantinopolis dolaylarına kadar ilerlediler. Göçebe Hun gruplarını püskürtmek için yaşlı Belisarios'un savaş bilgisine başvurmak gerekti. İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu, Justinianus'un ardılı II. Justinos'un bir

novella'sından öğrenmekteyiz: “Devlet hâzinesini borçların altında çökmüş ve yoksulluğun en alt sınırına düşmüş; orduyu ise, devleti, barbarların sürekli istilaları ve akınlarıyla karşı karşıya bırakacak kadar bozulmuş bulduk.”⁷⁸

Umutsuzluğa düşen kitlelerin hoşnutsuzluğu artmaktaydı. 532’de, Nika Ayaklanmasının bastırılışı, Konstantinopolis demelerinin içten içe kaynaklı muhalefetini susturamamıştı. 547, 556, 562, 564 yıllarında yönetim karşıtı gösteriler tekrar ortaya çıktı. Suriye, Mezopotamya ve Mısır kentlerindeki deme'lerin tutumu daha düşmancaydı. Bu bölgelerdeki halkın çoğunluğunu, vergilerin ağırlığı kadar dinsel baskılara da öfkelenen monofizit sapkınlar oluşturuyordu. Öte yandan, Justinianus döneminin son yıllarında, sanki çileden çıkartmak için tasarlanmış benzeyen tedbirlerin arttığı ölçüde, ordu da hoşnutsuzluğunu ve kızgınlığını açığa vuruyordu.

Kitlelerin hoşnutsuzluğuna ve öfkesine paralel olarak, yönetici sınıftaki kokuşmuşluk da büyüyordu. Devletin imtiyazlarına sahip çıkan, bazı temsilcilerinin kişiliğinde merkezi iktidarla açıkça çatışmaya giren feodal aristokrasinin gelişmesi, yönetici sınıfların üstünlüklerini korumalarını olanaksız kılıyordu.

Katolik ruhban sınıfının etkisiyle benimsenen tutucu din siyaseti ve fetih savaşlar, tarımı, sanayii ve ticareti çökerten ağır vergi yükü, Anastasios’un döneminin birikimlerini adeta eritmiştir ve uzun süren Justinianus döneminin sonuna doğru, devleti tükenmenin eşiğine getirmiştir.⁷⁹ Ardılı II. Justinos’un, üstüne bindirilen ağır görev yükünü kaldıramayıp delirmesine şaşmamak gerekir. Justinianus’un “başarılı” hükümdarlık dönemi, sınıf mücadelelerinde müthiş bir patlama yarattı ve imparatorluğun VII. yüzyılın ilk yarısında karşılaşacağı korkunç bunalımın hazırlayıcısı oldu. Bazı tarihçiler (Bury, Stein), Bizans İmparatorluğunu yok oluşun eşiğine getiren bu bunalımın nedenlerini biraz kolaycı bir tarzda açıklamaktadırlar. Bury’ye göre, bu durumda, mutlak egemen Justinianus’un siyasetiyle ilişkili olarak Bizans’ın zayıflığını görmek gerekir.

Bizans ticaretinde Lazika önemli bir yere sahipti. Ayrıca, I. Justinos döneminde, etki alanını Karadeniz’in kuzey kıyısına kadar genişletmek için büyük çaba harcanmıştı. Justinianus ise, yukarıda adı geçen eski kültür merkezi, Bosporos limanı ve imparatorluk ile doğu ülkeleri arasındaki ticareti yürüten bölge halkıyla eski ilişkileri canlandırdı. Taurike’deki göçebe bir Hun boyunun hanı olan Grod’un dostluğunu

⁷⁸ Hatice Palaz Erdemir, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2003, s11-12; Levchenko, s.11.

⁷⁹ Cheynet, s.43-44; Dikici, s.178-182.

kazandı. Konstantinopolis'e gelmesini sağladı, başkentte vaftiz edip armağanlar verdi. İmparatorluk ordusundan tribunus Dalmatios'un komutasındaki bir birlikle ülkesine dönen Grod, pagan hayallerini yıkmakta öylesine yersiz bir coşkuya kapıldı ki, halkı kendisine başkaldırdı.⁸⁰

Justinianus, kuzey ve doğu ülkeleriyle ticarete depo işlevindeki Khersonesos için de aynı özeni gösterdi. Kent surları yeniden inşa edildi; savunma araçları güçlendirildi. Taurike bozkırları Hun egemenliğindeydi; ama Taurike'nin dağlık güney kıyı bölgeleri de Bizans'ın elindeydi. Justinianus bu kesimde Alustios ile Gurzuviti kalelerini yaptırdı ve halklarına piskoposlar gönderdi. Bizans hükümeti, İran'dan geçmeme kaygısıyla, sürekli, Azak Denizi ve Kolkhis'ten Hazar Denizi'ne ve oradan da Sogdiana vahalarına uzanan yeni ticaret yolları açmaya çalıştı.

Hindistan'la Kızıldeniz aracılığıyla doğrudan ilişki kurma seçeneği de vardı; kuzeydoğu kıyısında Aila ve Clisma gibi Bizans limanları bulunuyordu. Hindistan ve Çin mallarının Akdeniz'e taşınmasında, Filistin ve Suriye'den geçen karayolu izlenebilirdi. Çünkü Suriyeli ve Mısırlı tüccarlar sık sık Kızıldeniz kıyılarına gidiyorlar; hatta Doğu Asya, Çin, Hindistan ve Seylan'la ticaret yapan büyük Habeş limanı Adulis'e dek uzanıyorlardı.

Ancak Bizans'ın Kızıldeniz üstünde sürekli ulaşımı sağlayacak gemisi yoktu. Justinianus da, aracılıkta Sasanilerin yerine geçmeleri umuduyla, Etiyoplularla (Aksum Krallığı) görüşmelere başladı ve Çin'den aldıkları ipeği Bizans'ta satmaya ikna etti. Aksum kralı ile görüşmeler, 530-531 yılları boyunca sürdü. Kral, Justinianus'un önerilerini seve seve kabul etti; ama Etiyopyalı tüccarlar, doğuda İranlılarla rekabet edemedikleri için, girişim başarısızlıkla sonuçlandı. İpek ticaretinin tekeli İranlılarda kaldı.

Bunların yanında İran sorunundan kurtulmak isteyen Justinianus, kuzeyden ve güneyden, Uzakdoğu mallarının İran güzergâhını kullanmadan ithal edilebileceği yeni ticaret yolları arıyordu. Bizans'ın bunu gerçekleştirmek için iki seçeneği vardı. Karadeniz'de, Bizans İmparatorluğu halkları, Kuzey Karadeniz bölgeleriyle ticareti Bosporos limanı üstünden yürütüyorlardı. Yerli halka baharat, işlenmiş ürünler, değerli kumaşlar, şarap, lüks eşya satıyorlar; karşılığında da kürk, köle, deri ve post alıyorlardı.⁸¹

⁸⁰ Kaplan, s.74.

⁸¹ Cheynet, s.37-38; Kaplan, s.74.

Justinianus döneminde, Tuna'dan Ermenistan dağlarına ve Fırat kıyılarına dek, bu türden yüzlerce istihkâm yükselmekteydi. Bu dev yapılar bütünü, kuşkusuz çok büyük harcamaları, dolayısıyla da halkın vergi ve ayni yükümlülüklerin altında feci şekilde ezildiğini gösteriyordu. Justinianus hükümeti, ekonomiye, Bizans ticaretine ve sanayiine ilişkin sorunlara büyük bir önem veriyordu. Bu konuda, Justinianus'un başlıca amacı, Bizans ticaretini İranlıların aracılığından kurtarmaktı. İpek, karanfil, baharat, biber, misk, aromalar, değerli taşlar gibi Uzakdoğu, Çin ve Seylan ürünlerinin Bizans'a taşındığı kara ve deniz yolları İran'ın denetimi altındaydı; bu da, Bizans ticareti ve sanayii açısından, özellikle, iki ülke arasında sık sık çatışma çıktığı VI. yüzyılda sıkıntılara yol açıyordu.⁸²

Konstantinopolis, Tyrus ve Berythos'taki ipekçilik atölyeleri, ara ara, özellikle 540'taki İran savaşı sırasında hammadde sıkıntısı çekti. Justinianus, her şeyi düzenleme konusundaki aşırı merakıyla durgunluğu daha da ağırlaştırdı. Darboğazdaki özel sanayinin yerini devlet tekeliyle doldurmaya çalıştı ve ham ipekte taban fiyatı belirledi. Suriye sanayii, bu tedbirler yüzünden ciddi bir zarara uğradı. Hammadde sorunu, Justinianus döneminin sonuna doğru kısmen çözüldü; imparatorlukta ipekböceği üretimi başarıya ulaştı. 16 Ham ipeğin maliyeti çok düştü. İpekböcekçiliği hızla gelişti; ancak, Bizans'ın İran'ın aracılığından kesin şekilde kurtulması yıllar aldı.

Justinianus gerçekten idealist bir imparatordu ve devletinin sınırlarını genişletmeyi başarmıştı. Ancak savaşın getirmiş olduğu ekonomik giderler, döneminde yaşanan salgın hastalıklar ve yaşanan siyasi gerginlikler ekonomik olarak devlete büyük bir yük getirmişti. Görünüşte Justinianus sınırları genişlemiş bir devlet bıraksa da ekonomik olarak ardıllarına tam bir enkaz bırakmıştır.

1.3. VII. Yüzyılda Bizans (Etnik ve İdari yapının değişimi)

VII. Yüzyıl Bizans İmparatorluğu açısından oldukça trajik bir dönemdir. Zira İran'la yaşanan uzun ve yıpratıcı mücadelelerin ardından zafer kazanan Heraklius'un sevinci fazla uzun sürmemiştir. Gerçi Bizans bu zaferle İran hazinesinin de büyük bir bölümünü ele geçirmiştir ama İran'la mücadeleden kısa bir süre sonra başlayan Arap fetihleri, daha yeni toparlanmaya başlayan Bizans için büyük bir darbe olmuştur. Daha ilk büyük fetih dalgasında Mısır ve Suriye Arapların eline geçmiştir. Özellikle ticaretin can damarı olan İskenderiye'nin kaybedilmesi ise Bizans devleti için eyaletlerin en

⁸² Mango, s.312,335; Morgan, s.53-55.

zengini ve iktisadi bakımdan da en önemlisinin kaybedilmesi anlamını taşımaktadır. Bu dönemde Bizans'ın şansı ise Anadolu'yu elinde tutmayı başarmasıdır ve bu sayede ayakta durabilmeyi başarmıştır. Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye gibi eyaletlerin Müslümanlara kaybedilmesi, Bizans'ın elinde kalan bölgeler içerisinde; yüz ölçümü olarak en büyük ve en fazla nüfusa sahip coğrafyaların elden çıkması anlamını taşımaktadır. Buna karşın önemli ticaret yollarının geçtiği, önemli maden yataklarına sahip ve Konstantinopolis'in ihtiyaç duyduğu tahılın ve insan gücünün bulunduğu bir coğrafya olarak Anadolu eskisinden daha çok ön plana çıkmıştır. Ordu birliklerinin büyük kısmı ve en iyileri Anadolu'daki *Thema*'larda bulunmakta, Doğu ve Batı dünyası arasındaki önemli kara ve deniz yolları mutlak suretle Anadolu kentlerine uğramak mecburiyetindeydiler. Kara yolu ile kutsal topraklara gitmek arzusu taşıyan Avrupalı Hıristiyanlar da yine Anadolu'dan geçmekteydiler.⁸³

Bu yüzyılda Avarların, Slavların ve Bulgarların Avrupa'daki, İranlılarla Bulgarların Asya'daki sürekli akınları, imparatorluk toplumunun etnik yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Yönetim çarkının işleyişini bozan barbar istilaları, ekilmeyen toprakların değerini sık sık düşürüyor ve genellikle, büyük toprak mülkiyetine ciddi ölçüde zarar veriyordu. Kısa süre öncesine kadar Frankların, Bulgarların ve diğer Germen boylarının Batı Avrupa'ya yerleşmelerinin sonucunda görüldüğü gibi, Slavların, Ermenilerin, Merdailerin imparatorluk sınırları içindeki kitlesel yerleşmeleri, küçük toprak mülkiyeti ile özgür çiftçilerin önemini arttırdı. Slavlar, kitleler halinde imparatorluğun Avrupa topraklarını işgal etmişlerdi. Sayıları, Anadolu'da bile on, hatta yüz binleri buluyordu; kısacası, sayıca batıdaki Germen boylarından aşağı kalmıyorlardı.

VII. yüzyılın ikinci yarısında, Bizans yönetimi, Balkan eyaletlerini, öncelikle de başkente komşu Trakya ve Makedonya'yı istila etmiş Slavları egemenliğine almak için var gücünü kullandı; bunu gerçekleştirmek için de, Araplarla mücadelede ortaya çıkan en kısa duraklamayı bile değerlendirdi. Yine böyle bir fırsatta, Konstantinopolis'in birlikleri Trakya'yı yarıp geçtiler ve Slavları haraca bağlayıp orduya asker vermeye zorladılar. 689'da, II. İustinianos (685-695,705-711), başkentle Selanik arasındaki bölgeyi

---

⁸³ Mehmet Ertan Bamyacı, *Bizans İmparatorluğu'nda Ticaret (VIII-X. Yüzyıllar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2017, s.37-38.

egemenliğine almak üzere yeni bir sefer düzenledi ve bu sırada pek çok Slav boyunu Bizans'a tabi kıldı.⁸⁴

Bizans yönetimi, bunun dışında, barbar akınlarının nüfusta yarattığı boşlukları, büyük ölçüde iç kolonizasyon yöntemiyle doldurmaya çalıştı. Yıkıma uğramış bölgelere, savaşta yenilmiş ya da Bizans egemenliğini kabul etmiş yerlerde kalabalık sayıda yabancı yerleştirdi. II. Justinianos da mağlup Slavları, bu siyaset uyarınca Anadolu'ya yerleştirmişti. Sayıları o kadar fazlaydı ki, çağdaş kaynakların belirttiğine göre, bu Slavlardan 30.000 kişilik bir ordu kurmuştu. 688'de, Araplara boyun eğmeyi reddeden Merdailer de imparatorluk sınırlarına alındılar. Aileleriyle birlikte 12.000 savaşçı Anadolu'ya, Peloponnesos'a ve Epeiros'a gönderildi. Bu iç kolonizasyon VIII. yüzyılda da sürdü. Bir çağdaşın tanıklığına göre, 762'de, 208.000 kişilik bir Slav topluluğu, gönüllü olarak Anadolu'ya yerleşti.⁸⁵

Sözkonusu etnik değişiklikler, VII. yüzyılın kırsal yaşamında büyük bir karışıklığa yol açtı. VI. yüzyıldan beri süregelen bu durumun sonuçları, ancak VIII. yüzyılda görüldü. Kırsal yaşamdaki değişimler, ifadesini özgür köy komünlerinin, küçük köylü mülkiyetinin gelişmesinde ve çiftçilerin yer değiştirme özgürlüğünün yeniden ortaya çıkmasında buldu. Artık egemen sınıf, eski yöntemlerle köylü sömürsünü sürdürecektir güçte değildi. Bu nedenle de, VIII. yüzyıldaki Çiftçi Yasası'nda kolonluk, çiftçilerin malikâneye bağlılığı, büyük toprak sahiplerinin patronicum'una ilişkin hiçbir kayıt bulamıyoruz. Çiftçi Yasası, sahip olduğu tarlaları ekip biçen, ancak malikâneye bağlı olmayan ve özgürce yer değiştirme hakkını kullanan çiftçi köylülerin varlığını kanıtlamaktadır.

Bir köylü, kiraladığı tarlayı yükümlülüklerini yerine getirmeden terk ederse, toprak sahibine, sadece doğan zararı ödemek zorundaydı. İşletmecinin, büyük toprak sahibine, ürünün bir kısmını vermesi gerekiyordu. Ama Çiftçi Yasası'nda ortaya çıkan durumun başlıca özelliği, Bizans kırsalında komün ve ortak toprak mülkiyeti sayısındaki artıştır. V. yüzyılda Batı Avrupa'daki gibi, ancak bir asır gecikmeyle ve daha küçük oranda, Bizans toprağını işgal eden barbarlar, kendileriyle birlikte köy komünleri şeklinde yerleşik düzenin kalıntısını getirdiler. Bununla, Ortaçağ'ın en zalim

⁸⁴ Diehl, s.316, Basık, s.227.

⁸⁵ Kaplan, s. 68. Slavların kökeni, yerleşimleri ve göçleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Eco, s. 74-77.

toprak köleliği döneminde ezilen sınıfa, ne İlkçağ kölelerinin ne de şimdiki proleterlerin hazır bulabildikleri bir toprak birimi ile savunma olanakları verdiler.⁸⁶

Küçük toprak mülkiyeti, yeniden doğuş sürecindeki komün sistemi uyarınca belirli bir kalıcılığa kavuştu. Köylü mülkiyetiyle sömürücü büyük toprak mülkiyeti arasında orta yol olan komün, büyük toprak sahibinin zorbalık gücünü zayıflatıyor ve bu şekilde, bireysel küçük toprak mülkiyetinin gelişme olanağını güvenceye alıyordu. Lâtifundia'lar çevresinde toplanmış kolonların arasında bir bağ yoktu; ama barbarlar tarafından Bizans'a taşınan komün, yasaya aykırı her tür sömürüye karşı, belirli bir ölçüde direnme ve savunmayı sağlayan bir örgütlenme çekirdeği oluşturuyordu. Ancak yeni özgür köylülük, ilk dönemlerinden itibaren, Mesela Frankların Kavimler Göçü'nden sonra karşılaştıklarından daha güç bir durum içindeydi. Ortaçağ Batısı'na göre, Bizans'ta daha yüksek oranda yararlanılan köle işgücüsüyle rekabet etmek zorundaydı. Ayrıca Bizans yönetimi, VII. yüzyılın ikinci yarısındaki sürekli düşman akınları nedeniyle, Franklarınkinden çok daha yoğun bir çalışma içindeydi. Halkın üstüne öyle ağır vergiler ve yükümlülükler bindirilmiştir ki, ünlü Rus Bizansbilim uzmanı Vasilyevskiy, Bizans devlet dairelerinin ustalığına ya da iyi niyetli halkın tahammülüne karşı sadece hayranlığını belirtebilmiştir. Yeni Bizans uyruklarının daha VII. yüzyılda, kendilerini sistemli şekilde soyan hükümetten ayrılmaya çalışmalarına şaşmamak gerekir. Slav birliklerinin, sık sık Bizans ordusunu terk edip Araplara geçmesi (Mesela 665'te ve 692'de), bu durumun kanıtıdır.

Bizans'ta Slav yerleşmelerine bağlı olarak, kalabalık bir özgür köylü sınıfının ortaya çıkması, komünün ve komün mülkiyetinin geniş bir yaygınlık kazanması, imparatorluğun geleceği üstünde önemli bir etki yapmıştır. Bu durum, Bizans devletinin iki temel ihtiyacını giderir: vergi toplama ve kara ordusuna asker bulma.⁸⁷

Bu etkenler göz önüne alınmazsa, Bizans'ın VII. yüzyıldaki korkunç yenilgilerin ardından, VIII. ve daha sonraki yüzyıllarda gösterdiği umulmadık istikrarlı gidişi anlamak imkânsızdır. Kırsal ekonomideki derin değişimler ve Bizans'ın varlığını sarsan tehlikeler, hükümeti, imparatorluğun bölgesel, askeri ve sivil yönetiminde reforma zorladı. Bizans, Diocletianus ve Constantinus reformlarıyla gerçekleştirilen bölge düzenlemesini VI. yüzyıla kadar sürdürmüştü. Ancak hükümet, VI. yüzyıldan itibaren, bazı eyaletlerde askeri ve sivil yönetimi aynı kişide toplama gereği duydu. VII. yüzyılda

---

⁸⁶ Levtchenko, s.10.

⁸⁷ Diehl, s. 315-316.

imparatorluğun askeri dengesizliği, hükümeti, hemen her yerde olağanüstü tedbirler almaya ve sivil otoriteyi askeri komutanlara bağlamaya yöneltti. Bundan da, imparatorluğun, thema adı verilen yeni askeri ve sivil yönetim örgütü doğmaya başladı. Terim, başlangıçta kolorduyu tanımlıyordu; daha sonra bir kolordunun işgali altındaki bölgeyi belirtmekte kullanıldı. Bu bağlamda imparatorluğun yedi büyük askeri birime bölünmesi, 687'de VI. Kiliselerarası Konsil nedeniyle II. Justinianus'un papaya yazdığı mektupta bildirilmişti.⁸⁸

Eyaletlerin eski sivil örgütü de VII. yüzyıl sonuna dek askeri örgütle birlikte varlığını korudu. Bu tarihte, devrini tamamlamış, hantal bürokrasi çarkını tasfiye etme ve görevlerini askeri otoritelere devretme kararı verildi. Bu askeri yönetimler (thema'lar), eski bölge düzenlemesinin yerini aldı ve genişletilmiş eyaletlere dönüştü. Thema, başta optimates, bukellar thema'sı gibi, o bölgede bulunan askeri birliğin adıyla anılıyordu. Thema'nın başında, genellikle patrikios unvanı taşıyan, memurlardan oluşmuş bir kurmay kadrosuyla çevrili strategos bulunuyordu. Thema'nın en üst düzeydeki sivil memurları, levazım hizmetlerini yöneten kurmay başkanı niteliğindeki khartularios ile aynı zamanda bölge yargıçısı da olan iç işlerinden sorumlu genel sekreter, protonotarios idi. Thema'lar, turmarkhos denilen bir başkanın yönettiği turma'lara, bu birimler de birkaç banda'ya bölünüyordu.

Thema örgütlenmesi, gelişimini X. yüzyılda tamamladı. Thema'larm asker gücü, hizmet süresi ile silahlı sayısı, tahsis edilen toprağın büyüklüğüne göre değişen ve babadan oğula miras yoluyla aktarılan askeri bir kasttan oluşmaktaydı. Bir süvarinin (stratiotes) masrafını karşılamak için beş, en az dört libre altın değerindeki bir parsel yeterli sayılıyordu. Bir denizciye verilen toprak, üç libre altın olarak hesaplanıyor ve baba ölünce oğluna kalıyordu. Boş araziler ise, isteyene dağıtılıyor ya da bu topraklara savaş tutsakları yerleştiriliyordu. Stratiotesler, malla yerine getirilen yükümlülüklerden, taşımacılık, yol inşaatı vb. gibi işlerden muaf tutuluyorlardı. İşgüçlerine gerek duyulduğunda ise bedeli ödeniyordu. Ancak, imparatorluğun diğer uyrukları gibi toprak vergisi veriyorlardı. Bu durum onları, Bizans mali rejiminin yol açtığı sefaletle karşı karşıya getiriyordu. Rolü, özellikle savunmaya yönelik olan thema birliklerinin dışında, ordu, genellikle Bithynia ve Trakya'da konaklayan, seferlerinde imparatora eşlik eden süvari alaylarını da kapsamaktaydı. Kara ordusuyla aynı zamanda, deniz kuvvetleri de örgütlenmeye başladı. Akdeniz'in Roma gölü olduğu sıralarda güçlü bir donanmaya

⁸⁸ Dikici, s.144-148; Norwich, s.270.

gerek duyulmamıştı. Ancak Arap deniz gücünün doğuşu, tedbirler alınmasını gerektirdi. Kıyı bölgelerinin savunması da aynı temel üstüne kuruldu: Anadolu kıyılarının bir kısmını içeren Kibyraioton ile Dodekanes ve Anadolu'nun kuzeybatı kıyılarını içine alan Ege deniz themaları. Bu donanma, Konstantinopolis'i kuşatan Arapları geri püskürttü ve Bizans egemenliğindeki Sicilya'yı korudu. Arap savaşları sırasında karşılaşılan ağır yenilgiler, kırsal bölgeleri çökerten akınlar, VII. yüzyılın ikinci yarısında, sınıf çatışmalarını kaçınılmaz olarak yoğunlaştırdı. Bu gerilimin ifadesi, Pavlusçu sapkınlığın ulaştığı geniş yayılımdı; kentli ve köylü yoksulların hoşnutsuzluğu, sözkonusu mezhep aracılığıyla mevcut rejimin desteği niteliğindeki Ortodoks Kilisesi'ne, malvarlığına ve gücüne yöneliyordu. Pavlusçuluk, özellikle Ermenistan'da alan kazandı; köylüler ve kentli plebler arasında yandaş topladı. Çağdaşlara göre Pavlusçular, çalışkanlıkları ve savaştaki cesaretleriyle dikkat çekmekteydiler. Kilisenin baştaki sade haline dönmesini, ruhban sınıfının ortadan kalkmasını istiyorlardı. Pavlusçular, resmi kiliseden tamamen koştular; kiliseyi, hiyerarşisini, ruhban sınıfını, ikonalarını ve orucu reddettiler. İlk kilisedeki eşitliği isteyerek, dindışı günlük yaşamda da aynı eşitliği savundular. Bu hak talebi, zenginle yoksul, efendiyle köle, tokla aç arasındaki toplumsal eşitsizliğe karşı doğal ve içgüdüsel bir tepkiydi.⁸⁹

Bir yandan, Anadolu köylüsü ve kentlipleb, Ortodoksluktan günden güne belirgin şekilde uzaklaşmakta; öte yandan da, bölüşülecek pay azaldıkça açık mücadeleye dönüşen anlaşmazlıklar artmaya başlamıştı. Bu mücadeleler, imparatorluk otoritesinin zayıflamasına, taşrada merkezden kopma eğilimlerinin güçlenmesine ve 695 darbesinden sonra, Konstantinopolis hükümdarlarını, tüm otoritesini yitirmiş Merovenj kralları düzeyine düşürme tehlikesi yaratan yirmi yıllık bir anarşi dönemine yol açtı.

Senato, Herakleios'un ölümünden sonra, üstünlüğünü bir süre koruyabilmişti. 641'de, Heraklonas ile annesinin iktidarını noktalayan saray darbesinde başı çekmişti. IV. Konstantinos, tahta senatonun vasiyeti altında çıkmıştı. 654'te, Anatolikon Thema'sının askerleri, Konstantinos'un iki oğlunun ortak imparator yapılmasını istediklerinde senatoya başvurmuşlardı. Ama senato düzeni, daha sonra, büyük toprak mülkiyetinin düştüğü bunalıma bağlı olarak önemini yitirdi. Son darbeyi ise, hükümetin

⁸⁹ Dikici, s.138-144. Bizans İmparatorluğu'nun Thema sistemi hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz. Sezgin Güçlüay, Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV ve VIII. YY.), *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 2011, S.1, s.69-91.

vergi siyasetinden zarar görmüş aristokrasinin önemli bir kısmının imparatora karşı amansız bir mücadeleye giriştiği sırada, II. Justinianus'tan yedi. Ancak 695'te, patrikliğin desteğinde, Justinianus'u devirmeyi başardı. İmparatoru, burnunu kestirerek Khersonesos'a sürgün etti. Ne var ki, devlet darbesinin ardından tahttaki üstünlük senatoya değil, ordu ve donanmaya geçti. Artık Rhinotmetos (kesik burunlu) diye anılan II. Justinianus, Bulgarların ve Slavların yardımıyla, 705 'te iktidarı tekrar ele geçirdi; tek düşüncesi, kendisine düşmanca tavır almış aristokrasi çevrelerini sistemli şekilde çökertmekti. Ancak, 711'de donanmanın isyanıyla bir kez daha devrildi; bundan sonra da, saray darbeleri birbirini izledi.

Özetle, yirmi iki yıl süren anarşi dönemi boyunca tahta altı imparator çıktı. Bu dönemde, ordu iki kez başkente zorla girip (698, 715) zenginlerin saraylarını yağmaladı. İmparatorluğun sürüklendiği sarsıntılar parçalanma sürecini hızlandırdı. 696'da Lazika, 698'de Afrika, 702'de de Ermenistan'ın Bizans egemenliğindeki son toprakları (Ermenistan IV) kesin olarak elden çıktı.⁹⁰ Batıda, İspanya'daki topraklar yitirilmişti; Afrika'dakiler ise yitirmek üzereydi. İtalya, Bizans'tan her geçen gün biraz daha uzaklaşıyordu. Doğuda Mısır, Suriye ve Mezopotamya'nın kaybı; Avrupa eyaletlerinin Slavlaşması; Anadolu'nun, Bizans'ın daha sonraki tarihinde baskın bir rol oynamasını gerektirdi. Böylece Anadolu, imparatorluğun temeli olma görevini üstlendi. Bu durum, tüm devlet örgütünün Yunanlılaşması sonucunu doğurdu. O çağa kadar saray, hukuk, adalet, yönetim ve ordu dili Latinceydi; ancak VII. yüzyılda kökten bir değişikliklerle karşılaşmaktayız. Latince, kesin şekilde ve her yerde yerini Yunancaya bıraktı.⁹¹

Bizans, VII. yüzyılda geçirdiği ciddi tehditler sonucunda belki çökmemiştir; ama bu bunalımları yaşarken köklü değişikliklere uğramıştır. Herşeyden önce İmparatorluk evrensel bir imparatorluk görünümünden uzaklaşmış, hem etnik hem de toplumsal yapısında yeni unsurlar gösteren doğulu bir Yunan devleti niteliğine dönüşmüştür. Bu yüzyıldan ayakta kalarak çıkabilmeyi ise Herakleois gibi güçlü imparatorların varlığına borçludur. Ayrıca Mısır ve Suriye gibi tarım açısından önemli toprakları Müslümanlara kaybetse de Anadolu ve Balkanları elinde tutabilmesi Bizans'ın ayakta kalabilmesini

⁹⁰ Kaplan, s.69; Basık, s.234.

⁹¹ Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev., Fikret Bıyıklıoğlu, İstanbul,1937, s.315-316. Yunanca ve Latince, ki bu diller Roma dünyasının yaygın dilleriydi, Hıristiyanlığın da dilleri oldu. Justinyen zamanına kadar talebelere hem Latince hem de Yunanca öğretilirdi. Bir başka değerlendirmeye göre ise Batı'daki ve Orta Doğu'daki toprakları kaybettikten sonra Bizans, büyük ölçüde dil ve medeniyet olarak Yunanlı oldu, Latin etkisi kayboldu. 7. yüzyıldan itibaren Yunanca resmi dil oldu. <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-impatorlugu-37-bizansta-dil-ve-alfabe/>

sağlayan önemli unsurlardandır. Yine bu yüzyılda askeri ve idari teşkilatlanma modeli olan Thema sisteminin geliştirilmesi, imparatorluğa hem ekonomik olarak hem de askeri manevra yönünden rahatlama sağlamıştır. Anadolu'da ve Balkanlar'da o dönemde bile onbinlerle ifade edilen Slav nüfusu ise yine Thema yapısıyla iyi bütünleşmiştir. Ancak bu yüzyılda yaşanan en önemli gelişme şüphesiz ki Arap Yarımadasında doğan İslamiyetin Bizans'ı ve batı toplumunu nasıl etkilediğidir.

1.3.1. İslam Akınlarının Bizans Toplumuna ve Ekonomisine Yansımaları

İslam'ın çoğulcu ve toplumcu yapısı, geniş bölgelere kültürel ve iktisadi bakımdan kısa sürede yayılmasına zemin hazırlamaktaydı. İslam gittiği yerlerde kültürel ve iktisadi olarak üstündü ve bu üstünlüğü ilkelerinden ileri gelmekteydi. İslam, önceki medeniyetlerin mirasını yok saymıyordu, bilakis koruyor ve geliştiriyordu. Bunun yanında medeniyetlerin ilkelerine ters düşecek veya olumsuz yönde etkileneceği yönlerini kaldırabilecek kadar da kudret sahibiydi. Müslümanlar, Hıristiyanlık ve Mecusilik gibi dinlere mensup ruhbanların kilise ve tapınaklarda biriktirdikleri gümüşü ellerine geçirdikleri zaman, bunları piyasaya para olarak sürüyorlardı. Aynı şekilde saraylardan elde edilen kıymetli madenleri de paraya dönüştürüyorlardı ki bu durum piyasadaki para sıkıntısını aşmada büyük bir fayda sağlıyordu. Böylece pazarlarda hareketlilik artıyor, büyük bir coğrafya içinde ekonomik canlanmaya can suyu oluyordu.

İslam, Batı'yı en çok yaşamın kalitelileştirilmesi ve ekonomik altyapının iyileştirilmesi noktasında etkilemekteydi. Bunun dışında edebiyat, Avrupa'nın hayal gücünü ve yeteneklerini harekete geçirdi. Bilim ve felsefede de Müslümanlar, buralara pozitif anlamda tesir ettiler. Tarım ve madencilikte de çok ileride olan Müslümanlar bir istilacıdan çok öğretmen konumundaydılar. İslam medeniyeti; Yunan Helenizmini, Yahudiliği, Hıristiyanlığı, Hint matematiğini, Çin mistisizmini ve kimyasını özümseyip, Ortaçağda kendi entelektüel binasını yükseltiyordu. Bu aynı zamanda çağdaş batı medeniyetinin gelişimi konusuyla da ilgiliydi, çünkü ortaçağ İslam medeniyeti bu gelişimde belirleyici bir aktördü.⁹²

---

⁹² Bamyacı, s.162-163.

İKİNCİ BÖLÜM

2. BİZANS İMPARATORLUĞU'NUN SOSYAL YAŞAMI (V.-VII. YÜZYILLAR)

Sosyal yaşam; din, hukuk, gelenek, siyaset ve coğrafya gibi unsurları da içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. Bizans sosyal yaşamında da bu unsurlar şüphesiz etkili olmuştur. 1. Bölümde Bizans'ta siyasi yapının sosyal yaşam üzerindeki etkilerini izah etmeye çalışmıştık. Bu bölümde ise ağırlıklı olarak Bizans'ta sosyal yaşamı sağlayan toplumsal yapıyı, yaşam şekillerini, gelenekleri, ekonomik durumu ve coğrafyanın bu kavram üzerine etkilerini ele almaya çalışacağız.

Bir önceki bölümde anlatıldığı üzere Roma İmparatorluğu açısından IV. yüzyılın başındaki en önemli olaylar, içten kölelerle kolonlarınbaşlattıkları devrimci dalga, dıştan da barbar saldırıları olmuştur. İmparatorluğun eski başkenti (Roma), ekonomik bir bunalımın sebebiyle devletin siyasal merkezi olarak önemini yitirmişti. 330'da Konstantinopolis Boğazı kıyılarında kurulan yeni başkent, Yeni Roma ya da Konstantinopolis (kumcusu İmparator I. Constantinus'un adından) olarak adlandırıldı. Yeni başkent, eski Megara kolonisi Byzantion'un üstünde kuruldu ve daha sonra bir Ortaçağ imparatorluğunun merkezi oldu; bu yüzden de, genellikle Bizans İmparatorluğu diye anıldı.⁹³

Kuruluşundan itibaren Konstantinopolis'de Roma'daki gibi saray, forum ve hipodrom inşa edildi. Kent, Roma'dan, Atina'dan ve imparatorluğun diğer kentlerinden getirilen antik sanat eserleriyle donatıldı. Konstantinopolis ve çevresi, taşra yönetiminden ayrı tutuldu; Roma gibi, birçok imtiyazdan yararlandı. Roma'nın Mısır'dan karşılıksız buğday alma imtiyazı, Konstantinopolis'i de kapsayacak şekilde genişletildi. Hükümet, kayırma ve zorlama tedbirlerini nöbetleşe uygulayarak kentin hızla büyümesini sağladı. V. yüzyılda, Yunanlı tarihçi Eunapios, Mısır'dan, Anadolu'dan ve Suriye'den gelen buğdayın, daha o dönemde yeni başkenti beslemeye ancak yetmesinden dert yandı.⁹⁴

Constantinus'un yeni bir başkent kurması, keyfi bir karar değildi. Karar, somut ve sağlam ekonomik, siyasal temellere dayanıyordu. Romalı yöneticilerin doğuya duydukları ilgi, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküş yıllarından önceye uzanır. Roma

⁹³ A.A.Vasilev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, Ankara, 1943, s.169.

⁹⁴ E.A. Thompson, *Hunlar*, çev. M. Sibel Dingel, Phoenix yay, Ankara, 2008, s.197-198.

imparatorlarında, devletin merkezini doğuya taşıma arzusu, Julius Cesar döneminden beri görülür. Bu istek, Constantinus'un önceli Diocletianus tarafından gerçekleştirilmiştir. Doğunun bu çağrısı kolayca açıklanabilir. Roma'nın zenginliği, ele geçirilen eyaletlerin sömürülmesine dayanıyordu. Ekonomik ağırlık merkezi, doğu eyaletlerinin imparatorluğa bağlanması ve fetih savaşları sona erince, doğal olarak bu eyaletlere kaymıştır. Doğunun ekonomik üstünlüğü, başkent taşınmasıyla da onaylanmış oldu. Öte yandan, başkent nakli, doğu eyaletlerinin nispeten daha varlıklı olmalarının ve köleci latifundium mülkiyetinin gelişiminden daha az zarar görmelerinin dışında, ekonomik ve stratejik açıdan da birçok avantaj sunuyordu. III. ve IV. yüzyıllarda, Roma İmparatorluğu'nun en gözde askeri birlikleri Balkanlardan, özellikle Trakya ve Illyricum'dan derleniyordu. Ayrıca, Konstantinopolis'in stratejik avantajları da ortadaydı. Üç yandan denizle çevrili olması barbarların kıyıda yaklaşmalarını engelliyor; kara kesimi ise, güçlü bir sur kuşağıyla korunuyordu. Konstantinopolis, ekonomik açıdan, hem Karadeniz'in Ege Adaları ve Akdeniz'le yürüttüğü ticaretin tümüne egemendi, hem de Avrupa ile Asya'nın kavşak noktası olması nedeniyle iki kıta arasında bir köprü işlevi görüyordu. Kurulmasının ardından Yeni Roma hızla büyüyüp gelişti ve imparatorluğun merkez kentleri arasında, tartışılmaz şekilde ilk sırayı aldı.⁹⁵

İmparatorluk, IV. yüzyıl boyunca birkaç kez, başında birer imparatorun bulunduğu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölünmüş, sonra yeniden birleşmişti. 395 yılında, yani, İmparator I. Theodosius'un ölürken Batı Roma İmparatorluğu'nu oğullarından Honorius'a, Doğu Roma İmparatorluğu'nu da öteki oğlu Arcadius'a bıraktığı yıla dek durum bu şekilde sürdü. O tarihten itibaren de, Doğu Roma İmparatorluğu, başka deyişle Bizans İmparatorluğu bağımsız bir devlet oldu. Bundan sonra, Batı Roma İmparatorluğu'nun yaşamı tehlikeye girmeye başladı. Kölelerin ve kolonların devlete karşı yoğun devrimci mücadeleleri içten, güçlü barbar baskıları dıştan, V. yüzyılın ortasından itibaren imparatorluğa ölümcül bir darbe vurdu. 476'da da Batı Roma kesin olarak çöktü. Oysa Bizans İmparatorluğu büyük bir canlılık gösteriyordu. Nedenlerini ve V. yüzyıldaki Bizans siyasal tarihinin seyrini kavramak için, bu yüzyılın eşiğinde Doğu Roma İmparatorluğunun iç durumunu açıklamamız; Doğu ile Batı imparatorluklarının ekonomilerini ve toplumsal yapılarını birbirinden farklı kılan unsurları incelememiz gerekir.

---

⁹⁵ Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihinin Bizans kaynakları*, Ankara, 1938, s.11.

İmparatorluk, 14 diócesis'ten oluşuyordu (Diocletianus'un bölümlemesine göre); ikiye ayrıldıktan sonra 7 diócesis Bizans İmparatorluğunun doğrudan yönetimi altında kaldı: Mısır, Doğu, Asya, Pontos, Trakya, Makedonya, Daçya. F. Engels, Roma İmparatorluğunun, Germenler tarafından zaptının arifesindeki umutsuz durumunu şöyle açıklar: “Azalmaktaki ticari ilişkilerin genel verimsizliği, zanaatçıların ve zanaat dallarının çöküşü, nüfusun azalması, sitelerin zayıflaması, ilkel tarıma geri dönüş; işte Roma egemenliğinin sonu böyle geldi.” Benzer olgular, kuşkusuz Batı Roma'dakinden daha hafif olmakla birlikte Bizans'ta da görüldü. Burada, ticari ilişkilerin eskiliği, deneyimli zanaat geleneği, daha ılımlı bir kölelik anlayışı gibi unsurlar Roma İmparatorluğu'nun karşılaştığı bunalımı hafifletiyordu. Ayrıca Bizans, köle ve kolon isyanlarını bastırmayı ve en az batıdaki kadar şiddetli barbar saldırılarını durdurmayı başardı. Doğu, Helenistik krallıkların eski büyük doğu krallıklarından devraldığı ekonomik, siyasal ve kültürel değerleri henüz korumaktaydı.

Roma'nın doğu eyaletlerindeki komünal örgütlenmenin izlerinin korunduğu ve Helenistik Çağ'ın “imparatorluk işçilerinin kalıntısının saptanabildiği küçük toprak mülkiyeti sistemi, köleci lâtifundiadan daha önemli bir rol üstlenmekteydi. Sanayi emekçileri köleler değil, aynı çağın “imparatorluk tekellerinin hazine işçilerinden gelen ve loncalar halinde örgütlenmiş zanaatçılardı. Batıya son derece güçlü bir darbe vuran köleci ekonomi bunalımının doğuda daha az hissedilmesi, doğuda kentlerin çökmemesi ve batıdaki gibi doğal ekonomiye dönülmemesi ile doğrulanmışa benzemektedir. Yüz binlerce kişinin yaşadığı Konstantinopolis, İskenderiye ve İskenderun, çok gelişmiş ticaret ve sanayi merkezleriydi. Batı siteleri can çekişirken, Bizans İmparatorluğu'nun belirli kentleri büyüme eğilimi gösteriyordu. Örneğin Konstantinopolis'de, sürekli artan nüfusu himaye etmek için, V. yüzyıldan itibaren surları genişletmek gerekmişti. Ünlü hitabet ustası Themistios, Konstantinopolis'in büyümesinden, birbiri ardına yükselen 7-9 katlı binalardan; “geniş bir görkem atölyesine dönüşen” başkentte, mimarların, bezemecilerin, her daldan uzman işçilerin çalıştıklarından sevinçle söz etmektedir.⁹⁶

Yunanistan köleci ekonomi bunalımının olumsuzluklarını yaşarken, Balkanların diğer bölgeleri barbar akınlarından çekerken, Anadolu, Suriye, Mısır, yünlülük, keten ve ipek dokuma; madeni ve cam eşya; çömlekçilik ve mücevher yapımına dayalı, yüksek nitelikli zanaat üretimini sürdürüyordu. Maden ve madeni eşya sanayii Asya'da, Pontos'ta, Makedonya'da gelişmişti. En güzel ipek ve keten kumaşlar Suriye'de ve

⁹⁶ Bülent İplikçioğlu, *Eski Batı Tarihi*, T.T.K, Ankara, 1997, s. 122-123

Fenike’de dokunurken, İskenderiye cam eşya ve papirüsleriyle ün kazanmıştı. Doğu, eski ticaret ilişkilerini kısmen de olsa sürdürüyordu. Bizans eski ticaret yollarının ulaştığı bölgelere egemendi; Kızıldeniz yoluyla Arabistan ve Seylan mallarının taşındığı Mısır, elindeydi. Suriye ve Mezopotamya, Orta Asya ile alışverişini sürdürüyordu. Son olarak, Bizans İmparatorluğu, Karadeniz’de doğu ticareti bakımından büyük önem taşıyan limanlara da sahipti. Bizans bu yollarla, doğu ülkelerinden gelen ipek, baharat, altın, inci ve diğer lüks eşya ihtiyacını karşılıyordu.⁹⁷

Doğu eyaletleri, transit ticaretle yetinmiyorlardı. Kendi ürünlerini de ihraç ediyorlardı. Mısır Arabistan’a önemli miktarda tahıl gönderirken, Konstantinopolis’e her yıl 8 milyon artabe buğday sağlamaktaydı.⁹⁸

Suriye’nin cam ve sırlı eşya, ince dokuma, işleme, mücevher gibi ürünleri her yerde, hatta Çin’de bile aranıyordu. Akdeniz ticareti (ya da bu ticaretten arta kalanlar), Bizans İmparatorluğu halklarının, özellikle Suriyelilerin, Yahudilerin, Yunanlıların tekelindeydi. V. ve VI. yüzyıllarda, Afrika ve Sicilya gibi Ravenna’da, İspanya’da, Marsilya’da, Orléans’da, Paris’te de Mısır’dan, Suriye’den, Ermenistan’dan gelen tüccarlara rastlanmaktaydı. Kumaş, deri, Suriye şarabı, Mısır papirüsü ithal ettikleri bazı batı kentlerinde çok sayıda yabancı kolonileri oluşturuyorlardı. Konstantinopolis, VI. yüzyılda tüm dünya teknelerinin yelken açtığı, sürekli gelişen önemli bir liman konumuna gelmişti.⁹⁹

Sanayi ve doğuda varlığını sürdüren ticaret, çok mükemmel bir vergi sisteminin eşliğinde, Bizans’a çağına göre önemli kaynaklardan yararlanma fırsatı sağlıyordu. Bizanslı tarihçi Prokopios’un tanıklığı konu hakkında bir fikir edinme olanağı verir: İmparator Anastasios’un (491-518) son dönemlerine doğru devlet hâzinesinin kullanılabilir varlığı 320.000 libre altın olarak hesaplanıyordu.¹⁰⁰

Bu önemli kaynaklar, merkezi iktidara, merkezden uzaklaşma yönündeki tüm eğilimlere itaat ettirme, barbarlarla savaşıma ya da onları satın alma ve toplumun alt tabakasındaki ezilenlerin isyanlarını bastırma olanağı sağlıyordu. Sonuncu sorun, Batı Roma gibi Doğu Roma’nın da gündemindeydi; amacı, halkını ezmek olan hem büyük hem karmaşık bir çarka dönüşmüştü. Bizans İmparatorluğu, bir kabileler ve kavimler

⁹⁷ Levtchenko, s.172.

⁹⁸ Karaköse, s.270.

⁹⁹ İplikçioğlu, s.122-123.

¹⁰⁰ Levtchenko, s.178.

mozaïği sergiliyordu: Yunanlılar, Anadolu'nun çeşitli boyları, Ermeniler, Suriyeliler, Yahudiler, Koptlar, Trakyalılar ve Latinleşmiş İlliryalılar.¹⁰¹

Bizans İmparatorluğu halkı, hakları ve yükümlülükleri kesin şekilde tanımlanmış sınıflara bölünmüştü; gerçekte yönetim, herkesi bir sınıfa, belirli bir mesleğe bağlayıp iş değiştirmeyi yasaklayarak bir kast sistemi kurmaya çalışıyordu. Konumdaki eşitsizlik, yasalar karşısında da eşitsizlik getiriyordu. Bu bağlamda halk, honestus üstsınıfı ile humilis altsınıfı olmak üzere ikiye bölünmüştü. Yasalar, İkincilere karşı çok daha sert davranıyordu. Aynı suç, birinciler işlediğinde sürgünle, ötekiler işlediğinde ise ölümle cezalandırılıyordu. Halkın çoğunluğunu oluşturan altsınıf, acımasız bir sömürüye boyun eğmişti. Toplumsal katmanın en altında köleler yer alıyordu. Köle ticareti, geçmişteki gibi Anadolu, Karadeniz havzası, Konstantinopolis pazarlarında yapılıyordu. Bu el emeği, devlet işletmelerinde özgür zanaatçıların el emeği ile birlikte değerlendirilmekteydi. Bizans soylularının saraylarındaki kölelerin sayısı binlerle ifade ediliyordu.

Tarımda ise, tersine, köle kullanımı gittikçe sınırlandırılıyordu. Fetih savaşlarının sona ermesi, bu el emeğinin yeniden pahalılaşması ve köle isyanları, yaşam koşullarının yumuşamasına katkıda bulundu. Köle, artık bir nesne, basit bir “eşya” sayılmıyordu. Bir düzenlemeyle köle sömürüsü sınırlandırıldı; bir kölenin öldürülmesi, özgür birinin öldürülmesiyle eş tutuldu; azat etme işlemleri kolaylaştırıldı. Özgür insanların alt tabakası (ordo plebius) dört kısımdan oluşuyordu: kendi toprağını işleyen küçük çiftçiler, büyük ya da küçük tüccarlar, zanaatçılar ve kolon kategorisinden tarım işçileri. V. yüzyılda yönetim, her bireyi belirli bir verginin hedefi olarak düşünüp, dahası kamu borçlusu sayıp, zanaatçıları, tüccarları, gemi donatımlarını sıkı bir denetime almıştı. Bu gruplar, atanmış başkanlarıyla devlet kuruluşu konumuna geldiler; aynı yükümlülüklerde, her tür borç ve vergide zincirleme sorumlu sayıldılar. Sözkonusu kulluk sistemi verasetle aktarıldığından, çocuklar baba mesleğini izliyorlardı. Bir zanaatçı, üyesi olduğu gruptan ayrılamıyordu; ayrılırsa, kızgın demirle dağlanarak cezalandırılıyordu. Atölye (ergasteria) şeklindeki çok sayıda iş yeri imparatorluk tekeliydi ve sarayın, devletin ihtiyaçları için çalışıyordu. Bu bağlamda, özellikle dokuma sanayiinde kölelerden (gynecice, linyfia) de yararlanılmaktaydı. Ancak, ister kamuya ait ister özel, atölyelerde ürünün niteliğine göre değerlendirilen, belirli bir ürüne verasetle bağlı zanaatçı işgücü tercih ediliyordu. Her iki şekilde de işgücü, vergi

¹⁰¹ Ostrogorsky, s.65.

(canon) ödemesinde ve devlete karşı yükümlülüklerde (liturgii) zincirleme kefalet işletilen loncalar (sustemata) şeklinde örgütlenmişti. Bu işyerlerinden bazıları, zengin girişimcilere kiralanmıştı. Devlet, yalnız esnaf vergisi vb. gibi mali yöntemlerle değil, bu dalların bazılarını tekelleştirme yoluyla da ticarete el koymuştu. Sözkonusu tekeller, zanaat loncaları tarzında düzenlenmiş kuruluşlar aracılığıyla gerçekleşiyordu. Mesela, buğday satıcıları (navicularii), hayvan satıcıları (bastagarii), domuz satıcıları (suarii) vb. gibi.¹⁰²

Zengin tüccarlar ve tefeciler resmi olarak alt pleb'ler sınıfına mensuptu; ancak, parayla unvanlar ve onursal rütbelere satın alabiliyorlar; genellikle, doğunun toplumsal yaşamında oldukça önemli bir rol oynuyorlardı. Güçlü bir imparatorluk iktidarı, tüccarlar ve tefeciler için, ticaret yollarının açık kalmasını ve yeni pazarların açılmasını sağlayan bir zorunluluktur. Tefeciler de, imparatorluk hâzinesine önemli miktarda borç para vererek bu durumdan çıkar sağlıyorlardı. Son olarak, vergi toplamada uygulanan iltizam sistemi de aynı doğrultuda işliyordu. Mültezimler, kendileri için çok büyük bir kazanç kapısı olan vergi toplama hakkı karşılığında, devlete ciddi miktarlarda borç para veriyorlardı. Pleblerin durumu, imparatorluğun bölgelerine göre değişmekle birlikte, son derece ağırdı. Sayıca kalabalık oldukları Konstantinopolis’de yönetim onlara karşı ölçülü davranıyor, ihtiyaçlarını gideriyordu. Bu da devleti, Mısır’dan her yıl önemli miktarda buğday getirtmek zorunda bırakıyordu. Taşrada ise, kendi kaderlerine terk edilmişlerdi. Ancak doğuda, proletarya nüfusunda batıdaki gibi korkunç bir artış görülmedi.

Bizans’ın ağır bürokratik çarkının beslenmesi, özellikle kırsal kesimdeki doğrudan üreticinin omzuna yıkılmıştı. Bizans İmparatorluğu çiftçileri, bağımsız küçük mülk sahipleri, “özgür” kolonlar ve “sicilli” kolonlar (coloni adscriptii) olmak üzere üçe bölünmüştü. Sonuncular, tarımdaki nüfusun, sayıca en kalabalık kesimini temsil ediyorlardı. IV. ve V. yüzyıllarda yönetim, kolonların hareket özgürlüğünü gittikçe sınırlandıran bir dizi emirname çıkarttı; bu durum, yasal yaptırımla köleleşmelerine yol açtı. Sicilli kolonlar, büyük bir toprak sahibine bağlıydılar; istedikleri zaman yer değiştirme ve mülklerini istedikleri gibi tasarruf hakları yoktu. Kaçan kolonlar, bağlı oldukları malikâneye zorla geri getirilip ayaklarına pranga vurulurdu.

Mülk sahibinden yarıcılıkla toprak alan özgür kolonlar gibi, özgür köylü komünlerinin durumu da pekiyi sayılmazdı. Çiftçiler ve kolonlar malikânelerin

---

¹⁰² Levchenko, s.179.

demirbaşı olmuşlardı; köylü komünleri de ağır vergilerin ödenmesinde zincirleme sorumluluk taşıyorlardı. Kolonluk, doğuda da kölelikle toprak köleliği arasında, feodal sömürünün çekirdeğini içeren bir geçiş dönemi sayılabilir. Vergilerin ağırlığı, barbar istilaları, görevlilerin zor yoluyla haksız vergi tahsilleri, IV.-V. yüzyılların Bizans'ında kırsal kesimin boşalmasında bir etken oldu. İşlenen toprak azaldıkça vergi yükü dayanılmaz derecede arttı. Ammianus Marcellinus'a göre, Mısırlı çiftçi, vergisini ancak acımasızca dayak yedikten sonra veriyordu.¹⁰³Çiftçiler kentlere, manastırlara sığınıyorlar ya da çöllerde çapulcu çeteleri kuruyorlardı. Ancak, ne pahasına olursa olsun vergilerin toplanması sağlanıyordu. Görevlilerin ahlaksızlığına ve zorla haksız vergi tahsiline eşlik eden bu aşırı vergilendirme, IV. ve V. yüzyıllarda Bizans İmparatorluğu'nda patronicium sisteminin gelişmesine çok önemli bir katkı yaptı.¹⁰⁴

Küçük toprak sahipleri (kendileri ve toprakları), güçlü kişilerin (askeri komutanlar, comes'ler, prokonsül'ler, valiler, senatörler, tribunus'lar) korumasına alınmışlardır.¹⁰⁵Topraklarının mülkiyetini tümüyle magnatlara devreden hukuki sözleşmeler yaptılar. Gerçekte ise, anlaşmanın aslı yoktu (bir satış akdi sözkonusu olmakla birlikte, kuşkusuz, korumacı para ödemiyordu), ama fiili sonuçlar veriyordu. Toprağın sahibi durumuna gelen patronus, yani korumacı, mülkü eski sahibine devretti, yani bir yasal teminat olmadan, istediği zaman geri alma hakkını saklı tutarak, yalnızca ürünün bir kısmı karşılığında kiraliyordu. Magnatların malvarlığı, ilişkileri, konumları, topraklara ve kiracılarına ayrıcalık kazandırıyorlardı. Bu durumda komünlerin, korumacılığı teşvik etmesine şaşmamak gerekir.

Kolonlar önce topraklarını, ardından da özgürlüklerini yitirerek, en azından hazine görevlilerinin baskılarından kurtuluyorlardı. Magnatlar ise, toprak ele geçirip kendilerine bağlı insan sayısını arttırıyorlardı. Küçük toprak sahiplerinin kişiliğinde vergi yükümlülerini yitiren devlet, haklı olarak patronicium'u vergi kaçırma teşebbüsü saydı ve bu olguyla mücadeleye başladı. 368 tarihli bir ferman, yasaları hapis ve bedensel cezayla tehdit ediyordu; korumacıların ise, mülk başına 25 libre altın tutarında ağır para cezası ödemeleri gerekiyordu. Daha sonra, bu düzenlemeler pekiştirildi; korumacıların düzmece anlaşmaları hükümsüz sayıldı ve bu gibi belgeleri hazırlayan kâtiplere ağır cezalar verileceği bildirildi. Sistemin doğu eyaletlerinde ciddi ölçüde yayılmasının bir kanıtını da, 366-534 arasında çıkartılmış, korumacılık ile mücadeleye

¹⁰³ Karaköse, s.270.

¹⁰⁴ Diehl, s.42.

¹⁰⁵ Orkun, s.42.

ilişkin sekiz imparatorluk fermanından Doğu Praefectus praetorio'suna gönderilen altısının, doğu eyaletlerine, öncelikle Mısır'a yönelik olmasında buluyoruz. Ama yönetimin çabası başarıya ulaşamadı. Fermanların tekrarı da, sürekli aksine davranıldığını göstermektedir.¹⁰⁶

Meclis üyeleri, kentte vergi toplamak, vergileri, bizzat kendi mallarının gelirinden karşılamak ve diğer son derece ağır yükümlülükleri yerine getirmek zorundaydılar. Aynı zamanda, statü değiştirme, sınıflarını terk konusundaki tüm kapıları kapatmak için tedbirler alınmıştı. Koşulları öylesine ağırdı ki, yalnızca acımasız zorbalığın resmi bahanesine dönüşmüş mülklerinden kurtulmak için, her şeylerini geride bırakıp köle olarak satılmaya bile rıza gösteriyorlardı.¹⁰⁷

Tüm haklardan yoksun halkın üstünde yükselen tek ayrıcalıklı sınıf, senatörler sınıfıydı (ordo senatorius). Bunun göstergesi senatoya devam etme ve toplantılara katılmaydı. Ancak, IV. yüzyıldan itibaren birçok senatör imparatorluğun geniş topraklarına dağıldığından, senatoya devam zorunluluğu kaldırıldı. Senatörler, kuşkusuz, genellikle imparatorluğun en büyük ve zengin toprak sahipleriydi. Senato toplantılarında sayı, çoğunlukla yönetimde ya da sarayda en üst görevlere getirilmiş kişilerle tamamlanırdı.

V. yüzyılın başında, senato çok çeşitli gruplardan oluşuyordu: Costantinus ile yeni başkente yerleşen eski Roma soyluları, Anadolu ve Mısır'ın en zengin topraksahipleri; imparatorluğun en yüksek görevlileri ve Yeni Roma'nın hizmetinde üst rütbeye ya da göreve ulaşmış birçok barbar. Senato üyeleri, mülkleri kent çevresinde bulunsa da, tüm belediye vergilerinden muaf tutulmuşlardı. Adalet alanında özel ayrıcalıklardan yararlanırlardı ve taşra yetkililerince değil, başkent vahşince yargılanırlardı.

Hıristiyanlığın IV. yüzyıldaki kesin zaferinden sonra güç ve önem kazanan yüksek din adamı kadroları, V. ve sonraki yüzyıllarda, işte böyle bir ortamda kuruldu. Vergi açısından üstsınıf temsilcileri, yüksek memurlar ve kilise ileri gelenleri birçok ayrıcalıktan ve kolaylıktan yararlanıyorlardı. Bir dizi imparatorluk fermanıyla, halkın altsınıflarını ezen buğday harmanı, su vb. gibi "iğrenç" angaryalardan (munera sordida) resmen muaftılar.¹⁰⁸

---

¹⁰⁶ Barker, s.98

¹⁰⁷ Diehl, s.48.

¹⁰⁸ Diehl, s.48-49.

Toplumsal ilişkilerin gelişme süreci, batıdaki gibi doğuda da, kaçınılmaz şekilde merkezden uzaklaşmaya; kendi toprakları üstünde siyasal haklar türetmeye girişen ve devletin birliği için tehlike oluşturmaya başlayan bazı büyük tarım magnatlarının bağımsızlığının belirginleşmesine yol açıyordu. Ancak, Bizans'ta bu süreci durduracak etkenler vardı. Gerçekten de, buradaki büyük toprak mülkiyeti batıdakine tümüyle benzemez. Büyük malikâne, kentten ve daha geniş bir pazardan kopuk otarşi sistemine dönüşmemiştir. Ticari etkinliğin, nüfusları on, hatta yüz binleri bulan ve yüksek miktarda tarım ürününe ihtiyaç duyan büyük kentlerin çekim alanında kalmıştır.¹⁰⁹ Ancak, büyük toprak mülkiyeti, ticaret dışında da devleti güçlendirmede yarar görüyordu. Bastırılmış, ama örgütlenmenin gizlice sürdüğü köle ve kolon isyanlarından, dahası batıdaki olaylardan ürkmüştü. Dolayısıyla da, taht çevresindeki birliği ve merkezi devleti koruma gereğinin farkındaydı.¹¹⁰

Bu, Diocletianus ve Constantinus dönemlerinde kurulmuş, imparatorluğun kozmopolit halkını birleştiren ve sömüren bir yönetim örgütüydü. Başında, mutlak egemen sayılan imparator bulunuyordu. Gerçekte imparatorluk, büyük bir bölümünü halk tabakasından kişilerin, hatta çoğunlukla ordunun en yüksek kademelerine erişmiş barbarların tamamladığı kalabalık bir bürokrasi tarafından yönetiliyordu. Bu bürokrasi, kaynakları, varlık gerekçesi ya da yapısı ne olursa olsun büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını temsil ediyordu. Sözkonusu sistem, kendini Romalı saymakta direniyordu. Halkın büyük çoğunluğu için ortak dil, aynı zamanda bilim ve edebiyat dili de olan Yunancaydı. Ama Latince, VI. yüzyılın sonuna kadar sarayın, tüm yönetimin, adaletin ve ordunun dili olmayı sürdürdü. Çeşitli yönetim hizmetlerinin adları, sivil ve askeri unvanlarla rütbeler Latince kaldığı gibi, yasalar da Latince yayımlanıyordu. Diocletianus'tan önce benimsenmiş sivil ve askeri kuvvetlerin ayrımı sistemi korunuyordu.¹¹¹

Konstantinopolis'in bir bölgesini tümüyle kaplayan gösterişli imparatorluk sarayı, yönetimin bütün yollarının ulaştığı hükümet merkeziydi. İmparatora en yakın görevliler, gloriosi unvanıyla anılan Doğu Praefectuspraetorio'su, Konstantinopolis

¹⁰⁹ Levtschenko, s.151.

¹¹⁰ Karaköse, s.270. Büyük toprak sahipleri, ayrıcalıklarını kullanarak, kendi bürokrasileri yoluyla devlet aygıtını bir yana itmek istiyorlar; ticari girişimlerinin güvenliğini amaçlayan paralı tüccar sınıfı da onlara destek veriyordu. VII. Yüzyıldan itibaren sayıca artan özgür köylüler ise merkezi erkin başlıca gücü, topraklı aristokrasinin zayıflık nedeni idiler. Çünkü onların varlığı köleliğin yayılmasını önliyordu. G.L. Seidler, *Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, çev. Mete Tunçay, Özne Yay., İstanbul, 1999.

¹¹¹ Halil Demircioğlu, *Roma Tarihi*, CI, Ankara,1998, s.98.

valisi, qucestor, daireler başkanı ile iki maliye memuru idi. En yüksek memur, imparatorluğun büyük bir kısmını yöneten, bölgesinin yasama, yürütme ve yargı işlerinden sorumlu Doğu Praefectus praetorio'suydu. Onu, başkenti yöneten Konstantinopolis valisi izlerdi.¹¹²

Daireler başkanı (magister officiorum), imparatorluk sarayının bakanı ve aynı zamanda başbakanı. Saray muhafız birliklerinin (schola), güvenliğin, posta hizmetlerinin başıydı; yabancı elçilerin kabulünü de içermek üzere uluslararası ilişkileri yürütürdü; son olarak da, imparatorun buyruklarını ileten ve görevlilerin dilekçelerini yanıtlayan dört mühürdarlığı yönetirdi.¹¹³

Kutsal Saray qucestor'u (genellikle deneyimli bir hukukçu) adalet ve günlük hukuk işlerinin yürütülmesiyle görevliydi. Hazine comes'i hâzineyi, özel ve devlet arazileri comes'i ise, imparatorun özel hâzinesini, sarayları, arazileri, haraları vb. yönetirdi. Emirlerinde çok sayıda görevli olan bu sivil yüksek memurlara, iki asker, Konstantinopolis garnizonu birliklerine komuta eden ve aynı zamanda ordunun başı olan askeri komutanlar (magistri militum) ya da praesentalis de katılırdı.¹¹⁴

Bu yüksek memurların çalışmaları, Diocletianus döneminden beri consistorium diye adlandırılan imparatorluk konseyi tarafından düzenlenirdi. Görevlerini tanımlamak biraz zor olmakla birlikte, imparatorluk seçimlerinden dış siyaset konusundaki en önemli işlere, adalete ilişkin en hassas sorunlara kadar başlıca siyasal rolü üstlenen senato ya da synklitos kurumu da korunmuştu. Senatonun önemi, devletin o günkü ve geçmişteki tüm yüksek görevlilerini bir araya toplamasından; üyeler arasındaki en zengin ve en etkili unsurların çıkarlarını dile getirmesinden kaynaklanıyordu.

Senatodaki toprak sahipleri, imparatorluğun gücünü, doğal olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışıyorlardı. Ama gördüğümüz gibi senato, ne tek ne de birleşmiş bir sınıfı temsil ediyordu. İktidar ve nüfuz için çetin bir mücadeleye girişmiş çeşitli gruplardan oluşuyordu. Bu gruplardan birinin yönetimini kabul eden taht, kaçınılmaz şekilde diğerleriyle mücadeleye sürükleniyordu.¹¹⁵

Bizans İmparatorluğu, sivil yönetim ve adalet bakımından Doğu ve Illyricum olmak üzere iki praefectura'ya ayrılmıştı. Praefectus praetorio'ların maiyetindeki ilk memurlar, Doğusunda (Mısır, Doğu, Pontos, Asya, Trakya) beş, Illyricum'da (Daçya,

¹¹² Bailly, s.103.

¹¹³ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev., Galip Üstün, İletişim Yay. İstanbul, 2004.

¹¹⁴ Levchenko, s.144

¹¹⁵Bury ve Runciman gibi bazı tarihçiler taht ile senato arasında IX. yüzyıla dek sürekli bir mücadele olduğu yanlışlığının kaynağı bu olgu olduğunu düşünür. Mango, s.75.

Makedonya) iki tane olan yedi diocesis'in başındaki vicarius'lardı. Diocesis'ler, provincidara bölünürdü. Bizans'ta 60 provincia vardı. Her provincia'mn sivil yönetimini, başlıca görevleri vergi salmak, düzeni sağlamak ve toplumu gözlemektir.

Yönetim, en üst düzeyde merkezi bir duruma getirilmişti. Doğrudan Konstantinopolis tarafından atanan bir memurlar ordusu, taşradaki önemsiz görevleri bile üstleniyor ve halkı vesayet altında tutuyordu. Sonuçta, yerel özerklik tüm ifadesini yavaş yavaş yitirdi.

Sivil halk, memurlar kasti tarafından haklardan yoksun, yalnızca vergi ödeyen bir sürü olarak görülüyordu. Kamu görevleri parayla satın almıyordu ve bu yolla göreve gelenler, ödedikleri parayı, kuşkusuz en kısa sürede vergi yükümlülerinden çıkartmaya bakıyorlardı. Despotik ve bürokratik Bizans İmparatorluğu, halk kitlelerini, kamu işlerine katılımın tamamen dışında tutmaya çalışmakla birlikte, V. ve VI. yüzyıllarda bunu tam anlamıyla başaramadı. Sözkonusu iki asırlık dönemlerde ya da hipodrom hizipleri olan Maviler ve Yeşiller, hem eski demokrasinin bir kalıntısı hem de önemli bir siyasal etken olarak gözükmüyorlar.

Bizans'ın ilk dönemindeki toplumsal yapının ve çelişkilerinin açıklamasını burada aramamız gerekiyor. Çağdaşlarına göre deme'ler ikili bir görünüm sergilerler; bazen hipodromdaki spor oyunlarının tarafları, bazen de Bizans mahallelerinin siyasal örgütleridir. Manojlovic'in araştırmaları, deme'lerdeki bu ikiliğin tarihsel gerçeğe uyduğunu göstermiştir.¹¹⁶

Helen ve Roma dönemdekiler gibi, kentlerin mahalle ya da yönetim birimlerinin temsilcileriydi. Belirli ekonomik ve güvenlik işlerini yaparlar; mahalledeki dirlik ve düzenliği sağlarlar; aynı meslekte kişiler aynı mahallelerde oturduklarından, genellikle aynı mesleğe mensup olurlardı. Çoğunlukla, yönetim birimlerinin halk meclisi işlevini görürlerdi. İsteklerini ortaya koyabilecekleri sirkte, hipodromda toplanırlardı. Bu mekânlar, Konstantinopolis'deki ve imparatorluğun diğer büyük kentlerindeki gözde dinlenme ve eğlence yerleriydi. Konstantinopolis'de sirk oyunlarının giderleri konsüller, pretor'lar, patriklik mensupları, hatta imparator, taşrada ise senatörlerce karşılanırdı. Ama düzenleyiciler her oyunda dekorları, araç gereci, mizansenini yenileyemezlerdi. Bu, Roma'daki gibi oyun düzenlemede uzmanlaşmış özel firmaların işiydi; her birinin bütçesi, yönetimi, araba sürücüleri,

---

¹¹⁶ Demirkent, s. 144.

oyuncuları vardı. Sözkonusu firmalar, deme'nin adını da taşıyabilirlerdi ve arabacılarının giydiği üstlüklerin rengiyle tanınırlardı: mavi, yeşil, beyaz, kırmızı.¹¹⁷

Her deme, yarışmalarda rakibini mizansen ve kazandığı başarılarla geçmeye çalışırdı. Yakınlık bağlarına göre mahalle halkını çevresinde toplayan bir merkez olur ve bu şekilde genişleyip, özgün bir siyasal parti oluşturarak, hem sivil hem de askeri, büyük özerk örgütlere dönüşürdü. Bu partilerin sınıfsal yönü, henüz yeterince aydınlığa kavuşmamıştır. Manojlovic'in ulaştığı sonuçlara göre, Maviler, Konstantinopolis'in en aristokratik mahallelerinde, senatörlerin, eşrafın ve zenginlerin saraylarının, konaklarının bulunduğu yerlerde oturuyorlardı. Kent aristokrasisinden, toplumun ünlü ve zengin kesimlerini temsilden yana tercihlerini, bu şekilde sergiliyorlardı. Kent çevresindeki arazilerin azatlı kölelerinden ve kolonlarından oluşan kalabalık bir yandaş topluluğunca desteklenmekteydiler. Yeşiller ise, toplumun daha demokratik kesimini, tüccarları, zanaatçıları, denizcileri temsil ediyorlardı. Konstantinopolis'in, liman tesislerinin, çok sayıda atölye ve deponun bulunduğu batı ve kuzey bölgelerindeki ticaret ve sanayi mahallelerinde oturuyorlardı.¹¹⁸

Bizanuferagleri konusu, daha derin bir incelemeyi gerektirir; ancak, V. ve VI. yüzyıl demelerinin yalnız sirk hizipleri olmadıkları da açıktır. Sivil ve askeri yapıda, daha geniş özerk örgütlere dönüşmüşlerdi. Başkent garnizonunun bir parçasını oluşturuyorlardı. Devlet, sözkonusu iki asırda, karşılaştığı birkaç tehlikeli durumda, başkent barbarlara karşı savunulmasında deme'lere başvurmuştu. Konstantinopolis deme'leri, bazen İskenderiye, Antakya ve diğer büyük kentlerin deme'leriyle gösteriye çıkarlardı. Sayıları kalabalık değildi¹¹⁹ ama halkı peşlerine takmanın yolunu biliyorlardı. Hipodrom, kamuoyunun kendisini, yönetimin bazen dinlemek zorunda kalacağı kadar yüksek sesle ifade ettiği tek mekândı. Hükümet, deme'ler arasındaki gizli çekişmelerden yararlanarak, çoğunlukla, birine yüklenmek için diğerine dayanıyordu. Ama bu siyaset her zaman yürümüyordu. Yönetime karşı duyulan kızgınlık, bazen öyle bir düzeye çıkıyordu ki, Yeşillerle Maviler birlikte isyan ediyorlardı. Mesela, 532'de, 30.000'i

---

¹¹⁷ Dikici, s.168.

¹¹⁸ Dikici, s.169.

¹¹⁹ İstanbul'da, VII. yüzyıl başında, Yeşillerin yarı askeri örgütünün surlara gönderebileceği 1500, Mavilerin ise 900 adamı vardı.

aşkın insanın hayatına mal olan korkunç bir katliamdan sonra bastırılabilen Nika Ayaklanması da böyle olmuştu.¹²⁰

Roma İmparatorluğunun IV. yüzyıldan itibaren sıkı bir ittifaka girdiği kilise, devletin ideolojik desteği konumunu aldı. Başlarda, kölelerin ve azatlıların dini olarak doğduğundan, ezilenlerin hareketi olan Hıristiyanlık, artık egemen sınıfların güçlü desteği haline geldi.¹²¹

Kilise, tüm imparatorluğa yayılan, kendi yerleşik düzenine ve devlet yönetimi kadar karmaşık ve ağır hiyerarşisine sahip sağlam bir kurum oldu. Üst ruhban sınıfı, kendisini müminler kitlesinden tümüyle ayırdı ve halkın üstünde bir konuma yerleşti. Piskoposların ikamet merkezi kentlerdi. Metropolitler, kendilerine bağlı piskoposların toplandığı provincia merkezlerinde; metropolitlerin bağlı olduğu patrikler ise, Roma, Antakya, İskenderiye gibi imparatorluğun en büyük üç kentinde otururlardı. Yeni başkent hızla gelişmesi, yeni bir patriklik kurulmasını gerektirdi. Konstantinopolis Patrikliği, 381’de toplanan konsilden sonra, Roma’dakinin ardından ikinci sırayı aldı. Doğu kilisesinin zenginliği, Bizans İmparatorluğu’nun yükselmesiyle arttı; bu bakımdan V. ve VI. yüzyıllar, kilise için altın çağlar sayılır. Kiliseye, yönetim tarafından hizmetlerinin karşılığında geniş araziler, sayısız hak ve ayrıcalık verildi. İmparatorluk yönetimi, memurların yürütmekte zorlandığı bazı yönetim ve belediye işlerini, gerekli parayı karşılayarak din adamlarına emanet etti. Halk da hükümdarı izledi. Kilise, her yerden küçük, büyük bağışlar alıyordu; çünkü toplumun bütün sınıfları, kiliseye yapılan bağışları, günahları affettirmenin şartı olarak düşünüyorlardı.¹²²

Kilise, tüm hayır işlerini kendi çatısında topladı. Ama zenginleştikçe, ruhban sınıfı bağımsız bir konuma geldikçe, varlığını, yukarıda anlatıldığı gibi, yoksulların yararı yerine kendi çıkarları için kullanmaya başladı. Din adamlığının özel bir tarzı olan keşişlik (kuramda, özellikle bekârlık konusunda çileciliğin sert kurallarına uymak zorundaydı; ama uygulamada böyle olmadı), yüksek dereceli ruhban sınıfının elinde güçlü bir silahtı. Bu durum, III. yüzyıl sonu ile IV. yüzyıl başında, yani kilise ve taht ittifakının yapıldığı dönemden itibaren, çok belirgin bir şekilde su yüzüne çıktı.

¹²⁰ Judith Herrin, *Bizans (Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı)*, çev.Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul, 2016, s.450, Dikici, s.169-170; Cameron, s.39,191; Lemerle, 2013, s.63; Bauer, s.41-42.

¹²¹ Demirken, s. 146.

¹²²Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*, İstanbul 1970. s.125.

Keşişlik, en eski tarzı olan münzevilikten hareketle, kilise hiyerarşisinin sadık bir müttefiki olarak belirdi. Kilise ve devletten teşvik gören keşişlik gelişimini sürdürdü; manastır tarikatları, bazen de karma, kadın-erkek manastırları kuruldu. Karma manastırlar, zaman zaman yasaklanmayı gerektirecek derecede ahlaksızlıklara yol açtılar. Manastırlar hızla zenginleştiler; toprak köle ve kolon edindiler. Kilise ileri gelenleri için eğitilmiş bir araç, örgütlü bir güç oluşturdular. 536'da Konstantinopolis'de kadın manastırları hariç, en az 67 erkek manastırı bulunması, kurumun ne denli ilerleme kaydettiğini kanıtlar. Konstantinopolis'in dışında, her yerde manastırlar kurulmuştu; özellikle Filistin'de, Suriye'de, Mezopotamya'da, İsauria'da ve Ermenistan'da çok sayıda manastır vardı. Diyarbakır, Urfa, Kudüs gibi bazı büyük doğu kentlerinin bir manastır tacıyla donatıldığı söylenebilir. İskenderiye ve Mısır çölü de manastırlarla kaplanmıştı.¹²³

IV. yüzyıl sonu V. yüzyıl başı arasındaki dönemde keşişlerin çalışmaları, önceki kuşakların eserlerinin, pagan tapınaklarının, heykellerin, kütüphanelerin, anıtların ve sanat eserlerinin sistemli şekilde yıkılıp yok edilmesiyle kendini gösteriyordu. Ortodoks doktrinle uzlaşmama cesaretini gösterenler acımasız davranışlarla karşılaşıyorlardı.

Ruhban sınıfının ve keşişlerin etkisiyle yönetim, IV. yüzyılın sonundan itibaren paganlara, Yahudilere ve sözde sapkınlara, yani kilise tarafından genel kabul görmüş dogmaları tanımayanlara baskı yaparak, dinsel hoşgörüsüzlüğe yöneldi. Ama işkence ve aşağılama sapkınları ortadan kaldıramıyordu. Bunlar, din kisvesi altında sömürü rejimine karşı duygularını sergileyen yeni sapkınlıkların doğuşuna yol açıyorlar; bu rejimin desteği ve onayı niteliğindeki resmi Ortodoksluğa karşı mücadele ediyorlardı.

Din aristokrasisinin iç mücadeleleri, kilise birliğine zarar veriyordu. Bu durum, V. yüzyılın ilk yarısında, rakip Konstantinopolis ve İskenderiye patriklerinin, birbirlerini sapkınlık ve kilise öğretilerini saptırmakla suçladıkları sırada, büyük bir gürültüyle patlak verdi. Bu mücadele, V. yüzyılda, imparatorluğun Mısır, Mezopotamya ve Suriye gibi bölgelerinde monofizit sapkınlığının açığa çıkışını hızlandırdı. Yönetimin, bölünmeyi önleme çabaları sonuçsuz kaldı. Dinsel bölünme, siyasal bölünmenin de yolunu açtığından, monofizizm, bu bölgelerin siyasal ayrılıkçılık hareketinin simgesi durumuna geldi.¹²⁴

¹²³ Akşit, s.137-138.

¹²⁴ Reginald B.L. Barrow, *Romalılar*, Çeviren Ender Gürol, İstanbul 2002. Monofizizm ile doğunun diğer sapkın düşüncelerinin doğuşunu, yalnızca ruhban sınıfının iç mücadeleleriyle izaha kalkışmak, kuşkusuz

Bizans doğusu, bu iki asır boyunca aralıksız bir sapkın düşünce kaynağı olduysa, bu durum sadece, imparatorluğu parçalayan etnik ve toplumsal çelişkilerle açıklanabilir. Hıristiyanlığın zaferi, doğunun Helenizm üstündeki zaferi olmuştu. Ancak, Yunan-Roma toplumunun egemen sınıfları, III. ve IV. yüzyıllarda Hıristiyanlığı kendi ihtiyaçlarına uydurmayı başardılar. Tanrısal Teslis'e, yani, hem Tanrı hem de insan doğasını üstünde toplayan İsa'nın kişiliğine tanrısal öz olarak "logos" doktrinini de katarak, Hıristiyanlığı, Platon'un idealist felsefesine dayanan dinsel ve düşünsel bir disipline dönüştürdüler. Gökle yeri, Tanrıyla insanı bağdaştırmaya uyarlanan, Yunan-Roma toplumundaki kurulu düzeni "haklı kılan" din, bu uygarlığın kapsadığı "insan"a ilişkin her şeyin kanıtını, egemen sınıfların ahlaki kanıtını oluşturacaktı.

Bu yeni Hıristiyanlık öğretisi, karşısında, kaçınılmaz olarak yabancı ve anlaşılmasız kaldığı doğu halklarının, öncelikle de Suriyelilerin ve Koptların düşmanlığını buldu. Hıristiyanlığın doğudaki zaferinden sonra, Suriyelilerin ve Koptların yüzyıllar boyu susturulmuş halk unsurları yeniden canlandı; önce dinsel edebiyattaki yenilenmeye tanık olundu; bağımsız, doğuya özgü bir Hıristiyanlık anlayışı tanımlanmaya çalışıldı. Bu girişimler, resmi Ortodoksluk tarafından sapkınlık olarak damgalandı ve şiddetli din çatışmalarına yol açtı.¹²⁵

Sözkonusu sapkınlıkların yapısı, doğu halkları arasındaki çeşitli dinlere ve inançlara her zaman egemen olmuş ikicilikle açıklanır. Ayrıca bunlar, III. yüzyıldan itibaren Mezopotamya'da yoğun ilgi gören Manicilik gibi, son derece karamsar bir yaşam anlayışının, sert bir çileci ahlakın izini taşımaktaydı. İkicilik, çağlar boyu Pers, Makedonya, Yunan, Roma yönetiminde yaşayan, dolayısıyla yüzyıllardan beri hem kendi egemen sınıflarına hem de yabancılara katlanan Suriyelilerle Koptların zihniyetini tam anlamıyla yansıtıyordu.

Yönetimin ideolojik desteği (Ortodoks Kilisesi), kendisine çok pahalıya patlıyor; bağnazlık ve hoşgörüsüzlük siyasetiyle devlete sayısız güçlük çıkartıyordu; üstelik tüm çabalarına rağmen, sömürülenlerle sömürenlerin siyasal ve ahlaki birliğini gerçekleştirememişti. Sorun, maddi destek, ordu açısından daha da kötü görünüyordu.¹²⁶ Asıl Roma diye anılan çağdan itibaren ordu, eski Roma'nın çiftçiler ordusundan çok paralı asker çetelerine benziyordu. IV. yüzyılın sonuna doğru durum çok kötüleşti.

---

tarihçeye yakışmayan bir yanlış olur. V. ve VI. yüzyıllardaki şiddetli kilise çatışmalarının nedenleri çok daha derinde yatar, Akşit, s.138.

¹²⁵ Peter Brown, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, Çeviren: Turhan Kaçar, İstanbul 2000, 230-236.

¹²⁶ Browning, s.85.

Gallienus'tan bu yana, senatörler tahtın olası hak davacılarından sayıldıkları için orduya giremiyorlardı. Curiales ve soylarından gelenler için, farklı nedenlerle de olsa, aynı durum sözkonusuydu; tüm zamanlarını curia'larına ayırmaları, vergi toplamaları gerekiyordu ve başka yükümlülükleri de vardı. Benzer şekilde, ordu zanaatçı ve tüccara da kapalıydı. Kuşkusuz, köleler de ordunun dışında bırakılmışlardı.¹²⁷

Bu durumda orduya, sadece, her tür yükümlülükten muaf tutulmuş kentli alt tabaka girebiliyordu. Ama hizmet süresinin uzunluğu, yetersiz ücret gibi çeşitli güçlükler nedeniyle, alt tabaka da askerliği pek cazip bulmuyordu. Geriye, büyük ve orta ölçekte toprak sahibinin sırtına yüklenen, zorunlu askere yazma kalıyordu.¹²⁸

Her büyük toprak sahibi, hükümetin isteği üzerine, kendi mülkünde yaşayanlardan bir ya da daha çok sayıda asker vermek zorundaydı. Kuşkusuz, toprak sahipleri, decuria üyelerinden oluşan asker toplama görevlilerine, en yetenezsiz ve en çürük adamlarını vermeye çalışıyorlardı. Bu yüzden yönetim, toprak sahiplerine, asker başına 25-36 solidusvergi koyarak, barbarları hizmete almayı tercih ediyordu. Yeni askerler kızgın demirle damgalanıyorlar, yemin ediyorlar ve güçten düşene dek (20-25 yıl) hizmet vermekle yükümlü tutuluyorlardı. Evlenebiliyorlardı, ama çocukları, zorunlu olarak sicile kaydediliyordu. Bu koşullarda derlenen bir ordunun savaş değeri gittikçe düşüyordu. İmparatorluk da, paralı barbar askerlere daha sık başvurma gereğini duyuyordu. IV. yüzyıldan beri, Roma ordusunun değeri, barbarların sayısına ve bununla ters orantılı olarak da yerli "Romalı" unsurların sayısına bağlıydı.¹²⁹

IV. yüzyılın sonlarında, doğu ordusunun üçte ikisinin Gotlar ve isyancı köleler tarafından yok edildiği, İmparator Valens'in öldüğü 378'deki Edirne bozgununun ardından, orduyu "barbarlaştırma" doğrultusunda kesin bir atılım yapıldı. Başlarda, Bizans İmparatorluğu'na çatan Vizigotlar, kölelerden ve Romalı kolonlardan tam bir destek gördüler. Trakya'daki maden ocaklarında çalışan köleler, onları kurtarıcı olarak karşıladılar, rehberliklerini yaptılar, yiyeceklerin saklandığı yerleri gösterdiler, zenginlerin malikânelerine götürdüler. Bu şekilde, Roma'ya karşı ayaklanan Germen boyları ve kölelerle kolonlar arasındaki ittifak mühürlenmiş oldu.¹³⁰

Doğunun yeni imparatoru, "Got dostu" I. Theodosius, Got müfrezelerini yanına çekerek, Balkan Yarımadası'nda düzeni, nispeten sağlamak amacıyla diplomasiye

¹²⁷ Joseph Campell, *Batı Mitolojisi Tarihi (Tanrının Maskeleri)*, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara, 2003, s.44.

¹²⁸ Campell, s.45.

¹²⁹ Dinç, s.162-163.

¹³⁰ Özkan Ertuğrul, *Bizans Kültürü*, İstanbul, trz., s.33.

başvurmak zorunda kaldı. Gotlar Trakya'ya yerleştirildi; komutanları ve askeri birlikleri, Roma ordusuna foederati konumuyla katıldı. Edirne savaşından on yıl sonra, kırk bin kadar Got, artık Theodosius'un hizmetine girmişti. Ordunun en iyi bölümünü oluşturuyorlardı, her an savaşa hazırlardı ve yerli "Romalı" askerlere göre daha yüksek bir ücret alıyorlardı.¹³¹

Olaylar, Theodosius'un siyasetini haklı çıkartmışa benziyordu. Gotlardan oluşan yardımcı birlikler, batı lejyonlarına karşı iki büyük zafer kazanmasına yardım ettiler. Theodosius 388'de, tahtı ele geçiren Magnus Maximus'u, 394'te de Eugenius'u ortadan kaldırdı ve imparatorluğun iki yarısını, son kez kendi yönetimi altında birleştirdi. Amasiyasal bakımdan, Theodosius'un, ölümünden sonra bağımsız bir kimliğe bürünmeye başlayan bu girişimi, Bizans'ı çok büyük bir tehlikeye attı.

Yardımcı barbar birlikleri, eskiden Roma ordusunun bir parçasını oluşturuyorlar, dolayısıyla yerli birliklere katılıyorlar ve Roma'nın komutasında bulunuyorlardı. Ama artık bağımsız askeri birlikler halinde kendi önderlerinin komutasını tanıyorlar ve üstelik yerli birliklere göre ayrıcalıklı konumlarını koruyorlardı. Dahası Theodosius, Germenlere, üst rütbelerde çok sayıda komutanlık da vermişti.

İmparatorluğun silahlı birliklerine egemen barbarların, savunması kendilerine bırakılan bölgeleri soymaya kalkışmaları ve bu topraklara yerleşmeye çalışmaları çok doğaldı.

Bizans İmparatorluğu'nun iç durumuna ilişkin bu tablonun sonucunda, batıdaki yarısından ekonomik bağlamda daha güçlü olduğunu; buna karşın, bağımsızlığından beri, ağır hastalıklara yakalanmış bir organizma gibi görüldüğünü saptıyoruz. Halkın büyük çoğunluğu köleleşmiş ve baskı altındaydı; bürokrasi çürümüştü; askeri örgütlenme zayıftı; önemli ölçüde barbarların elinde bulunan ordu, egemen sınıfların denetiminden çıkma tehlikesi taşıyordu.

Bizans'ın özel niteliklerinden biri, köleliğe bağlı sömürü modellerinin gelişimiyle birlikte, köleliğin güçlü kalıntılarının da varlığını sürdürmesiydi. Bu devlette, yeni üretim araçları eski devletin tüm dış unsurlarını, imparatorluk tahtını, bürokratik ve askeri düzeni koruyarak geliştirdi; bu gelişme, doğrudan üretici için yavaş ve sancılı oldu. Ancak, Doğu ve Batı imparatorluklarının başlıca gelişme süreçlerinin tümüyle benzeşmesine rağmen, ekonomi ve toplumsal yapıdaki temel ayrılıklar gözden

---

¹³¹ Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev. Asım Baltacıgil, C.2, İstanbul, 1986, s.139.

kaçırılmamalıdır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun batıdakinden daha uzun yaşamasını sağlayan, işte bu ayrılıklardır.

2.1. Aile Yaşamı

Aile, bir devleti oluşturan en küçük idari birimdir. İdari ve sosyal bir birim olduğundan dolayı da devletin bu kuruma oldukça ilgili olması gerekir. Bir aile nasıl yönetiliyorsa, devlet'te o şekilde yönetiliyor demektir.

Bizans imparatorluğu içinde aile kurumunun önemi büyüktür. Batı Roma'da özellikle babanın ailede rolü çok önemli idi. Baba, otoriterdi ve sözü tek geçen bireydi; çocuklar, karısı ona karşı asla gelemez, aile bireylerinden istediğini cezalandırabilir; buna devlet dahi karışamazdı. Roma'nın buradaki uygulamaları; aile babanın otoritesine alışıp, bu sert tepki devletten gelirse, babanın otoritesine nasıl olsa alışmış olan aile bir alışma fırsatı sayılıyordu. Babanın ailedeki otoritesi eşittir devletin halk üzerinde üstünlüğü demektir. Bununla birlikte Yasalar, karşılıklı armağan vermeyi yasaklıyor ve karı-kocadan birinin uygunsuz gidişi, öbürüne, hırsızlık davası açma olanağı veriyordu. Dinsel ve sivil törenler, bu çok gevşek ve istence dayalı sözleşmede yer almıyordu. Aynı sınıftan insanlar arasında, konutlaşma benzerliği evlilik için yeterli bir kanıt sayılıyordu. İnananların dualarından vepapazlarla ya da piskoposun nikâh duasından tinsel varlıklar bekleyebilen ve buna inanan Hıristiyanlar evliliğe bir saygınlık getirdiler. Sinagog gelenekleri, İncil'in inaklan, genel ya da eyaletler ölçüsündeki sinotların kanot'ları, bu kutsal kuruluşun kökenini, geçerliğini ve görevlerini düzenlediler. Hıristiyanlık duyuncu kilise kararları ve bildirimleriyle saygılı hale getirildi. Bununla birlikte, Justinianus'un majistraları kilisenin yetkesi altına girmedi. İmparator eski puta-taparlık zamanının yasa koyucularını da inceledi. Kodeks'e ve Pandektalar'a konulan anaerkil yasaların seçilmesinde, iki cins (kadın-erkek)'in adalet, siyasa ve doğal özgürlüğe ilişkin insancıl güdülerini bu inceleme sonucunda saptandı.¹³²

Batı Roma'daki yaşama alışan halk Doğu Roma'da da aynı usulde yaşıyordu. Özellikle V. ve VI. Yüzyıllarda bu sert otoriter yapı her alanda görülür ancak bu tarihlerden sonra bazı imparatorlar halkın kötü yönetimi düzeltmek için bazı kanunlara imza

---

¹³² Gibbon, C.1, s. 324 -325.

atarlar. O zaman işte, yönetimdeki bu yumuşama aile hayatı dolayısıyla sosyal yaşamada yansımış olur.¹³³

Bizans'ın orta sınıfı ve zengin kesiminden kadın ve erkekler modayla da ilgiliydiler. Hem kıyafet hem takı tercihlerini gelişigüzel yapmazlardı. Kuyumcular model ve motiflerde ise büyük oranda Pers kültürü altındaydı.¹³⁴ VI. Yüzyıldan itibaren damat geline nikâh yüzüğü ve kemeri vermesi bir gelenek halini almış gibi görünüyordu. Yüzük genellikle altın ya da bronzdandı. Altın olanlar düz bir halka şeklindeydi. Sekizgen olanlar da rastlanmaktaydı. Her hanenin düğünü kendi ekonomik bütçesine göre şekilleniyordu. Ancak imparatorluk düğünleri oldukça görkemli törenlerle yapılmaktaydı.

Bizans toplumunda ölüm gelenekleri ise törensel nitelikteydi. Ağıt yakma sırasında saç yolma, kendini yere atma, alkış çalma gibi tavırlar sergilenmekteydi. Uzak biyerde ölen imparator ya da önemli kişilerin cenazeleri başkente getirilirken bazı koruyucu tedbirler uygulanmaktaydı. Ölen kişi doğduğu yerde gömülürdü. Yasaklanmasına rağmen mezara eşya konulması XV. Yüzyıla kadar sürmüştür.¹³⁵

2.1.1. Ailede Baba

Bizans İmparatorluğu'nda "baba" kavramına verilen önemden anlaşıldığı üzere Bizans toplumu ataerkil bir yapıya sahipti. Öldürülmesi herhangi bir insanın öldürülmesinden daha acıydı.¹³⁶ Ailenin reisi olan baba, çocuklarının kusurlarından dolayı onları dilediği gibi kırbaç, hapis ve sürgün ile cezalandırabilirdi. Kırsal alana sürdüğü zaman, zincire bağlı olarak, en ağır koşullu köleler gibi çalıştırabilirlerdi. Babalık saygınlığı yaşam ve ölüm hakkıyla donatılmıştı. Soydan gelen çocuklar ve torunlar ortak atanın ailesinden sayılıyordu. Evlat edinmesinin verdiği haklar, doğal evlatlarınkinden ne daha az ne daha sert ve sıkıydı. Baba yetkisine konulan ilk sınırlamanın Numa'nın adaletiyle ve insanlığıyla gerçekleşir. Bir vatandaşın babası tarafından verilen izin ile evlenmiş olan bir genç kız artık bir kölenin karısı olmaktan korkmaz hale gelmiştir. Çocuklarını satma da yavaş yavaş azalır ve yasaklanır. Çocuklara ise kısıtlı bir mülkiyet hakkı tanınır, kölelikten kurtulma parası (pecula) kabul edilir. Baba mülkiyeti kullanma hakkını çocuklara bıraksa da çıplak toprak

¹³³ Kaplan, s.95.

¹³⁴ Bamyacı, s.208.

¹³⁵ Sevcan Yıldız, *Bizans Tarihi-Kültürü-Sanatı ve Anadolu'daki İzleri*, Detay Yay., Ankara, 2009, s, 55-56.

¹³⁶ Rice, s.168.

mülkiyeti yine babanın hakkıdır.¹³⁷ Erkek çocuk, evlenirse, armağanlar ve yan hısım kalıtlarıyla aldığı mallarda tam olarak sahiplik kazanıyordu.¹³⁸ Baba gitgide son dönemlerde çıkan kanunlarla yargıç otoritesini yitirir ve daha çok suçlayıcı durumuna girer. Artık baba oğlunu öldürürse, bu katile karşı harekete geçen görevlilerin kovuşturmasına ve adam öldürenlere verilen cezaya çarptırılmaktadır.¹³⁹

Baba, çocuklarına, mal iyeliğinin bir bölümünü vermeye razı olmuş gibiyse bunun ancak yararlanma (intifa) hakkını veriyor, çıplak (saltık-absolutus) iyeliği kendisinde kalıyordu. Malları satıldığı zaman, somadan bir töre haline gelen elverişli bir yoruma göre, çocukların payı alacaklıların hakkının dışında kalıyordu. Erkek evlat evlenmeyle, armağanlar ve yan (civar) hısım kalıtlarıyla aldığı mallarda tam olarak iyelik (sahip) kazanıyordu. Baba, kesin biçimde yoksun bırakılmadıkça o mal üzerinde yaşam boyu yararlanma (intifa) hakkını kullanıyordu. Düşmandan alınan ganimetlere özgürce ve saltık olarak sahiplik, askerlik değerini ödüllendirmek ve de bir ihtiyatlılık önlemi olması bakımından zorunlu görüldü. Bundan yalnız askerler yararlanabiliyordu. Aynı ilke, bir serbest meslekte, bir kamu hizmetinde elde edilmiş kazanç ve ücretlerle imparatorca ya da imparatoriçe tarafından ihsan edilen yardım ve bağışlamalara dek yaygınlaştırılmıştı. Bir yurttaşın yaşamı, baba yetkesinin kötüye kullanılmasına, servetinden daha az uğrayacak durumdaydı. Bununla birlikte, onun yaşamı, kötü bir babanın çıkarları ve tutkularıyla çatışma durumunda olabilirdi. Augustus çağının bozulmasına neden olan suçlar (cinayetler) insanlarca yine ve daha canlı olarak hissedildi, imparatorun, halk tarafından gösterilen büyük öfke karşısında oğlunu öldürüncüye dek kırbaçlayan zalim Erikson'u ölüme mahkûm etmesi gerekiyordu. O zamana dek çocukları üzerinde saltık ve keyfî bir zorba egemenliği yürütmüş olan babalar bir yargıcın ağırbaşlılığına ve ılımlılığına dönüştürüldü. Augustus'un otoritesi ve kanısı ile saptanan bir kararnameyle, babalık otoritesini kullanarak çocuğunu suçundan dolayı Arius'un sürgün cezasına onaylamıştı. Hadrianus, kıskanç bir babayı, kayınvalidesinin mahrem âşık genç adamı, bir hırsız gibi, avlanma sırasında öldürdüğü için sürgüne göndermişti.¹⁴⁰

¹³⁷ Edward Gibbon, Roma İmparatorluğu 'nun gerileyiş ve Çöküş Tarih, C.V, İstanbul, 1995, s. 320 -321.

¹³⁸ Rice, s.168.

¹³⁹ Gibbon, C.V., s.322.

¹⁴⁰ Mehmet Yalçınkaya, IV-XV. Yüzyıllarda Doğu Roma Devleti'nde Din-Devlet İlişkileri, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996, s.42.

2.1.2. Ailede Kadın

Bizans toplumunda Kadına fazla bir önem verilmezdi. Kadının toplumdaki yeri çok az hatta ilk zamanlar yok gibiydi. Hemen hemen bütün kadınlar antik kavimlerin törelerinin emrettiği sade ve kapalı hayat sürmekteydiler. Bu kadınlar evlerinde oturarak öreke ile yün yahut keten eğirip kumaş dokuyorlar, ekmeği yoğurup pişiriyorlar, yemek hazırlıyorlardı ki bu yemek pişirme işi, bütün Antik Çağ boyunca kaba saba bir iş olarak kalmıştı.¹⁴¹

Kadınlar okula gitmiyorlar, okumuyorlar, umumi eğlence yerlerine giremiyorlar ve entelektüel (aydın) hayata hiçbir suretle katılmıyorlardı. Kadınlar erkeklerin hal ve gidişi üzerinde pek fazla etkiye sahip olmuşa benzememektedirler. Grekler ve Romalılar ancak meşru çocuklara sahip olmak için evleniyorlardı. Roma'da kadın sadece "matrone" yeni aile anası sıfatıyla saygı görmekteydi. Akdeniz memleketlerinin erkekleri hiçbir zaman evlerinde fazlaca serbestlik vermeye meyilli değillerdi.¹⁴²

Şehirlerde ise, köleliğin geniş bir hal alması ile kadınların büyük bir kısmının yaşayış şartlarını daha da kötüleştirmiştir. Efendisinin bütün kaprislerine boyun eğmek zorunda olan köle kadının yüklendiği aşağılatıcı hayatı anlayabilmek içi biraz düşünmek yeterlidir. Belki de kölelerin nadir olduğu Barbar kavimlerde bile erkekler kadınları hayatlarına daha fazla ortak etmişlerdir. Fakat bütün kavimlerde kocalar kadınlarını dövmeğe, babalarda kızlarına koca seçme hakkını vermeksizin onlar evlendirilmeye devam etmişlerdir.¹⁴³

Roma imparatorluğu Kartacalıları yenilgiye uğrattınca kadınlar özgür ve zengin bir cumhuriyet kurulmasını ısrarla isterler. Onların bu istekleri, babaları ve kocalarınca hoşgörüyü karşılır. Kadınlar, eski düğün formalitelerinden kurtuldu. Evlenme sözleşmelerinin maddeleri daha az zalim ve daima açık duruma sokuldu. Adlarını ve bağımsızlıklarını yitirmemeksizin bu sözleşmeleri imzalamaya başladılar. Savurgan bir koca, kadının mallarını başkasına temlik edebiliyor ve rehine koyamıyordu. Dinsel ve sivil törenler, bu çok gevşek ve isteğe dayalı sözleşmelerde yer almıyordu.¹⁴⁴

Bizans'ta sosyal hayatın düzeni içinde, kadına fazla önem verilmezse de özellikle yüksek tabakadaki kadınlara çok önem veriliyordu. İmparatoriçe ve prensesler, soylu kadınlar az da olsa söz sahibiydiler. Evlilikleri bile ayırt edici güzellikte idi.

¹⁴¹ Rice, s.168.

¹⁴² Steven Runciman, *Byzantine Civilization*, America 1956. s.144

¹⁴³ Charles Seignobos, *Avrupa Milletlerinin mukayeseli Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960, s. 14.

¹⁴⁴ Vasilev, s.45.

Kraliyet düğünleri şaşalı ve uzun sürerdi. Eski zamanların töresine göre, karısını satın alıyordu. Kadın da kocanın evine girmek ve aile kurmasından yararlanmak hakkını üç bakır parayla elde etmek üzere Coemptio (karşılık olarak satın alma) da bulunuyordu. Pantifler on tanığın önünde Tanrılara meyveler sunuyorlardı. Eşler aynı köyün postuna oturuyorlar has buğdaydan (far) ya da pirinçten yapılmış tozlu çörek yiyorlardı. İtalya'daki eski yiyeceği anımsatan bu konferrzasyon (confarrzation) onların ruhsal ve bedensel gizemli birleşmelerinin simgesiydi.¹⁴⁵

Kadının elde ettiği mallar ile kalıtçı olarak edindiği varlıklar kocanın oluyordu. Genel olarak kadın eşya sınıfından sayılıyordu. İnsan olarak düşünülüyordu. Çünkü kökenini belirten bir şanı yoktu, bu yüzden satın alınan öbür eşyalar gibi alınıyorlardı.

2.1.3. Ailede Çocuk

Bizans döneminde doğum ve çocukla ilgili gelenekleri Hıristiyanlık inancı belirlemiştir. Varlıklılar bebekleri için hemşire tutmaktaydılar. VI. Yüzyıldan başlayarak çocuk, doğumun ilk haftasında vaftiz edilmeye başlamıştır. Vaftizedilen bebek ilahiler eşliğinde eve getirilmiştir. VI. Yüzyıla kadar çocuklara tek isim verilmiştir. VI. Yüzyıldan sonra, karışıklığı önlemek adına, baba adı da birlikte kullanılmaya başlamıştır.¹⁴⁶

Bizansta soydan gelen çocuklar ve torunlar, ortak atanın ailesinden sayılıyorlardı ve evlât edinmenin verdiği haklar, doğal evlatlarınkinden ne daha az, ne da daha sert ve sıkıydı. Tehlikesiz olmamakla birlikte, Roma yasa koyucuları, korkusuzca baba sevgisine ilişkin duygulara dayanmışlardı ve her kuşağın, baba'ya ve efendi'ye önemli saygınlık tanımaya yönelen inancı, yukarda sözünü ettiğimiz o tür baskıların kötülüklerini yumuşatmaya neden oluyordu.¹⁴⁷

Romalı yurttaşın yetişkin oğlu da tıpkı kadınlarda olduğu gibi bir kişi olarak kamusal ve bireysel haklarını kullanabilmekle birlikte babasının evinde ancak bir nesne (şey) olmaktan ileri gidemezdi. Yasalar onu, davranışlarından hiçbir insan mahkemesine hesap vermeksizin keyfince atıp satılan bir eşya bir hayvan ya da köleler sınıfına sokarak -babası olan-bir efendinin eline bırakmıştı. Ona günlük yiyeceğini veren el bunu ondan kesebilir ve çocuğun çalışmakla ya da herhangi bir biçimde

¹⁴⁵ Seignobos, s.15.

¹⁴⁶ Yıldız, s.54.

¹⁴⁷ Demircioğlu, *Bellekten*, s. 159-161

kazandığı para ve benzeri değerler, o anda babanın varlığına girerdi. İster öküzleri çalındığı isterse çocukları zarar gördüğü zamanise babanın açacağı davanın niteliğinde bir ayırım yoktu.¹⁴⁸

2.2. Başkent Konstantinopolis'te Yaşam

Bizans imparatorluğu gücünün zirvesine ulaştığı yıllarda özellikle sosyal yaşamda bundan olumlu etkilenmiştir. Özellikle büyük kentlerdeki halk oldukça iyi şartlarda yaşamaya başlamıştır. Büyük kentlerde mimariden sanata pek çok güzellikler toplumun hizmetine sunulmuştur. Özellikle Konstantinopolis başta olmak üzere, bu şehirlerin büyük ve muazzam yapıları adeta Bizans'ın ihtişamını da yansıtmaktadır. Bunlarla birlikte Konstantinopolis imparatorluk kenti olduğundan hep diğerlerinden daha fazla özenilen bir kent özelliği taşımıştır. Konstantinopolis'in dışında bütün önemli Bizans kentleri eski tarihlerde kurulmuştur. Bu kentler antikçağda gelişerek rastgele genişlemişlerdi. Bu süreçte her biri kendine özgü nitelikler kazanmıştır. Mesela Bizans döneminde Alekstra, buradaki işçi sınıfının her zaman başkalarını sınıfında olduğu, önemli bir sanayi ve ticaret kenti oldu. Bu gibi eski kentler görünüş olarak aslında uluslararası kentlerdi ama Bizans devleti en başından beri hepsinin "Ortodokslu'ğun köleleri" olmalarını sağladı. Yeni kurulmuş bir kent olarak başkent ise daha baştan itibaren yeni çizgilerle kurulmuştu. Konstantinopolis öyle bir şehir oldu ki, hem Roma imparatorluğu ile özdeşleşmişti hem de Bizans deyince akla Konstantinopolis gelirdi.¹⁴⁹

Eski Bizans'ı nereye kuracağına karar verirken, Konstantinus doğru yeri seçmiştir. Kent, Marmara denizi'yle, Karadeniz'i birbirine bağlayan Boğaziçi'nin batı girişinde kurulmuştur. Geçen zaman içinde dünyanın dört bir köşesinden insanlar ve mallar buraya akın etmeye başlamıştır. Yeni Roma'yı eskisine benzetebilmek için dört bölgeye ayırmak gerekmektedir ve bu durum doğrudan doğruya yönetim biçimiyle ilgiliydi. Bir de Roma'da yedi tepe bulmak gerekmektedir ki, bu o kadar kolay değildi. Yarım ada zaten sarp yapıda Haliç'e doğru inmekte, ancak hafif bir eğitme Marmara Denizi'ne kavuşmaktadır. Tepeler burada aranmıştır, ancak altı tane bulunabilmiştir. Bu nedenle güneyde, uzaktan bakıldığında pek belli olmayan bir yedinci tepe daha sayılmıştır. Marmara Denizi'ne akan cılız Lykos Deresi'ne (Bayrampaşa deresi) gelince,

¹⁴⁸Vasiliev, s.45-46.

¹⁴⁹Rice, s.138-139.

onu Roma'nın Tiber'ine benzetmek her zaman oldukça güç olmuştur. Konstantinus'un yaptığı ilk surlar, hem karadan hem deniz kıyısından geçmekteydi. Ve yedi yüz elli hektarlık bir alanı çevrelemekteydi. V.yüzyılın başından itibaren bunlar yetersiz kalmaya başlamıştı. Bunun üzerine II. Theodosius, çevrelenen alanı bir çırpıda iki katına çıkarır ve deniz kıyısındaki suları güçlendirir. Kara sularını ise, çift kat olarak tasarlarlar.¹⁵⁰

Böylelikle iyi bir tasarım ve planlama ile Konstantinopolis inşa ettiriliyordu. Dahası saraylar ve bahçeler muazzam görünsün diye çeşitli memleketlerden taş, tuğla ve süsleme malzemeleri getirtiliyordu. Çok büyük bir başkent görkemliliği, gösterişi, zengin halkının yararlanabileceği her şey Konstantinopolis'de bulunuyordu. Kuruluşundan yüz yıl sonra yapılan bir betimlemede şu bilgiler verilmektedir. "Kapitalium, bilimler okulu, bir sirk, tiyatro, sekiz genel hamam, yüzeli üç hamam, elli iki sütunlu revak, beş genel tahıl ambarı bulunmaktadır. Ayrıca sekiz su kemeri, senatonun toplandığı dört büyük salon, mahkeme salonları, on dört kilise, on dört saray halkın yaşama düzeyini yansıtan dört bin üç yüz seksen sekiz büyük ve görkemli konut vardır.¹⁵¹Bunlardan da anlıyoruz ki, bu kadar özenilmiş bir başkent olan Konstantinopolis zamanın en görkemli bir kenti olmuştur.¹⁵²

İlk defa, büyük Konstantinopolis olarak yapılanmaya, 324 tarihinde başlamış ve 330 da tamamlanmıştır. Eski Roma'daki bütün gelenekler, sosyal yaşam Konstantinopolis'e de taşınır. Konstantinopolis'i yaparken; Konstantinus, 320 tarihinde Ayasofya'yı da yapmıştı. İlk şekli bazilika ve üstü ahşap bir çatı ile örtülü kilise şeklindeydi. O zaman şehrin en büyük en büyük kilisesi sayılıyordu. V. Yüzyıldan itibaren Ayasofya (Hagia Sophia) denilmiştir, Justinianos zamanın da çıkan "Nikia Ayaklanma kanlı bir şekilde bastırılmış ve derhal Ayasofya'nın yeniden inşasına başlandı. 537 de yeniden inşa ettirilen kent törenlerle açıldı. Kubbesinin yerden yüksekliği 55 metre, iç yüksekliği ise 13,8 metredir. Binada 40 tane aşağıda, 67 tanesi de yukarıda olmak üzere 107 sütun vardır.

Konstantinopolis'in en parlak döneminde 400 bine yakın bir nüfusu barındırmaktaydı. Halk kenti "ışık kenti", kentlerin kraliçesi diye adlarla anmaktaydı. Konstantinopolis kuruluşundan itibaren hızla benzersiz bir ün kazandı; Doğu'daki Antakya ve İskenderi'ye gibi büyük kentlerin yitirilmesinden sonra ise, imparatorun göz

¹⁵⁰ Kaplan, s. 56-57.

¹⁵¹ Gibbon, C.2, s.16.

¹⁵² Karaköse, s.304.

bebeği durumuna geldi. Özellikle fuarlarından kaynaklanan iktisadi önemlerine ve 30.000 - 40.000 arasında değişen nüfuslarına karşın, Selanik, Efes ya da Trabzon gibi kentlerin rolü bile başkent yanında ikinci sırada kalıyordu.¹⁵³ Bu durum bile aslında başkent Konstantinopolis'in nasıl yoğun bir toplumsal yaşantıya sahip olduğunun açık bir kanıtını teşkil eder.

2.3. Kentlerde Yaşam

Kentlerdeki yaşam denilince akla kentlerde yaşayan insan varlığının yaşayışı gelmektedir. Bizans kentlerinde daha çok soylu kesimden halklar yaşamaktaydı. Soylulara gelince, onlar genelde saraya yakın insanlar, komutan aileleri, tüccar kesim gibi maddi durumu iyi insanlardı.

Eskiden soylu aileler genelde sadece parasal yönden refah içinde olan insanlardı. Bu soylular siyasal alandaki gelişmeler karşısında, can ve mal güvenliklerini korumak için politikadan uzak duruyorlardı. Soylular siyasetten uzak durdukça, imparator kendi başına kalırdı, böylece sert otoriteye karşı çıkacak kimse de kalmıyordu. Ancak son dönemlerde bu tablo değişmeye başlamıştır.

Kentler, çevresindeki kırsal alanlar için bir tüketim ve Pazar merkeziydi ancak kentler ve kırsal kesim arasındaki ayırım çok net değildi. Kentlerde bulunan bağlarda hatta tarlalarda tarımsal faaliyetler yürütülmekteydi. Kentlerde yiyecek çeşitliliği ise oldukça fazlaydı. Bir ev kadını yemek yapacağı zaman çok sayıda et ve sebze seçeneği oluşturabilecek imkâna sahipti. Domuz eti en sevilen etlerin başında gelmekteydi. Bunun dışında av, kümes hayvanları ve balık da severek tüketilen etler arasındaydı. Salatalar, çorbalar ve haşlanmış sebzeler halkın yemek sofrasında görmeyi arzu ettiği yiyecekler arasındaydı. Ayrıca elma, hurma, kavun, karpuz ve üzüm de sevilerek tüketilen meyvelerin başında geliyordu. Mutfakta kullanılan yağ genelde zeytinyağıydı. Bizanslılar sofraya kurallarına da çok dikkat ederler, temiz ve düzenli olmasına özen gösterirlerdi. İnsanlar yemek odasına dışarıda kullandıkları ayakkabıyla girmezler ve dışarıda çıkarırlardı. Ayrıca yemeğe dua ile başlardı.¹⁵⁴

Soylu insanların yaşamlarına, gelirsek üst düzeylerde yaşam koşullarına sahiplerdi. Evleri, yemekleri ve giysileri ile bu ayrıt ediliyordu. Roma'da Ostia yakınlarında olduğu gibi zenginlerin evleri iki katlıydı ve önceleri sahiplerinin isimleri

¹⁵³ Rice, s.139.

¹⁵⁴ Bamyacı, s.207-208.

sokağa bakan duvara kazılırdı. Sağlam çiviler takılmış demirden çok sayıda giriş kapısı yapılmıştı ama bu gibi evlerin sokağa bakan yanlarına "ön" demek zordu, çünkü Oatia'nın tersine ilk başlarda, bütün pencereleri kapalı bir avluya bakan karşı duvara yapılarak burası boş bırakılırdı. Ev sahibinin at ve büyük baş hayvan ahırları, kümesleri, kilerleri bir avluya açılırdı. Bu avlu çoğunlukla atlara talim yaptırabilecek kadar büyük olurdu ve hepsinde de önemlisi içinde ev halkının su gereksinimini karşıladığı bir kuyu ya da sarınıç bulunurdu. V. Yüzyılda isedaha yüksek yapılar ortaya çıkmaya başladı. Sokağa bakan duvarların alt bölümlerinin boş bırakılmasına karşın daha üst katlara sırayla pencereler yapılmaya başlandı. Bunlar ya dörtgen ya da üstleri yuvarlatılmıştı; pencerelere alçıdan çerçeve takılır ve bunlara da daha küçük bölümlere ayrılmış cam takılırdı.

Zengin evlerde taş, en zengin evlerde, mermerden yapılan fakat çoğunlukla tahtadan yapılmış merdiven birinci katta olan asıl odalara çıkardı. Bu odaların pencereleri avluya bakan galerilere açılırdı. Bu gibi evlerin çoğunlukla birden çok oturma odası olurdu. Birçoğu gibi bunları da çoğunlukla haç ve dinsel metinlerle bezenmiş kireç duvarları vardı. Fakat daha sonraları dinsel olmayan duvar resimleri yaygınlaştı. Soylular, büyük saraylarda yaşarlardı. Dışa kapalı bu saraylar iç bahçelere ya da kemerli kapılarla, çevrili galerilerle bağlanan avlulara açılırdı. Katlar sokağa doğru teraslarla uzantı yapar, pencereler genellikle cumbalı olurdu. Saraylardaki büyük salonlar çok sayıda konuğu şatafatlı biçimde ağırlamaya el verecek biçimde düzenlenirdi. Halkın yaşadığı evlerden farklı olarak sarayları banyolardan başlayarak her türlü konforu sunardı. Soylu kesimin kentlerdeki evleri de zenginliği yansıtır unsurlarda inşa ediliyordu.¹⁵⁵

Bizans'ta özellikle sosyal hayatta önemli bir kurum vardı. Bu "*deme*" yapısıydı. Bizans'taki deme yapısı, Helen ve Roma dönemindekiler gibi, kentlerin mahalle ya da yönetim birimlerinin temsilcileriydi. Belirli ekonomik ve güvenlik işlerini yaparlar; mahalledeki dirlik ve düzenliği sağlarlar; aynı meslekten kişiler aynı mahallelerde oturduklarından, genellikle aynı mesleğe sahip olurlardı. Çoğunlukla, yönetim birimlerinin halk meclisi işlevini görürlerdi. İsteklerini ortaya koyabilecekleri sirkte ya da hipodromda toplanırlardı. Bu mekânlar, Konstantinopolis'deki ve imparatorluğun diğer büyük kentlerindeki gözde eğlence ve dinlence yerleri idi. Konstantinopolis'de

¹⁵⁵Mehmet Ali Ağaoğulları, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitap Evi, İstanbul, 2001, s. 57; Rice, s.139-140; Kaplan, s.66.

sirk oyunlarının gidarteri, konsüller, preatorlar, patriklik mensupları, hatta imparator, taşrada ise, senatörlerce karşılanırdı. Ama düzenleyiciler her oyunda dekorlar, araç - gereci, mizanseri yenilemezlerdi. Bu Roma'daki gibi oyun düzenlemede uzmanlaşmış özel firmaların işiydi. Her birinin bütçesi, yönetimi araba sürücüleri, oyuncularını vardı. Söz konusu firmalar deme'nin adını da taşıyabilirdi ve arabacılarının giydiği kıyafetlerin rengiyle tanınırlardı(mavi, yeşil ve kırmızı). Her deme yarışmalarda rakibini mizansen ve kazandığı başarılarla geçmeye çalışırdı. Yakınlık bağlarına göre mahalle halkını çevresinde toplayan bir merkez olur ve bu şekilde de askeri, büyük özerk örgütlere dönüşürdü. Bu partilerin sınıfsal yönü henüz yeterince aydınlığa kavuşmamıştır. Maviler Konstantinopolis'in, en aristokratik mahallelerinde, senatörlerin, eşrafın ve zenginlerin saraylarının, konuklarının bulunduğu yerlerde oturuyorlardı. Kent aristokrasisinden, toplumun ünlü ve zengin kesimlerini temsilden yana tercihlerini bu şekilde sergiliyorlardı. Kent çevresindeki arazilerin azatlı kölelerinden ve kolonlarından oluşan kalabalık bir yandaş topluluğunca desteklenmekteydiler.

Yeşiller de toplumun daha demokratik kesimini, tüccarları zanaatçıları, denizcileri temsil ediyorlardı. Konstantinopolis'in liman tesislerinin, çok sayıda atölye ve deponun bulunduğu batı ve kuzey bölgelerindeki ticaret ve sanayi mahallelerinde oturuyorlardı. V. ve VI yüzyıl demelerinin yalnız sirk hizipleri olmadıkları da açıktır. Sivil ve askeri yapıda, daha geniş özerk örgütlere dönüşmüşlerdi. Başkent garnizonun bir parçasını oluşturuyordu.

Devlet bahsi geçen iki asırda, karşılaştığı birkaç tehlikeli durumda, başkent in barbarlara karşı savunmasında demelere başvurmuştu. Konstantinopolis deme'leriyle gösteriye çıkarlardı. Sayıları kalabalık değildi, ama halkı peşlerine takmanın yolunu biliyorlardı. Hipodromtoplumun kendisini, yönetimin bazen dinlemek zorunda kalacağı kadar yüksek sesle ifade ettiği tek mekân idi.V. ve VI. Yüzyıllarda Bizans imparatorluğu'nun toplumun üst tabakası ile pleb sınıfını birbirinden ayıran bir uçurum bulunuyordu. Sürekli yoksulluk ve en ağır işler, halkın alın yazısı sayılırken üst tabaka refah içindeydi. Mutlakıyetçilik ile Ortodoksluk arasındaki ittifak ise çok sıkıydı.¹⁵⁶

Soyluların yaşayışı ve evlerinden sonra, sıradan halkın yaşadığı evlere ve ortamlara da değinecek olursak, halkın yaşadığı evler, küçük karanlık ve rahatsız olur, çoğunlukla zemin katında birleşik (ergasterion) olurdu. Ortak oturulan yapılara ender

¹⁵⁶ Levchenko, s.22-23; Kaplan, s.67.

rastlanırdı. Trakya'ya bağlanan bir kemer ağı ile beslenen dev sarnıçlar olmasına karşın su tedarikinde kimi kez, sorunlar yaşanırdı; bu nedenle su satıcısı tanıdık bir çevre olarak kalmıştı. Lağımın bulunması artık su sorunlarını ortadan kaldırmadığı gibi, caddelerin bu amaçla kullanılmasını önlemeye yetmiyordu. Nüfusun arttığı dönemlerde boş topraklarda birçok yerleşim yerinin inşa edildiğini de görürüz. Yani imparatorluk, zengin kent merkezi ve yoksul banliyö olgusuyla daha o zaman tanışmıştı. Sanayi toplulukları ve dinsel topluluklar daha çok Konstantinopolis'in ve kentlerin banliyölerinde yoğunlaşmıştı; fakat buralarda bile ana caddeler en az beş metre enindeydi ve taş döşenmişti. Merkezi alanların çoğu pazarların kurulduğu ve erkeklerin haberleri almak ve günün sıcak sorunlarını tartışmak için toplandıkları kent meydanlarına ayrılmıştı.

Konstantinopolis'de ve diğer kentlerde çok sayıda dükkân olmasına rağmen çok sayıda da seyyar satıcı vardı. Simle işlenmiş kumaşlar gibi değerli mallar "kunnis" (kısırak sütü) ayakkabı ve dokuma gibi kullanım için mallarda satarlardı. Çok sayıda zengin münecim, büyücü ve falcılarla insan sayıları daha da kabarıyordu. Bazıları mazif altın tekerlekler üzerinde olan, fakat her tür hızlı hareket yeteneğinden yoksun arabalar sokakları doldururdu. Arabayla yolculuk yapan ya da tahtirevan da taşınan hanımlara yanlarında yürüyüp onlara yol açan hadımlar eşlik ederdi. Soylular çoğunlukla, beki de safkan Arap olan, beyaz atlara binerler ve simle işli eyer kullanırlardı. Kent içinde onlara, yanlarında yürüyerek efendilerine yol açmada yardımcı olacak sopalar taşıyan hizmetkârlar eşlik ederlerdi.

Göreceli orta halli ailelerin dahi köleleri vardı ya da ev işlerin de yardım etmek üzere hizmetkârlar tutarlardı. Varsıl aileler de çalışan özgür ve köle hizmetkârların sayısı fakir akrabalar ve miskinler de çok artıyordu. VI. Yüzyılda on yaşın altındaki köleler "10 nomismataya" satıyorlardı. Daha yaşlı ama niteliksiz adamlarının fiyatı bunun iki katıyken, bir yazıcının fiyatı 50 nomismataya kadar çıkıyor ve doktorlarla diğer eğitilmiş kişiler 60 nomismatadan fazla ediyorlardı.

Bizans'ın maviler ve yeşiller partileri, bilindiği gibi, sadece spor değil aynı zamanda siyasî organizasyonlar idiler. Elbette bunlar hipodromun eski partilerine katılmış olup onların rengini ve onların adını taşıyorlardı. Bunun sebebi Konstantinopolis hipodromu, Atina'daki agora gibi halkın siyasî tutumunu asıl açıkladığı, belirttiği yer idi. Başkanları hükümet tarafından tayin olunan maviler ve yeşiller halk partileri, kent milis kuvveti olarak hizmet etmek ve kent surlarının inşasına

katılmak suretiyle de önemli kamu görevleri görüyorlardı. Dem'lerin çekirdeğini halkın kent milisi olarak düzenlenmiş kısımları teşkil etmekteydi. Her iki partide de mevcut olan bu çekirdek etrafında, bunlardan birisine taraftar olmak, bu parti için çalışmak ve diğerine karşı mücadele vermek suretiyle şehir ahalisinin daha geniş kitleleri toplanmıştı. Böylece maviler ve yeşiller, halkın siyasî görüşlerinin taşıyıcısı ve temsilcisi sıfatıyla devletin bütün büyükçe kentlerinde çok önemli bir rol oynamakta idiler. Mavilerde bir aristokratlar, yeşillerde sosyal bakımdan aşağı tabakanın partisi görmeğe çalışmak yanlış olurdu. Her iki parti mensuplarının büyük çoğunluğunu geniş halk kitleleri oluşturmaktaydı. İdareci tabakaya gelince bunlar görünüşe göre mavilerde bilhassa Grek - Roma aristokrasisinden eski büyük arazi sahiplerinin temsilcilerinden, yeşiller partisinde ise ticaret ve zenaat erbabı ile çoğunluğu devletin doğu eyaletlerinden menşeli, saray ve malî idare hizmetinde yükselmiş unsurların temsilcilerinden meydana gelmekteydi. Bu yüzdendir ki yeşillerin monofizitliğe ve diğer doğu sapık mezheplerine taraftar olmalarına karşılık, maviler Grek Ortodoksluğunu temsil ediyorlardı. İki parti arasında mevcut olan münasebet bunların sert ve sık bir ilişkide olduğunu göstermekteydi. V. yüzyılın ortalarından beri devletin siyasî hayatı maviler ile yeşiller arasında bitip tükenmeyen mücadelelerle damgalanmıştı. Ur. Merkezî iktidar, derrClexi birer kudret faktörü olarak hesaba katmak ve bunlardan birisini, şöyle veya böyle, desteklemek durumunda idi; öyle ki, normal olarak partilerden birisi hükümeti desteklerken, diğeri hükümet aleyhdarı cereyanları temsil ederdi. Bazen her iki parti, merkezî iktidarın mutlakıyyetine karşı kendi hürriyetlerini savunmak üzere imparatorluk hükümeti aleyhinde birleşirlerdi; çünkü dem organizasyonlarında antik şehirlerin hürriyet geleneği sürdürülmekteydi.¹⁵⁷

Bizanslı erkekler moda ile çok ilgiliydiler. VII. Yüzyılda Doğu üsluplarında ilgi duyduklarından yazılar, Roma sandalları yerine Doğu'ya özgü biçimde ayakkabılar, kışları da yumuşak deriden yapılmış çizmeler giyiyorlardı. Aynı zamanda da uzun ve uçuşan tuniğin yerine kısa ve dar bir tunik giymeye başladılar. Kısa tuniğin eteği arkadan yırtmaçlıydı ve yırtmacın içine eteği genişletmek için üçgen bir parça dikilirdi. Bu giysinin boyun kısmı küçük bir yaka ile bitiyordu. Bunun kökeni belki de çok zarif ama daha uzun tuniklerin giyildiği Kuzey İnan'da aranmalıdır. XI. yüzyılda bunun simle işli çok kısa bir çeşitlemesi imparatorlar tarafından birinci giysisi olarak kullanıldığı, o dönemde dizlere kadar çıkan çoraplarda yaygın idi.

¹⁵⁷ Rice, s.147.

Bizans'ta sofraya dikkatle kurulurdu. Böyle bir özenin Avrupa'da görülmediği zamanda sofralara temiz ve çoğunlukla güzel el işi örtüler serilirdi, insanların yemek odasına girmeden önce dışarıda giydikleri ayakkabılarını değiştirmeleri beklenirdi. Bir şölen verildiğinde imparatorluk ailesinin bireyleri ve saray çevresinden olan X. yüzyılın sonuna kadar günlük yaşamda sandalye kullanıyor gibi görünseler de masanın çevresinde bulunan klimalerde yemek yerlerdi. Yemeğin başında dua edildiği gibi belki sonunda da edilirdi. Yalnızca çok çeşitli kaşık ve bıçak değil, çatal da olmasına karşın insanlar çoğunlukla elleriyle yemek yerlerdi. Büyük bir olasılıkla çatal Doğu dünyasında icad edilmiş ve nasıl kullanıldığını Bizans'ta öğrenen İtalyanlar tarafından Avrupa'ya tanıtılmıştı. Bardaklar, büyük şişeler ve diğer kaplar gibi çeşitli biçim, tür ve boyutlarda tabaklar da çok çeşitli malzemeden yapılıyordu.

Yıllar boyunca, Bizanslı ustalar tarafından üretilen çok sayıda ve çok çeşitli eşyaların yalnızca çok azı bu güne kalmıştır. Rastlantısal olarak ortaya çıkarılan buluntular aralarında günlük yaşamda kullanılan düğmeler ve iğneler gibi objeler ve daha az yaygın olarak kullanılan çok doğru olarak yönlerini gösteren bir cep pusulasını da içeren objeleri kapsar. Bütün bunlar Bizans'ta en azından zenginlerin evlerinde yaşamın çoğunlukla Avrupa'da birkaç yüzyıl sonra bilinenlerle karşılaştırılabilecek eşyaların üretimi ve kullanımı güdeleyecek derecede de gelişmiş olduğunu göstermeye yeter.¹⁵⁸

2.4. Köylerde Yaşam

Bizans devleti zenginliğinin çok büyük bir bölümünü topraktan kazanıyordu. Özellikle köylerden sağlanan vergilerle bu gelir oluşuyordu. Köylü denilince bir arada köyde yaşayan halk görülür. Genellikle bir takım kullanım alanları ortak: otlak kullanımı, vergi yükümlülüğü, dinsel bayramlara katılım gibi konularda ortak davranıyorlardı.

Soylular ise, genellikle büyük malikânelerde kalır, köy işleriyle pek ilgilenmezlerdi. Köylü, menkul ve gayr-ı menkul malların sahibi olarak kabul ediyordu. Tarlalar, bağlar, bostanlar ve bahçeler onun tam mülkiyeti altındaydı ve miras yoluyla geçebiliyordu. Hiç kimsenin serfi değildi ve vergisini doğrudan doğruya devlete ödüyordu. Devletin uğraştığı tek şey vergilendirme düzeniydi. O sadece vergisini

---

¹⁵⁸ Rice, s.158-159.

istiyordu, toprak ürün vermiyormuş ilgilendirmiyordu. Bu da kolektif sorumluluğu doğuruyordu.

Bizans tarım topluluklarına konan vergiler her zaman onların refahlarını yok edecek gibiydi. Devlet, ülkenin temel gereksiniminin çoğunu üreten kimseler için ekonomi politikalarının yarattığı güçlüklerle ilgilenme gereğini çok ender duyuyordu. Sık sık içine düştükleri yoksulluk, köylülerin mültezimlerden (vergi memurları) ve toprak beylerinden nefret etmelerine yol açtı. Sınır bölgelerinde toprağı işleyen asker çiftçiler ya da "*thema*" sahipleri ve toprağı verimli kılarak ona sahip olan ve toprağı işleyerek yaşamlarını kazananların oğullarının dışında, Bizans dünyasında çok az köy vardı. Yiyecek üreten insanların çoğu serilerden biraz daha fazla özgürlük sahibi olan işçiler ya da kölelerdi. Çok sayıda köy olmasına karşın, birçoğu büyük bir malikânenin bir parçasını oluştururdu ve ortada yaşayanlar devlet yerine toprak beyinin hükmü altında olurlardı.¹⁵⁹

Bizans, VII. Yüzyılda geçirdiğı ciddi sarsıntılar ile sarsılırken bazı alanda da köklü değişiklikler olur. VII. Yüzyılın kırsal yaşamında bu değişiklikler bir karışıklığa yol açar. Bu değişimler özgür köy komünlerinin küçük köylü mülkiyetinin gelişmesinde ve çiftçilerin yer değiştirme özgürlüğünün yeniden ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bir köylü kiraladığı tarlayı yükümlülüklerini yerine getirmeden terk ederse, sahibine doğan zararı ödemek zorundaydı. İşletmecinin, büyük toprak sahibine, ürünün bir kısmını vermesi gerekiyordu. Küçük toprak mülkiyeti, yeniden doğuş sürecindeki komün sistemi uyarınca belirli bir kalıcılığa kavuştu. Köylü mülkiyetiyle sömürücü büyük toprak mülkiyeti arasında orta yol olan komün, büyük toprak sahibinin zorbalık gücünü zayıflatıyor ve bu şekilde, bireysel küçük toprak sahibinin gelişme olanağını güvenceye alıyordu. Kırsal ekonomideki değişimler ve Bizans'ın varlığını sarsan tehlikeler, hükümeti, imparatorluğun bölgesel, askeri ve sivil yönetiminde reforma zorladı.

Bizans devletinin VII. Yüzyıldan beri gerçekleştirdiğı içten yenilenme her şeyden önce kuvvetli bir köylü sınıfının oluşmasına ve yeni "*stratiotes*"ler ordusunun kurulmasına, yani küçük arazi sahipliği kurumunun güçlenmesine dayanmaktadır. Tüm köylüler ve "*stratiotes*"ler bir sınıfi oluşturmaktadır ve bu sınıf artık Bizans İmparatorluğu'nun taşıyıcı gücü haline gelmektedir. Böylece Bizans kırsal bölgesinde

¹⁵⁹ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, çev: Babür Kuzucu, İstanbul, 1986, s. 32; Rice, s. 171-172; Kaplan, s. 83;

de, imparatorluğun sosyal yapısını yeni bir temele oturtan ve gelişmeyi yeni yönlere çeviren bir değişiklik meydana gelmiş olmaktadır. Bizans köyünde vücuda gelen yeni şartlar en açık şekilde, erken ortaçağ'da Bizans köylüsünün günlük yaşantısının bir tablosunu meşhur köylüler kanunda yer bulmuştur. Köy halkı çok özel bir bağ ile birbirlerine bağlanmışlardır. Tarlalar, bağlar, meyvelikler ve bahçeler köylü ve ailesinin tam ve şahsi mülküdür. Ve bazen ormanlıklar bile özel mülkiyetindedir.¹⁶⁰

Devlet otoritesi köy cemaatini idari - mali bir birlik olarak görmektedir. Cemaat temsilcileri vergilerin doğru ve tam olarak hâzineye intikalinden sorumlu olup, ödemedi aciz komşuların vergilerini tazminle yükümlüdürler. Bizans köyleri ise umutsuzca yerinde saymıştır, ikili çabanın geliştirilmesinden başlıca tek bir yeni buluş yapılmıştır. Tarım kitapları ise en iyi olasılıkla Latinyop, tarımı özetlemekle yetinmiştir ancak görülene göre Bizans tarımı yerinde saymıştır. Beslenmenin büyük bir bölümü özellikle tahıla bağlı kaldığından, tarlaların çoğunda buğday ve arpa yetiştiriliyordu. Vadi tipleri dışında kalan toprakların verimsizliği tarlaların en azından iki yılda bir nadasa bırakılmasını zorunlu kılmıştır. Köylüler bu nedenle her sonbaharda, bir yıl boyunca dinlendirdikleri toprağı kaldırıp havalandırmak zorundaydılar. Toprak ne kadar hassas ise, tarım da o kadar hassastır. Ortalama bir yılda elde edilen tahıllar ve Akdeniz iklimine uyum sağlayan baklagiller (mercimek, bezelye, bakla) ancak yeterli olabiliyordu. Bununla birlikte birçok bölge, örneğin, Anadolu'nun iç kısımları kuraklıkların ya da aşırı yağmurların tehdidi altında yaşamaktaydı. Korkutan başka bir şeyde, kış ekinlerini bozan donlardı. Bu denli hassas oluşuna karşı Bizans köylüsü çaresiz değildi. Her şeyden önce kentler, taze ya da kuru sebzeler, meyveler ve en önemlisi, bağ ürünleri ya da yağ veren bitkiler için önemli bir Pazar oluşturmaktaydı ve bunlar yalnızca tarlalarda değil aynı zamanda tarımcılığın beklide en vazgeçilmez parçasını oluşturan bahçelerde yetiştirilmekteydi. Köylü toprağın verimini artırmak için kullanılan ne kadar biliyorsahepsini bahçesinde uyguluyordu, gerektiğinde kuyudan su çektiği suyla sulama yapmayı ihmal etmezdi. Bizanslı bir köylü ailesi, yalnızca bahçesinden elde ettiği ürünle bile yaşayabilirdi, bahçesiz bir tarım işletmesi düşünülmezdi.

Tarımda kullanılan araçların yanında birde insan gücü vardı. Bu insan gücü normal bir köylü ailesinde; köylü, karısı ve çocuklarıydı. Ancak aile bireylerinin emeklerinin yetersiz kaldığı da olurdu. Bu durumda genellikle aynı köyden bir başka

¹⁶⁰ Levchenko, s.118-119; Ostrogorsky, s.125-126.

görevlilerinin kullandığı yüz ölçü birimi "modios'tu". (yaklaşık 1 hektarın on da biri), ancak çiftçiler tarlalarını "zeugarion" adı verilen bir birimle ölçerlerdi. Toprağı daha geniş olanların tarlaları, "iki boyunduruktu, kimilerinin ancak bir "boidion"u (tek öküz) vardı. Bu yalnızca bir ölçü birimi olarak kullanılırdı. Çünkü toprak hiçbir zaman hayvanlasürülmezdi.¹⁶¹

2.5. Sarayda Yaşam

Başkentlere yerleşerek kalıcı saraylarda oturmaları yüzyıllar alan Batı Avrupa'nın hükümdarlarından farklı olarak I. Konstantinos, hem Roma hükümet merkezini hem de imparatorluk sarayını Bizans'a taşımıştır. Büyük saray olarak bilinen yapı her ne kadar XII. Yüzyıldan itibaren imparatorlar, kent surlarının kuzeybatı köşesi içindeki Vlaherna sarayını kullanmış olsalar da 330'dan 1453'e yerinden hiç kımıldamadı. II. Justinianus tarafından VII. Yüzyılda saray içinde inşa ettirilmiş olan altın salonda özel görüşmeler düzenlenirdi. Su gösterilerinin dahi gösterildiği bu alan adeta Bizans'ın gücünü de sembolize ediyordu. Zira özellikle diplomasi alanında Bizans gösterişli ve zengin bir havaya sahip olmayı prensip edinmişti.¹⁶²

İmparator ve ailesi boş zamanlarının çoğunu saraylarının arazisinde geçirmekteydiler. Gerçekte kadınlar bu sınırların dışına çıkmaya cesaret edemezlerken imparatoriçe bunu çok nadir yapabiliyordu. Bu dışı kapalı çok büyük ve görkemli yerde ya da karmaşık içerisinde imparatorluk ailesi yemek ve eğlence için özel olarak toplanıp samimi ve gizli bir aile yaşamı sürdürürlerdi. Bizans'ın imparatorluk malikâneleri Batı dünyasında olduğu gibi güzel bahçeler içerisinde ve kanatlarında ahırların ve hizmetkârların oturduğu yapıların bulunduğu büyük bloklardan oluşmuyordu, aksine Doğu'daki gibi bahçe ve gezinti alanlarının arasına dağılmış birbirinden bağımsız çok sayıda yapılar içeren, çevresi duvarlarla çevrili kapalı bir alan şeklini almıştır.¹⁶³

2.6. Dini Yaşam

Bizans İmparatorluğu'nun dini Hıristiyanlıktı ve bu dinin Ortodoksluk mezhebini seçmişlerdir. Hıristiyanlık bilindiği üzere Hz. İsa'nın önderlik ettiği bir dindir. Hıristiyanlık Filistin'de doğmuştur. Filistin'de Roma hâkimiyetinde bulunuyordu. Romalılar ele geçirdikleri yerlerdeki inançlara dokunmakları gibi onların tanrılarını

¹⁶¹ Kaplan, s. 84-85.

¹⁶² Herrin, s.236-237.

¹⁶³ Yıldız, s.47.

kabul etmişlerdi. Roma'da ise çok tanrılı inanç hâkimdi. Hz İsa'nın ölümünden sonra dağılan İsa'nın havarileri Kudüs'te bir araya gelip Hıristiyanlığı yaymaya başladılar. Hıristiyanlık MSİ. Yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da yayılma dönemine girdi. Özellikle Hıristiyanlığa inananların çoğu köylüler ve kölelerdi. Çünkü içinde buldukları zor şartlardan kurtuluş yolu arıyorlardı. Bu kesim Hıristiyanlığın kendilerini kurtaracağına inanıyordu. Böylece kardeşlik ve eşitliği söyleyen Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunda sosyal hayatı değiştirmede etkili oldu. Çünkü Roma da katı kuralları olan sınıf sistemi vardı. Roma İmparatorluğu 395'te ikiye ayrıldıktan sonra ise Hıristiyanlıkta ikiye ayrıldı. Batı Hıristiyanlığı Latin kökenine bağlı Avrupa coğrafyasını etkiledi. Doğu Hıristiyanlığı ise merkezi Konstantinopolis olmak üzere Grek kültürü etkisinde kaldı.¹⁶⁴

Bizans'ta Konstantin devrinin sonundan beri devletle kilise arasında birleşme ve Hıristiyanlığın devletinde yardımı ile şirke karşı tam bir mücadele mümkün olmuştu. Fakat bazı sebeplerden dolayı bu iş bir müddet gecikti. Zira bu sırada tahta geçen Ju Hıristiyanlıktan nefret etmekteydi. Valentinianus ise dinler arasında tarafsız kalma siyasetine dönmüştü. Theodosus devrinde Hıristiyanlık, devletin tek dini olmakla en büyük amacına ulaştı. Bu da halk tarafından seçilen Milano Piskoposu Ambrosios sayesinde olmuştu ki kilisenin tanıdığı ilk adam budur. Fakat Hıristiyanlık, devletin yardımını sağlarken kendisini hükümdarların mutlak hâkimiyeti altına soktuğunu fark etmemişti.¹⁶⁵

Eski Roma aristokrasisi, dinlerinin inanç tarafından ziyade, şekil şartlarına bağlıydılar. Bu aristokratlar Hıristiyanlıktaki "eşitlik" esasına, ayak uydurmadılar. Halka mensup bir aileden gelen bir piskoposa itaat etmeyi garip bir iş görüyorlardı ancak bu durum zamanla azalma eğilimi göstermiştir. V. Yüzyılda meydana gelen bazı olumsuz sosyal gelişmeler, züht hayatının talep görmesine yol açacak ruhaniyet hayatı geliştirecektir. Bununla birlikte Hıristiyanlığa karşı en zorlu direnme kırsal kesimde olmuştur. Pagan kelimesi Latince de eskiden "köylü" demektir. Kelimenin müşrik anlamına gelmesi, takriben IV. asrın ilk yarısında başlayıp ikinci yansında yaygın hale gelmişti. Hıristiyanlık şehirlerde yayıldıktan sonra şehir-köy münasebetleri neticesinde, oralarda da yayıldı.¹⁶⁶

¹⁶⁴ Morgan, s.9-10; Karaköse, s.245-247.

¹⁶⁵ Dikici, s.144-148.

¹⁶⁶ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1988, s. 73-74

Zamanla kilisesinin büyüme sancularından Ortodoksluk doğar. Ortodoksluk ise, dini son derece belirsiz hale getiren bir din bilginleri zümresinin tekeline verdi. Dini duyguyu zayıflatan bu tutum, kuvvet kullanarak Hıristiyanları din adamlarının otoritesine boyun eğdirdi. Kilisede yapılan günlük ibadetler bırakılıp sadece Pazar ayinine gitmekle ibadet vazifesi geliştiriliyordu. Kilise hayatla yaptığı ruhani mücadelesinde bozguna uğramıştı. Yunan-Roma hayatı, Hıristiyanlık elbisesi giymişti. V. Yüzyıl başlarında görülen tablo, Hıristiyanlığın galibiyetinin sadece görüntüde olduğu şeklindedir. Çünkü bu din, Yunan-Roma dünyasına kendi inanç ve ruhunu kabul ettirememiş, aksine bu dünya hem madde hem de fikir ekseninde, bu dini kendisine uydurmuştur. Bu sonucun tek sorumlusu da kilisedir. Zira onun, müminler üzerinde mutlak otoritesi vardır ve bu gücüne dayanarak devamlı surette tavizler veren de yine odur. Böylece galip gelen aslında Hıristiyanlık değil, kilise olmuştur. Derken kilise, Roma devletinin başlıca unsurlarından biri haline gelmiş ve kurumsallaşmasında da onu örnek almıştır. İlk cemaatin dini hayatı ise, yalnız kilise de, o da bazen vaaz konusu olmaktan ibaret kalmıştır.¹⁶⁷

Bizans'taki dini ilişkilerde ise: İmparatora kilise işlerinde o kadar önemli bir yer verilmiştir ki, bazen altın olan tahtı patriğinin yanına konur ve dinsel ayinlerden birçoğu da bazı özel görevleri yerine getirmesi istenmiştir. Ortodoks Kilisesinin tüzüğünün ayrıntıları değilse bile temel ilkeleri IV. ve V. yüzyıllarda saptanmıştı, fakat bütün Bizans dönemi süresince küçük uyarlamalar yapılmaya devam edildi. Kilisenin geliştirdiği yasaların çoğu "Nomokanon" başlığı altında bölümlük bir kitapta topladı. Bu çalışma saf bir dindar kişilikten kilise malının yönetimine kadar değişik sorunları ele alıyordu.¹⁶⁸

Kilisenin dini görevleri arasında en önemlileri vaftiz etmek, insanları kutsamak, ayrıca evlendirmek, ölüm döşeginde yatarken bedenlerine kutsal yağı sürmek için ayin yaparak ve ölenleri bir halk mezarlığına ya da özel bir mozoleye gömerek yaşamlarına bütünüyle katılmak için bundan yararlanırdı. Ayrıca kilise hayvanları ve tarlaları gibi insanların içinde yaşadığı evlerini de kutsardı; çiftçiler su kaynaklarının sağlandığı akarsu başlarında da benzer törenler yaparlardı. Böylelikle kilise insanların düşünce ve düş gücüne egemen oldu ve yüzyıllar boyunca yaşamlarının eksenini olarak vazifesini yerine getirdi. Kentlerdeki aşırı yoksulluk nedeniyle yardım dağıtmak kısa zamanda

¹⁶⁷ Diehl, s.76.

¹⁶⁸ Rice, s.60-61; Diehl, s.76-77.

Kilise'nin başlıca işlevlerinden biri oldu. Kilise yetimhaneler, imarethaneler, yaşlılar için huzur evleri, dispanserler ve hastaneler kurdu, personelini sağladı ve yönetti.¹⁶⁹Bizans'ta dinin siyasi yönüne değinecek olursak; Kontantinus doğu Roma'nın ilk Hıristiyan hükümdarıdır. Devlette "tek" kanun yazılı olarak bütün hukukun kaynağıdır. Sınırsız yetkilere sahiptir ve yalnız Allah'a karşı sorumludur. Hükümdar artık dünyevi güçlerden öte "tanrı" iradesine dayanmaktadır. Tanrı ile direkt münasebette bulunduğu iddiasıyla dünyevi ve beşeri atmosferden gittikçe uzaklaştığı ve böylece tanrısal şereflere kavuştuğu için de, kendisine has siyasi-dini bir kültüre konu olmuştur. Dinin devlet ve cemiyet hayatının her noktasında bunun çeşitli yankıları görülmektedir. Doğu Roma veya Bizans devletinin, halkın bütün manevi hayatına süratle hükmetmeye gücü yeten "kilise" si bile, en kuvvetli zamanlarında dahi, onu etkisiz hale getirmeyi başaramamıştır. Devlette dini sahada "son mercii" olarak kalmış olan hükümdar en huysuz ve inatçı patrikleri bile daima yerlerinden atma gücünü göstermiştir. Bundan dolayıdır ki, burada bir "Doğu Roma Papalığı" kurulamamıştır, patrik yalnız ve ancak bir "Din işleri Nazırı" olarak yerinde kalmıştır.¹⁷⁰

Ruhban Sınıfı Bizans İmparatorluğu dini seçimi Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebiydi ve bu mezhebin temsilcileri: Patrik ve Piskopostu. Bizans zamanında patrik Constantinopolis'te büyük bir lüks içinde yaşıyordu. Ayasofya kilisesinde ve ona bitişik yapılarda çok sayıda dairesinin yanı sıra kendi sarayı da vardı.¹⁷¹

Ruhban sınıfına "Kutsal Synad" denilirdi ve patrik bunun başıydı. Önceleri yalnızca Konstantinopolis piskoposları bu meclise hizmet etme yetkisine sahiptiler. Piskopos olabilmek için bir rahibin 35 yaşını geçmesi ve 'memurlar kitabını' ezbere bilmesi gerekiyordu.¹⁷²

Bizans'ta halkın din işlerine bakan bağımsız bir alt ruhban sınıfı da bulunuyordu. Bu alt ruhban sınıfta din adamlığı genellikle köylüler arasında babadan oğla geçirdi. Bu din adamları köyden çıktıkları için halka çok yakındı ancak köylülerin tüm ihtiyaçlarına karşılık veremezlerdi. Ruhban sınıfının son temsilcileri ise keşişlerdi. Kentliler gibi köylüler de bir manastıra çekilmiş bu "kutsal insan"lara çekirgeleri

¹⁶⁹ Rice, s.70-71.

¹⁷⁰Demircioğlu, s.159-161.

¹⁷¹ Barker, s. 86. Bizans İmparatorları da dini görevlilere büyük önem vermişlerdir. Onlara göre; "Rahiplik Tanrısal işleri yönetir, İmparatorluk yetkisiyle insansal şeylerin üstüne konmuştur ve onlara akıl erdirir, fakat her ikisi de bir ve aynı kaynaktan çıkarlar ve ikisi de insanın yaşamını süslerler " diye düşünülürdü. Ayn.eser., 87.

¹⁷² Rice, s. 72.

kovmaları, ırmağı yatağına geri sokmaları, kuraklık zamanları da yağmur yağdırmaları için başvururdu. Ancak keşişlik kendi içinde de karma bir güçtü.¹⁷³

Helen kültürü ve hristiyanlık inancı Bizans'ın ana kaynakları arasında sayılmaktaydı. Zaten bu unsurlardan birisi çıkarılsa Bizans'ın anlaşılması imkânsız olacaktır. Ancak hellenist kültür ve hristiyan dininin Roma devlet şekli ile bir sentez haline gelmesi bizim Bizans imparatorluğu olarak adlandırmaya alıştığımız tarihî yapıyı meydana getirmiştir. Bu sentez Roma devletinin ağırlık noktasının, krizler devri olan III. yüzyılın gerektirdiği gibi doğuya kayması ile mümkün olmuştur. Ağırlık noktasının eksenden kayması Imperium Romanum'un hristiyanlaştırılması ve yeni başkentin Konstantinopolis olması ile anlanıyordu. Bu iki olay, hristiyanlığın zaferi ve devlet merkezinin kesin olarak helenizme edilmesi ve doğu'ya kaymasıyla Bizans döneminin başlangıcını ifade eder. Bizans tarihi evvel emirde sadece Roma tarihinin yeni bir devresi ve Bizans devleti eski Imperium Romanum'un sadece bir devamıdır. Bizans, bilindiği gibi, bizim Bizanslı dediğimiz kişilerin bilmedikleri, daha sonraki devrin bir terimidir. Bunlar kendilerini her zaman Romalı olarak adlandırmış, imparatorlarını Roma hükümdarları, eski Roma Caesar'ların halef ve mirasçıları saymışlardır. Devletleri yaşadığı sürece Roma adı onları büyülemiş ve Roma devlet geleneği onların siyasî düşünce ve iradelerine sonuna kadar hâkim kalmıştır. Etnik bakımdan bağlantılı olmayan imparatorluk Roma devlet düşüncesi sayesinde bir arada tutulmuş ve çevresine karşı tutumu Roma'nın evrensellik düşüncesine uygun olarak saptanmıştır.¹⁷⁴

Erken Bizans devrinde imparatorun gücüne karşı en güçlü sınırlamalar meydana gelmiştir. Bu durumu kanıtlayan çatışmalar da açıkça göstermektedir. Ancak Bizans için yapısal olan yön, imperium ile sacerdotium arasında gerginlik değil, aksine devlet ile kilise arasında sıkı ve samimî bir bağlılık bulunması, ortodoks devleti ile kilisenin yapıcı bir devlet-kilise oluşumu halinde kaynaşma göstermesidir. Yine karakteristik olan, her iki gücün çıkarlarının birbirine uyması ve bunların, ister imparatorun iç veya dış muhalifleri, ister kilise düşmanı bozucu reddeden güçlerden gelsin, tanrının iradesine uygun dünya düzenini tehdit edecek bütün tehlikeleri beraberce karşılamalarıdır. Ancak böylesine bir ittifak kiliseyi hiç kaçınılmaz bir şekilde güçlü imparatorluk kurumunu vesayeti altına sokacaktır. Bundan dolayıdır ki, imparatorluk

---

¹⁷³ Rice, s.73-74.

¹⁷⁴Campell, .s.156-160.

gücünün kilise üzerinde hâkimiyeti bütün devreler için Bizans'da tipik ve denebilir ki normal bir durum olarak kalmıştır.¹⁷⁵

İmparator Konstantinos'un hristiyan inancı ile ilişkisi sorunu kadar sık ve büyük bir çabayla tartışılan ve belirli şekillerde cevaplandırılabilir ancak pek az problem vardır. Bazılarına göre Konstantinos din ile ilgisiz olup hristiyanlığı sadece siyasî nedenlerle himaye ederken, diğer bazı bilginler onun hristiyanlığı kabul ettiğine inanarak devletin dinî siyasetinde oluşan büyük değişikliği bu olayla ilişkilendirmişlerdir. Gerek bu ve gerekse aksi tez bakımından çok sayıda deliller ortaya atılmış olup, gerçekten de birçok husus Konstantinos'un hristiyanca tutumunu, birçok diğer husus onun eski putperest geleneklere bağlı kalmış olduğunu ve yine birçok şey de her iki görüşü birden desteklediğini göstermektedir. Kesin olarak Konstantinos için siyasî hedefler önemli idi. Diokletianus'un hristiyanları takibata uğratmak siyasetinin başarısız olduğu herkesçe, hattâ onun en sadık yardımcısı Galerius tarafından da açıkça görülmüştü. Ayrıca devletin ağırlık noktasını doğuya kaydırmanın ve buna rağmen hristiyan düşmanı bir tutum izlemenin mümkün olamayacağından da kimsenin şüphesi yoktu.¹⁷⁶

---

¹⁷⁵ Ömer Rıza Doğrul, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul, 1947, s.156.

¹⁷⁶ Casim Avcı, *İslam-Bizans İlişkileri M.610-847, Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 1997, s.86-89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA SOSYAL YAŞAMI ETKİLEYEN VE SOSYAL YAŞAMI YANSITAN BAŞLICA UNSURLAR (V.-VII. YÜZYILLAR)

Sosyal yaşam; din, hukuk, gelenek, siyaset, ekonomi, sosyal yapı, eğitim ve coğrafya gibi unsurları da içine alan oldukça geniş kapsamlı bir kavramdır. 2. Bölümde Bizans'ta sosyal yaşamı oluşturan toplumsal yapıyı, yaşam şekillerini, gelenekleri, ekonomik durumu ve coğrafyanın bu kavram üzerine etkilerini izah etmeye çalışmıştık. Bu bölümde ise ağırlıklı olarak hukuk kuralları ve eğitim gibi başlıklar altında Bizans'taki sosyal yaşamı incelemeye çalışacağız. Yine bu bölümde sosyal yaşamı yansıtması açısından sanat-mimari ve edebiyat konusunu da ayrı bir başlıkta inceleyeceğiz. İfade etmeye çalışacağımız bu başlıklardan sosyal yaşamı doğrudan etkilediğini düşündüğümüz hukuk ve eğitimle, sosyal yaşamın izdüşümü olan sanat-mimari ve edebiyat konularını aynı bölümde vermeyi bu açıdan uygun bulduk.

3.1. Hukuk

Toplumsal yapıyı etkileyen faktörlerden başında hukuk kuralları gelmektedir. Zaten hukuk dediğimiz kavram da toplumu düzenleyen kurallar bütünü anlamına gelir. Şüphesiz ki Bizans toplumu da kendi hukuk kuralları olan bir imparatorlukta ve VI. Yüzyıla kadar bunların birçoğu dağınık halde bulunsa da temelini güçlü bir Roma hukuk sisteminden almaktaydı. VI. Yüzyılda imparatorluk tahtına oturan Justinianus öncelikli işlerden biri olarak geçmişe dönük bu hukuk kurallarını belli kitaplar halinde derleyip toparlama sürecine girmiştir.

Justinianus'un saltanatı sırasında ve yine onun çabalarıyla yurttaşlık hakları, üç ölümsüz yapıt içerisinde toplanarak birleştirildi. Bunlar, Kodeks (Codex), Pandekta'lar ve Institutum'lardır. Zamanın dingin yürüyüşü ve yasa koyucuların çalışmalarıyla Romalıların genel sağduyusu Avrupa ülkelerinin kuramlarını da etkiledi. Justinianus yasaları, hiçbir zaman imparatorluğa bağlı olmamış birçok ulusta bugün de saygınlığını ve yürürlüğünü sürdürmektedir. Mutlu ya da akıllı hükümdar o demektir ki, toplumda insanlara ilişkin düzen yararına adını her zaman onurla anımsatır. Yasa adamlarının çabası ve atılganlığı her zaman kurucularının savunulması uğrunda harcanmıştır. Dinsel bir tutumla onun erdemlerini kutlarlar, noksanlarını belli etmemeye ya da yadsımaya

çalışırlar ve onların sert kınamaları, erguvanın görkemine saldırmaya kalkışan suçluları ya da kafasız ayaklananları hoşgörüyü karşılamaz. Justinianus yanlılarının çıldırasıya bağlılıkları, her zaman görüldüğü gibi, düşmanlarının aşın tepkisine neden oldu. Onun karakteri karşılıklı olarak ve nefret ya da dalkavuklukla saldırıya uğradı ya da savunuldu. Antritribonien mezhebi, haksız bir davranışla, bu hükümdara, yöneticilerine ve yasalarına her türlü övgüyü reddetti. Her türlü yandaşlıkların dışında, yalnız tarihin gerçeğine ve iyi niyetine bağlı, en ılımlı ve usta rehberlerle hareket eden ben, çok sayıda usta hukukçuların zamanını almış ve çok büyük kitaplıkların duvarlarını süslemiş olan bir konuyu ancak ve ancak dürüst bir güvensizlikle ele alabilirim. Romulus'tan Justinianus'a dek Roma hukukunu, olanak elverirse, fazla yaygınlaştırmadan, tek bir bölümde anlatacağım. Bu imparatorun çalışmalarını değerlendireceğim, toplumun barışı ve mutluluğu için büyük önemi olan bir bilimin ilkelerini inceleyeceğim. Bir halkın yasaları onun tarihinde en önemli öğretici bölümü oluşturur. Her ne denli imparatorluğun gerileyişi sırasında kaleme alınmış yıllık tarihlere bağlı kalacaksam el cumhuriyetin temiz ve güçlü havasını, bu fırsatla soluyacağım.¹⁷⁷

Mülkiyet hakkı, rastlantı ya da çalışma sonucu ilk edinilmiş hakolarak gösterilebilir. Hukukçuların felsefesi de haklı olarak bu temel üzerine kurulmuştur. Bir ağacı oyan, sivri bir taşla ağaç kol takan, bir esnek dala biçim vererek ona bir ip ekleyen yabancı adam, doğa düzenine göre, kayığın, okun ya da baltanın iyisi (sahibi) olur. Nesne (madde) herkese açıktır. Ancak, bir kimsenin harcadığı zaman ve çalışmasının sonucu olan yeni biçimlenme yalnız bu zamanı ve çabayı harcayanındır. Kişi kendini ve sürülerini beslemek için bir tarlayı sürüp eker, çorak bir araziye verimli toprağa dönüştürür, tohum, yem ve çalışma ile yeni bir değer ortaya çıkarırsa bütün yılın yorgunlukları, alınacak ürün üzerinde ona hak sağlamış olur.¹⁷⁸ Toplumun tüm hallerinde, avcı, çoban ve çiftçi insan ruhunun vazgeçemeyeceği iki nedenden dolayı mal varlıklarını savunurlar. Herkesin edindiği mal varlığı kendi becerisinin ödülüdür; onun mutluluğunu kıskananlar, aynı özen ve çabayı göstererek aynı mutluluğu tadabilirler. Bu dediklerimiz, verimli bir adada yerleşmiş olan küçük bir insan topluluğuna çok uygun düşmektedir. Bu topluluk nüfusça artma gösterince topraklar da artmaz. Atılgan ve yetenekli kimseler insanların ortak haklarını ve kalıtımı ele geçirirler. Kıskanç efendiler tüm tarlaları ve ormanları sınırlandırır ve topraklarla

¹⁷⁷ Gibbon, C.V, s.289.

¹⁷⁸ Gibbon, C.V, s.330-332.

sulardaki hayvanlar üzerinde ilk işgalcilere bütün hakları tanıyan Roma hukukuna minnet duymaları gerekir. İnsan toplumlarının ilkel adaletten adaletsizliğin en son evrelerine götüren gidişte sessiz adımlar atılmakta, incelikler ayırt edilemez nitelik kazanmakta ve konulan yasalarla, yapay bir düşünce düzeni evrensel bir tekel kurmaktadır.¹⁷⁹ Her zaman canlı ve hiçbir zaman doymak bilmeyen bencillik, toplumsal yaşamdaki becerileri besler, bilgi ve görgünün artmasına yardımcı olur. Düzenli yönetimler ve özel mülkiyet kurulunca bunlar Sparta'nın değişik kuruluşları dışında en akıllı yasa koyucular, insan kuşaklarının varlığı için vazgeçilmez zorunluk kazanırlar. Toprak (tarım) yasası haksız ve tehlikeli görmüşlerdir. Romalılarda, servetlerin orantısızlığı, kökeni belirsiz bir töre ile artık uygulamadan kalkmış bir yasanın buyurduğu sınırların çok ötesine geçmişti.¹⁸⁰

Töreye göre, iki dönüm (arpen-Jugera) her zaman, Romulus'un en yoksul çocuklarına kalıtım payı olarak kalmalıydı. Yasa, en zengin yurttaşın toprağını beşyüz dönüm (üçyüz oniki İngiliz akr') olarak sınırlandırıyor. Roma ülkesi önceleri, Tiberis kıyılarındaki birkaç bin ağaçla çayırardan oluşuyordu ve yurtiçi değişimler bu ulusal toprağın genişliğine bir şey ekleyemiyordu. Ne var ki savaş, bir yabancının ya da düşmanın malını elinden almaya olanak veriyordu. Bu yararlı edinme biçimi Roma'yı zenginleştirdi, Volsklar'ın koyunlarını, Britanya'nın tutsaklarını, Asya krallıklarının değerli taşlarıyla altınlarını yurttaşlarının kanı karşılığında satın almış oldu. Justinianus'un saltanatından önce bozulmuş ve unutulmuş olan eski hukukun dilinde, bu ganimetleri belirtmek için, el ile alınmış anlamında, mancipium ya da manceps adı veriliyordu. Bunlar satıldığı ya da özgür bırakıldığı (azat edildiği), zaman, satın alan, bunun bir düşmandan alınmış mal olduğuna ve bir Romalı'nın olmadığına ilişkin-güvence istiyordu.¹⁸¹ Bir yurttaş, bir toprağı bırakırken onun üzerindeki haklarını yitirmiş olmuyordu. Bununla birlikte, Oniki Levha yasasına göre, taşınır mallar için bir yıllık, taşınmazlar için iki yıllık zamanaşımı, malın yeni sahibince namuslu bir işlemle alındığı ve yasal olarak buna inanıldığı takdirde, eski mülkiyetin haklarına son veriyordu. Küçük bir cumhuriyetin üyeleri, hiçbir hile ve şiddet karıştırmadan pek seyrek olarak bu tür istek dışı adaletsizliğin kurbanı olurlardı. Ama Justinianus'ca konulan üç, on, ya da yirmi yıllık çeşitli zamanaşımli büyük bir imparatorluk için daha

¹⁷⁹ Mustafa Baş, Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Kilisesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara, 2003, s.111-115.

¹⁸⁰ Gibbon, s.330-332.

¹⁸¹ Demirkent, s.85.

uygundur. Hukukçular aynî ve şahsî (kişisel) haklara göre zamanaşımı sürelerini saptarlar. Çünkü onların mülkiyet üzerine genel düşünceleri, yalın, tek biçimde ve saltık (mutlak) bir iyelikdir (sahip olma). Bu hakkın kullanımı (usare), yararlanma (intifususffuctus), ve irtifak (servitudo) olarak bir komşuya topraklar ve konutlar üzerinde tanınmış hakları da açıklamaktadır. Hukukçular, çok soyut bir incelikle mülkiyet hakları üzerindeki değişikliklerle kurulan çatışmaları, bölünmeyi ve ürünlerdeki dönüşümleri tartışmışlardır.¹⁸²

Bizans İmparatorluğunda cezalara baktığımızda ise oldukça ağır olduğunu görüyoruz ki bu cezaların başında çarمیha germe cezası gelmekteydi. Bununla birlikte İsauria hanedanlığından sonra çarمیha germe cezası kaldırılmıştır. Ölüm cezası yerine ellerin, ayakların, kulakların kesilmesi veya gözlerin dağlanması ile yetinilmiştir. Suçlular cezalarını çekmek için çoğunlukla sürgüne gönderilmiş ya da manastırlara kapatılmışlardır.¹⁸³

3.1.1. İmparatorların Yasaları

Augustus'tan Trajanus'a kadar Caesar'lar emirlerini Roma majistraları niteliğiyle yayınlıyorlardı. Senato da, tam yetkili olarak, hükümdarın mektuplarını ve söylevlerini, kararnamelere geçiriyordu. Ardılları da aynı politikayı benimsemişlerdir ve Tertullianus'agöre, “buyrultuların baltası ve imparatorun kendisine sorulanlara verdiği yanıtlar, eski yasaların karanlık ve dikenli ormanını aydınlattı”. Hadrianus'tan Justinianus'a, demek ki dört yüzyıllık bir süre boyunca, hükümdarın isteği kamu hukuku ve özel hukukun kuralı olarak kaldı. Çok az sayıda sivil ve din kuramları eski statüleri içerisinde bırakıldı. Bu karanlık dönemlerin barbarlığı ve silahlı bir zorba rejiminin esinlediği terör havası, imparatorların yasama yetkisinin başlangıcını aydınlığa çıkarmadı. Yasa adamlarının bilgisizliği ya da bayağılığı ki, bunlar alinyazılarının Roma ve Bizans saraylarına bağlı olduğuna inanıyorlardı. Bu konuda ikili yapıtı varsayımının yayılmasına neden oldular: I. Eski caesarlar, kimi zaman kendilerinin birtakım statülerce buyurulan görev ve cezalardan bağışık tutulmalarını istemişlerdi. Senato ve halk buna razı olmuşlardı. Bunlardan her biri, cumhuriyetin, bir numaralı yurttaş üzerinde kullandığı hukuk kurallarıydı. İmparatorlarca elde edilen gösterişsiz ayrıcalık bir zalim zorba ayrıcalığı haline dönüştü ve legibus solutus (yasalardan istisna

¹⁸² Gibbon, C.V, s. 332-334.

¹⁸³ Yıldız, s.21.

edilmiş) biçimindeki Latince deyim hükümdarı tüm yasaların üzerine çıkarıyor, kendi tutum ve davranışlarını yalnız vicdanının ve aklının denetimine bırakıyordu. II. Her saltanat tarafından, seçimli bir hükümdarın başlıklarını ve güçlülük derecelerini saptayan senato kararnameleleri de caesarların bağımlılığını belirtiyordu. Ulpianus'un ya da çok olasılıkla Tribonianus'un bir krallık yasasını ve halkın geri dönülemez bir vazgeçişini tasarlaması, Romalılarda düşünce biçimlerinin ve dilin bile bozulduğu zamandan sonraki dönemde olmuştur.¹⁸⁴

3.2. Eğitim

Bizans dünyasında bilim ve fikir hayatı iki yüzyıl boyunca Hıristiyan dünyası ile Antik Yunan ve Latin dünyası arasındaki ilişkiye sıkı sıkıya bağlı görünmektedir. Büyük Konstantinos ile birlikte Hıristiyanlık resmen kabul edilmekle birlikte Antik geleneğin, devlet ve fikir hayatı üzerinde öncelikli olarak etkili olduğu açıktır. Hıristiyanlığın sosyal hayatta tam anlamıyla yerleşmesi için birkaç yüzyılın geçmesi gerekmiştir. Putperestliğin son kalıntıları VI. ve VII. Yüzyılda tamamen kaybolmuştur. Bu sırada Helenistik düşüncenin devam ettiği Mısır, Suriye ve Filistin'in Müslümanlar tarafından fethi bütün bilim ve kültür hayatının Konstantinopolis'de toplanmasına yol açmıştır.

İmparatorlukta öğretim yaygın değildi. Daha çok erkek çocuklar okula gönderilirdi. Kızlar erkek kardeşleri kadar iyi bir eğitim görmezlerdi, ama erkek çocuklar evde eğitildiği sürece kızlar da onların derslerini paylaşabiliyorlardı. Yine de kızlar üniversiteye giremezlerdi ve eğer eğitimlerini sürdürmek istiyorlarsa bunu özel bir öğretmenin yardımıyla yapabiliyorlardı. Buna karşın birçoğu çok bilgiliydi.¹⁸⁵

VII. yüzyıl başlangıcı ile doğuda uzunca bir sessizlik devresi başlıyordu. Bu görecelisessizlik devresine Konstantinopolis üniversitesinin kurulması ve Codex Theodosianus'un meydana gelmesi dönemidir. Gücsüz bir imparator olan Theodosios II. (408-50) önceleri enerjik ablası Pulkheria'nın daha sonraki yıllarda ise, Atina'da putperest bir hitabet profesörünün kızı olan zevcesi Athenais -Eudokia'nın vesayetinde kaldı. Bütün hayatı boyunca doğduğu şehir olan Atina'nın aydınlık ülküsüne sadık kalmış, fakat aynı zamanda gerçek bir içtenlikle yeni dinine bağlanmış olan, hem dünyevî şiirler hem de kilise İlâhileri yazan bu imparatoriçenin kişiliği, Bizans' da

¹⁸⁴ Baş, s.111-115.

¹⁸⁵ Yıldız, s.22,27.

hristiyanlığın antik kültür ile yanyana, beraberce yaşamış olmasının canlı bir örneğidir. 425 yılında, Konstantinopolis’de Büyük Konstantinos zamanından beri mevcut olan yüksekokulun genişletilmesi ve yeniden organize edilmesi suretiyle yeni bir üniversitenin kurulmuş olması muhtemelen imparatoriçenin etkisiyle olmuştur. Devletin en önemli kültür merkezi olan üniversitede 10 grekçe, 10 lâtince gramercisi, 5 grekçe, 3 lâtince hitabet hocası, 1 filozof ve 2 hukukçu ders vermekte idiler.¹⁸⁶ Yükseköğretim kurumlarının tekrar toparlanması kültürel gelişme bakımından ne kadar önemli olmuşsa, Codex Theodosianus’un yayınlanması da devletin hukukî gelişmesi için o kadar önemli olmuştur. Justinianus’un Corpus iuris’inden önceki en mühim hukukî düzenleme eseri olarak 438 yılında yayınlanmış olan Codex Theodosianus, Büyük Konstantinos zamanından beri düzenlenen imparatorluk emirnamelerinin resmî bir kolleksiyonudur. Bu yeni kanun kitabı devletin hukukî hayatını daha sağlam bir temele oturtuyor ve resmî bir kanunlar toplamasının eksikliğini sebep olduğu hukukî tereddüt ve emniyetsizlikleri ortadan kaldırıyordu. Gerek doğu ve gerekse batıda her iki imparator, Theodosios II. ve Valentinianus adına yayınlanan Codex Theodosianus’da devletin birliği düşüncesi Gerçekte ise devletin birliği gittikçe bir sorun hâlini almaktaydı. Bu durum tabîî olarak kendisini hukuk sahasında da göstermekte idi. Codex Theodosianus’un yayınlanmasından sonra doğu imparatorlarının, çıkardıkları kanunları ancak nadiren batıya kadar göndermiş, bunun karşılığında batı Roma imparatorlarının çıkardığı kanunların artık hiç bir suretle doğuya ulaşmamış olmaları dikkat çekicidir. Doğu devletinin batı imparatorluk tahtına tayin ettiği Valentinianus III.’un (425-455) cülûsundan sonra devletin iki parçası arasında uzunca bir süre lekesiz bir barış havası hâkim olmasına rağmen, iki tarafın birbirine yabancılaşması gittikçe daha açık bir surette ortaya çıkmaktaydı. Siyasî bakımdan her iki devlet yarısı kendi başına buyruk bir hayat sürüyor, kültürel açıdan ise zamanla ve süratle birbirinden ayrılıyorlardı. Yaşama şekillerinin bu birbirinden kopmasının göze çarpıcı ve çok önemli bir işareti, iki taraf arasında dil bakımından doğan ayrılıktır. Batıda grekçe bilgisi hemen hemen tamamiyle kaybolurken lâtince, hâlâ bütün devletin resmî dili olmasına ve bu sebeple yapay olarak beslenmesine rağmen doğuda gittikçe artan bir ölçüde grekçenin gerisinde kalmaktadır. Doğunun grekleşmesi durmadan ilerlemekte olup bu oluşum imparator Theodosios ve imparatoriçe Athcnais - Eudokia zamanında bilhassa büyük adımlar atmıştır. Görüldüğü gibi Konstantinopolis üniversitesinde de grekçe öğreten profesörler

---

¹⁸⁶ Baş, s.111-115.

lâtince öğretim yapanlara kıyasla hattâ biraz daha fazla sayıda temsil olunmakta idiler.¹⁸⁷

Komşu Armenia'da millî bir kilise kültürünün meydana gelmesi, Ermeni yazısının icadı ve incilin Ermeniceye tercümesi de bu zamana düşer. Theodosios I. zamanından beri ülkenin bir parçası Bizans'ın, büyük kısmı ise İran'ın yüksek hâkimiyeti altında bulunuyordu. Bizans İran'da takibata uğrayan hristiyanlar için müdahalede bulunduğu gibi, komşu hristiyan Ermeni milletinde millî - dinî bilincin güçlenmesine de destek oluyordu. Bu, iki büyük devletin yeniden çatışmasına sebep oldu. Ancak savaş her hangi bir sınır değişikliği getirmedi ve 422 yılında, yüz sene sürmek üzere, aslında yirmi yıl bile devam edemeyen bir barış anlaşması yapıldı.¹⁸⁸

3.3. Sanat ve Mimari

Bizans sanatı Helenistik ve Roma sanatlarından da etkilenecek incelediğimiz dönem itibariyle dinsel yönü ağır basan bir sanat dalına dönüşmüştür. Bizans sanatının başlıca özelliği, çeşitli sanatlar arasındaki geleneksel ayrımın ortadan kalkmaya yüz tutması ve mimarlık, heykeltiricilik, resim, ilkçağda olduğu gibi bağımsız birimler oluşturulmamasıdır. Anıtları, birçok açılarla donatılarak, mimari mekân günün saatlerine göre, değişen ışık gölge oyunları göz önüne alınarak tasarlanır. Mozaikleri aydınlatan ve temsil edilen sahnelere canlılık kazandıran altın kullanılmasıyla yaratılan etki daha da çarpıcı kılınır. On yüzyıl süren varlığı boyunca çoğu zaman resmi ve durağan bir sanat gözüyle bakılan Bizans sanatı, özellikle parlak üç dönem geçirmiş ve bu dönemler boyunca başkent ve bazı merkezler canlı bir rol oynayarak İmparatorluğu etkilemiştir.¹⁸⁹

Mimari alanda gelişmeler özellikle VI. Yüzyılda İmparator Justinianus döneminde zirveye çıkmıştır. Kendisi sadece büyük bir yasa koyucu değil, büyük bir mimar da olmak istemektedir. Bu amaca, Nika Ayaklanmasında başkentini harabeye dönen en güzel mahallelerinin yeniden inşa edilmesi gerektiğinden buraya yönelmişti. Mahalleler, olağanüstü bir görkemle yeniden kuruldu. Justinianus, yanmış bir kilisenin yerinde, Aya Sofya'ya adanmış bir yenisinin yükselmesinde büyük çaba harcadı. Justinianus'un düşüncesine göre bu bina, sadece din değil, siyaset açısından da bir anlam ifade etmeliydi. İbadethanenin gösterişi, başkent kadar Hıristiyan âleminin yüce

¹⁸⁷ Laraousse, s.1722.

¹⁸⁸ Ostrogorsky, S.128.

¹⁸⁹ Kaplan, s.123-124.

efendisinin ihtişamına da yakışmalıydı. Justinianus, şans eseri, çağın tekniği ve bilgisiyle donanmış iki büyük mimar, Trallesli Anthemios ile Miletoslu İsidoros'u buldu. Günümüze dek ayakta kalan bu kilisenin yapımında, aynı anda 10.000 kişi çalıştı. Bina olağanüstü harcamalar gerektirdi. Ama Justinianus için bu cephesiyle ilgilenmiyordu; o, herkesin beğenisini kazanan, dünyanın en güzel kilisesini yapmakla övünüyordu. Konstantinopolis'de, hâlâ hayranlıkla gezilen dev sarnıçlar, Justinianus'un halka içme suyu sağlama kaygısının kanıtlarıdır. Yönetim, eyalet valilerinden mevcut karayollarının, surların, sukemerlerinin dikkatle onarılmasını istiyordu; ancak, yeni yollar, sukemerleri, köprüler, bentler ve hamamlar da yapıyordu. 540'ta Sasaniler tarafından yıkılan Antakya, sukemerleri, kanalizasyon şebekesi, hamamlarla donatılarak yeniden kuruldu. Justinianus'un doğduğu küçük Tauresium köyü, Iustiniana Prima adıyla büyük bir kente dönüştürüldü.¹⁹⁰

VII-VIII. Yüzyıllarda karanlık çağ denen kentlerin çökmesinin ve bunun getirdiği toplumsal dönüşümlerin kültür geleneğinin de sürekliliği tehdit ettiği dönemde ulaşılması çok zor olan metinlerin incelenmesini de zorunlu kılıyordu. IX. Yüzyılın başlarında Konstantinopolis'deki aydınlar, hem yazın dilinin kullanılmasında, hem de bilim de ve sanatta geçmişte yeniden temas kurma, böylelikle Geç Antik dönem Hıristiyanlıktaki ekini canlandırma yolunda bilinçli bir çabaya giriştiler.¹⁹¹

İmparatorluk sanatının ana çizgileri Justinianus döneminde belirlendi. Bizanslıların büyük yenilikler getirdiği mimarlık alanında planlar çeşitlilik göstermekle birlikte iki temel şemadan kaynaklanan yapılar ortaya çıktı. Böylece mimarlık, çok çeşitli uygulamalarda birçok türü denedi. En önemli Bizans anıtı, Konstantinopolis'deki "Ayasofya Kilisesi"dir. Dönemin büyük mimarları Tralles'li Anthemios ve Miletos'lu İsidoros'un eseri olan yapı, günümüzde de ayakta duran en güzel örnektir. İç mimarının hafifliği, mozaiklerdeki altın parçacıkları üzerinde, parlayan güneşin görülmesini sağlayan aydınlık, payanda ayaklarıyla sımsıkı sarılı yapının ağır gövdesiyle çelişir.¹⁹²

3.4. Edebiyat

Bizans edebiyatı çoğu Mısır'da olmak üzere birçok şair yetiştirmiş olsa da bir bütün olarak büyük bir edebiyat değildir. Doğu Roma İmparatorluğu kültürüne ilgi duymaksızın Bizans yazılarını zevk açısından inceleyecek çok az kişi vardır. Bizans

¹⁹⁰ Mango, s.312,335; Morgan, s.53-55.

¹⁹¹ Browning, s. 149.

¹⁹² Büyük Laraousse, Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet c. 4, İstanbul, 1986, s.1720.

edebiyatı sadece estetik ya da edebi ölçülere göre değerlendirilmemelidir. Doğu'da, Batı Avrupa'da olduğunun aksine antik çağla bir kopma olmamıştır.

Kısaca dönemin yapıtları edebi olarak özgünlükten yoksun ikinci sınıf yapıtlardır. İki imparatorluğun da eğitilmiş insanları ki sayıları hiç de az değildir, kendilerini yazarlıktan çok mimarlık ve bir dereceye kadar da görsel sanatlarda ifade etmişlerdir. Bu dediğimizin dışında sadece birer Latin yazarı olan Augustinus ve Hieronimus gösterilebilir.¹⁹³

---

¹⁹³ Yıldız, s.26.

SONUÇ

Başkenti Konstantinopolis olan Bizans imparatorluğu, coğrafi konum itibariyle Doğu ve Batı dünyası arasında bir kavşak görünümündedir. Bu yapısı sayesinde sosyal yaşamında hem Doğu hem de Batı'nın etkilerini görmek mümkün olmaktadır.

Sosyal yaşamı etkileyen pek çok faktör bulunur. Bunlardan başlıcaları ise; siyasi yapı, dini yapı, hukuk kuralları, gelenekler, coğrafi yaşam şartları, ekonomik yapı ve toplumun eğitim durumu gelmektedir. İncelediğimiz dönem itibariyle Bizans'ın siyasi yapısının güçlü bir temele sahip olduğunu söyleyebiliriz. Devletin batı kanadının V. Yüzyılda karşılaştığı büyük sorunlar karşısında ayakta duramaması ancak Doğu'nun bu zorluklar karşısında direnebilmesi bir ölçüde sahip olduğu güçlü siyasi iradeyle açıklanabilir. Bizans'ın güçlü siyasi yapısı sosyal yaşama da düzen olarak yansımıştır. Bizans kurumlarıyla ve gelenekleriyle güçlü bir devlettir. Bu durum halka öylesine derinden tesir etmiştir ki, bazen yönetimde oluşan siyasi boşluklarda bile sistem yürümeye devam etmiştir. Toplum içindeki çeşitli siyasi guruplar iktidarın ismi üzerinde bazı yaptırımlara sahip olsalar bile imparatorluğun devlet gelenekleri ve yönetim anlayışı çok fazla değişmemiştir.

Bizans'ın siyasi yapısının güçlü olmasında özellikle VI. ve VII. Yüzyıllarda başa geçen iki önemli imparatorun etkisi büyük olmuştur. VI. Yüzyılda imparatorluk tahtına oturan Justinianus, devleti uzun bir süre istikrarla yönetebilmiştir. Döneminde yaşanan bazı olumsuz gelişmeler olsa da, çevresindeki sağlam idareci kadroyla ülkeyi ayakta tutabilmiştir. Bu imparator döneminde sosyal yaşamı birinci derecede etkileyen bir faktör olan hukuk alanında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yine bu dönemde, içeride ve dışarıda yaşanan çatışmalar, salgın hastalıklar ve doğal afetler sosyal yaşam üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Justinianus döneminde mimari ve sanat üzerinde de önemli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ruhban sınıfına destek veren imparator manastırlar için de büyük yatırımlar yapmıştır.

VII. Yüzyılda Bizans imparatorluğunun başına geçen Heraklius da Bizans'ın çalkantılı günlerinde başına gelebilecek belkide en büyük şans olmuştur. Güçlü ve akıllı bir imparator olan Heraklius zamanında İran ile mücadele kesin bir zaferle sonuçlanmıştır. Kilise ile de ilişkilerini kuvvetlendiren imparatorun bu dönemde yaşadığı en trajik gelişme ise İran zaferinden kısa bir süre sonra İslam fetihlerinin kendi topraklarına sıçraması olmuştur. İslam orduları öylesine hızlı hareket etmekte idirler ki

daha Bizans tehdidin boyutlarını kavrayamadan Suriye ve Mısır gibi iki önemli bölge ellerinden çıkmıştır. Suriye ve Mısır Bizans-İran mücadelesinden yorulmuş ve Bizans'ın uygulamış olduğu ağır vergi politikaları altında ezilen bölgelerdir ve İslamın bu bölgede etkili olmasından fazla bir rahatsızlık duymamışlardır ama Bizans açısından bu bölgelerin kaybı tam bir felaket olmuştur. Ayrıca Balkanlardaki topraklara yapılan sürekli saldırılar ise yine ekim yapılacak arazilerin ekilmemesine neden olmaktadır. Buna karşın başkent Konstantinopolis tam bir tüketim kentidir ve bu bölgelerden gelen tahıla yoğun şekilde ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde yaşamın devam etmesi için de gıda temin edilmesi gerekmektedir. Bu dönemde elde tutulabilen Anadolu ise Bizans açısından şans olmuştur. Bizans gerekli gıda teminini de bu değerli bölgeden sağlayarak yoluna devam edebilmiştir.

Yine bu dönemde idari ve askeri alanda yapılan en önemli oluşum ise thema sistemi olmuştur. Devlet geliştirmiş olduğu bu sistemle hem savunma kabiliyetini arttırmış, hem de askeri masraflarını azaltmıştır. VII. Yüzyılda kendini şiddetli bir şekilde gösteren Slav yayılması da dönem açısından oldukça önemli bir gelişmedir. Slavların nüfusu Balkanlar'da ve Anadolu'da kısa bir sürede onbinleri geçmiştir. Fakat Bizans dışarıdan gelen bu nüfus dalgasını üretime kanalize ederek adeta krizi bir fırsata çevirmiştir. Slavlar Anadolu ve Balkanlar'da toprağa dayalı üretimde büyük bir işgücüne dönüşmüşlerdir. Slavların genelde yerleşimci olması sebebiyle de toplumsal çatışma açısından bir gerginliğe sebep olduklarını kaynaklarda göremiyoruz. Bununla birlikte toplumun etnik yapısı VI. Yüzyıl itibarıyla yozlaşmıştır. Sözkonusu etnik değişiklikler, VII. yüzyılın kırsal yaşamında büyük bir karışıklığa yol açmıştır. VI. yüzyıldan beri süregelen bu durumun sonuçları, ancak VIII. yüzyılda görülecektir. Kırsal yaşamdaki değişimler, ifadesini özgür köy komünlerinin, küçük köylü mülkiyetinin gelişmesinde ve çiftçilerin yer değiştirme özgürlüğünün yeniden ortaya çıkmasında bulmuştur. Artık egemen sınıf, eski yöntemlerle köylü sömürsünü sürdürecektir. Bu nedenle de, VIII. yüzyıldaki Çiftçi Yasası'nda kolonluk, çiftçilerin malikâneye bağlılığı, büyük toprak sahiplerinin *patronium*'una ilişkin hiçbir kayıt bulamıyoruz. Çiftçi Yasası, sahip olduğu tarlaları ekip biçen, ancak malikâneye bağlı olmayan ve özgürce yer değiştirme hakkını kullanan çiftçi köylülerin varlığını kanıtlamaktadır.

Başkent Konstantinopolis incelediğimiz dönemde adeta dünyanın merkezidir ve çok yoğun bir nüfusa sahiptir. Kent halkı için ise en büyük eğlence mekânı hipodrom ve

sirklerdir. Ticaretin de oldukça yoğun yaşandığı kent oldukça yoğun bir nüfus barındırmasına rağmen düzen ve asayiş noktasında yeterli bir seviyededir. Çok sayıda devlet memuru sokakların güvenliğini sağlayabilmek ve kentteki nizamı korumak için çaba sarfetmektedir.

Bizans Hukuka dayalı bir yönetim sistemine sahiptir. Yapılan idari işlemler kayıt altına alınır ve arşivlenirdi. İmparatorun doğrudan kanun çıkarma yetkisi bulunuyordu ve bunlar bağlayıcıydı. Bunun yanında üst düzey din adamları da kararlar yayınlatabiliyorlardı. Yine toplumu düzene sokan ahlak kuralları ve gelenekler de vardı. Bizans Roma'daki kadar olmasa da geleneklerine bağlı bir devletti. Özellikle sosyal yaşam noktasında barbar devletlerle kıyas götürmeyecek derecede medeniydiler. Bizans toplumu ataerkil bir yapıya sahipti ve imparatorluk için imparator ne ifade ediyorsa Bizans'ta aile için 'baba' kavramı da aynı şeyi ifade ediyordu. Bizans sosyal yaşamı içerisinde kadına verilen değer ise sadece onun 'anne' olma vasfından ileri geliyordu. Bunun dışında toplumda pek bir saygınlığı yoktu. Tabi Bizans için her kadın aynı değeri ifade etmiyordu. İmparatoriçeler sarayda ve toplumda itibar görüyorlardı ki devlet yöneten kadınlar Bizans tarihinde yerini almışlardır. Bizans toplumunda çocuk ise sahip olunan bir eşya hükmündeydi ve birey olarak değerlendirilmiyordu.

Bizans sosyal yaşamında ailenin dışında toplumun genelinde de sosyal bir sınıf ayrımı yapılmaktaydı. Kölelikten imparatorluğa kadar çeşitli kademede insan gurupları bulunmaktaydı. İmparatorun prestijine en yakın guruplar ise din görevlileri, üst düzey idareciler ve yüksek rütbeli askerlerdi. Ayrıca soylular ve büyük toprak sahipleri de sosyal toplumun elit kesimini temsil ediyorlardı.

Bizans'ta toplum, siyasetin dine müdahale etmesini doğru bulmamaktaydı ve aksini yapan imparatorlar oldukça eleştiri almaktaydı. Dini kurum olan manastırların ayrıca sosyal bir kurum olduğunu da söyleyebiliriz. Bu kurum pek çok fakir ve muhtaç kimseye kapılarını açmaktaydılar. Özellikle kıtlık zamanlarında buralara sığınan yoksul halkın yaşama şansı artıyordu. Bununla birlikte din görevliler toplumun en zengin kesimlerinden biriydi. Çok büyük arazilere sahip oldukları gibi insanlar buralara yüklü miktarda bağışlarda yapıyordu.

Bizans toplumunun çoğu tarım sektöründe çalışmaktaydı ve özellikle kırsal kesimde ve köylerde yaşayan insanlar yıl içerisinde tüketebilecekleri ürünlerin neredeyse tamamını kendileri üretebiliyorlardı. Bununla birlikte Bizans'ta ciddi bir gelir adaletsizliği olduğunu söyleyebiliriz. Toplumun çoğu ancak karınlarını doyuracak kadar

kazanabiliyorlardı. Bu duruma ağır vergiler, savaşlar, salgın hastalıklar ve doğal afetler de eklenince çoğunluğu tarımla geçinen bu insanların durumu gerçekten dayanılmaz bir hal alabiliyordu. Sosyal yaşamın her alanında olduğu gibi eğitim alanında da kadın erkek eşitsizliği vardı. Söz konusu eğitim olunca kadınların buna ihtiyacının ve hakkının olmadığı görüşü hâkimdi.

Tüm bu anlatılan tabloya rağmen Bizans sosyal yaşamının, yaşanan zaman dilimi ve dönemin şartları göz önüne alındığında küçümsenmeyecek derecede ileri bir seviyede olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

1. Kronik Eserler

PROKOPIOS, *Bizans 'ın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015.

THEOPHANES, *The Chronicle of Theophanes (A.D. 602-813)*, Translated by Harry Turtledove, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1982.

2. Tetkik Eserler

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, İmge Kitap Evi, İstanbul, 2001.

AKŞİT, Oktay, *Roma İmparatorluk Tarihi (M.S. 193-395)*, İstanbul, 1970.

ALTUNGÖK, Ahmet, *İslam Öncesi İnan'da Devlet ve Ekonomi, (Sasani Dönemi, M.S.226-652)*, Hikmetevi yay., İstanbul, 2015.

BAILLY, Auguste, *Bizans Tarihi*, C.I. çev., Haluk Şaman, İstanbul, tarihsiz.

BARKER, Ernest, *Bizans 'ın Siyasal ve Toplumsal Düşünüüü*, çev., Mete Tuncay, İstanbul, 1995.

BARROW, Reginald B.L., *Romalılar*, çev.Ender Gürol, İstanbul 2002.

BAUER, Susan, *Dünya Tarihi-Ortaçağ-*, çev. Mihriban Doğan, C.2, Say Yay., İstanbul, 2014.

BERL, Emmanuel, *Atilla'dan Timur'a Avrupa ve Asya*, çev. Gülseren Devrim, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

BROWİNG, Robert; "Bizans'ta yazma Sanatı", *Kitaplık*, s. 35, Kış, 1995, Yapı Kredi Yay, s. 149.

BROWN, Peter, *Geç Antikçağda Roma ve Bizans Dünyası*, Çeviren: Turhan Kaçar, İstanbul, 2000.

BÜYÜK LAROUSSE, Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet c. 4, İstanbul, 1986.

CAMERON, Averil, *Bizanslılar*, çev. Özkan Akpınar, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2015.

CAMPELL, Joseph, *Batı Mitolojisi Tarihi (Tanrının Maskeleri)*, Çev. Kudret Emiroğlu, Ankara 2003.

CHEYNET, Jean-Claude, *Bizans Tarihi*, çev. İsmail Yerguz, Dost Kitabevi Yay., Ankara, 2008.

DEMİRCİOĞLU, Halil, *Roma Tarihi*, I, Ankara,1998.

- DEMİRKENT, Işın, "Bizans" *DİA*, C.6, İstanbul,1992.
- DIEHL, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev., Fikret Bıyıklıoğlu, İstanbul,1937.
- DİKİCİ, Radi, *Bizans İmparatorluğu Tarihi (330-1453)*, Remzi Kitapevi, 2013.
- DİNÇ, İhsan, *Attila (Hayatı, Savaşları ve Uygarlığı)*, İstanbul 2002.
- DOĞRUL, Ömer, *Yeryüzündeki Dinler Tarihi*, İstanbul, 1947.
- ECO, Umberto, *Ortaçağ (Barbarlar-Hıristiyanlar-Müslümanlar)*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2014.
- ERDEMİR, Hatice Palaz, *VI. Yüzyıl Bizans Kaynaklarına Göre Göktürk-Bizans İlişkileri*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2003.
- ERTUGRUL, Özkan, *Bizans Kültürü*, İstanbul, trz.
- FİNE, John V. A., *The Early Medieval Balkans (A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century)*, The University of Michigan Press, 1983.
- GARTHWAİTE, Gene R., *İran Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.
- GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu 'nun gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, C.V, İstanbul, 1995.
- GIBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyişi Ve Çöküşü Tarihi*, çev.Asım Baltacıgil, CI., İstanbul, 1995.
- GİBBON, Edward, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, çev.Asım Baltacıgil, C.2., İstanbul, 1986.
- GREGORY, Timothy E., *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul, 2008.
- HERRIN, Judith, *Bizans (Bir Ortaçağ İmparatorluğunun Şaşırtıcı Yaşamı)*, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İletişim Yay., İstanbul, 2016.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, *Eski Batı Tarihi*, T.T.K, Ankara, 1997.
- KAPLAN, Michel, *Bizans'ın Altınları*, İstanbul, 2001.
- KARAKÖSE, Hasan, *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Ankara, 2002.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul, 1986.
- KÜÇÜKKALAY, Abdullah Mesud, *Dünya İktisat Tarihi*, Beta Yay., İstanbul, 2014.
- LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, çev. Galip Üstün, İletişim Yay., İstanbul, 2013.
- LEMERLE, Paul, *Bizans Tarihi*, çev., Galip Üstün, İletişim Yay. İstanbul, 2004.
- LEVTCHEKNO, M.V., *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çev., Maide Selen, İstanbul.1999.

- LOUTH, Andrew, "*Justinian and His Legacy (500-600)*", The Cambridge History of the Byzantine Empire, C.500-1492, Edited by Jonathan Shepard, Cambridge University Press, 2008.
- MANGO, Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, 2011.
- MARTSON, Elsa, *The Byzantine Empire*, Benchmark Books, New York, 2003.
- MORGAN, Giles, *Bizans'ın Kısa Tarihi*, çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, Kalkedon Yay., İstanbul, 2010.
- NORWICH, J.J., *Bizans Erken Dönem (323-802)*, çev. Hamide Koyukan, C.I, Kabalıcı Kitabevi, İstanbul, 2013.
- ORKUN, Hüseyin Namık, *Türk Tarihinin Bizans kaynakları*, Ankara, 1938.
- OSTROGORSKY, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, Ankara, 1999.
- RİCE, Tamara Talbat, *Bizans'ta Günlük Yaşam*, çev. Bilgi Altınok, İstanbul, 2001.
- RUNCİMAN, Steven, *Byzantine Civilization*, America 1956.
- SEİDLER, G.L., *Bizans Halk Hareketlerinin İdeolojik Kökeni*, çev. Mete Tunçay, Özne Yay., İstanbul, 1999.
- SEİGNOBOS, Charles, *Avrupa Milletlerinin mukayeseli Tarihi*, çev. Semih Tiryakioğlu, İstanbul, 1960.
- SKYLITZES, John, *A Synopsis of Byzantine History (811-1057)*, Translated by John Wortley with Introductions by Jean-Claude Cheynet and Bernard Flusin and Notes by Jean-Claude Cheynet, Cambridge University Press, 2010.
- TANİLLİ, Server, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası Ortaçağ: Feodal Dünya, C.2*, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2015.
- THOMPSON, E.A., *Hunlar*, çev. M. Sibel Dingel, Phoenix yay, Ankara, 2008.
- VASİLİEV, A.A., *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfit Mansel, Ankara, 1943.
- YERASİMOS, Stefanos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, çev: Babür Kuzucu, İstanbul, 1986.
- YILDIRIM, Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, Ankara, 1988.

3. Makaleler

- CHARANIS, Peter, "Bizans İmparatorluğu'nun Çöküşündeki Ekonomik Faktörler", çev. Melek Delilbaş, *Bellekten*, 48/191-192, Ankara, 1984, s.523-535.
- DEMİRCİOĞLU, Hali,; "Roma, Bizans ve justinianus, *Bellekten*, e. XVII, S. 106, Ankara, 1963, s. 159-161
- GÜÇLÜAY Sezgin, Bizans İmparatorluğunda Toprak Sistemi İçerisinde Themalar (IV ve VIII. YY.), *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 2011, S.1, s.69-91.

4. Tezler

- AVCI, Casim, *İslam-Bizans İlişkileri M.610-847, (Diplomasi, Din, Bilim ve Sanat Alanlarında)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa, 1997.
- BAMYACI, Mehmet Ertan, *Bizans İmparatorluğu'nda Ticaret (VIII-X. Yüzyıllar)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2017.
- BAŞ, Mustafa, *Kuruluşundan Günümüze Türk Ortodoks Kilisesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri (Dinler Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2003.
- TOLAN, Öner, *Karadeniz'in Kuzeyinde ve Balkanlarda Türk Varlığı (VI.-X. Yüzyıl)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ, 2014.
- YALÇINKAYA, Mehmet, *IV-XV. Yüzyıllarda Doğu Roma Devleti'nde Din-Devlet İlişkileri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996.

5. İnternet Kaynakları

- <http://blog.kavrakoglu.com/bizans-imparatorlugu-37-bizansta-dil-ve-alfabe/>
- <http://ozhanozturk.com/konstantinopolis-bizans-tarihi/>
- <https://turkeihantarihi.wordpress.com/6-etruskler/>

EKLER

Ek 1. Orijinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Düzgün KARAKUŞ
Öğrenci Numarası	112211122
Enstitü Anabilim Dalı	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Programı	YÜKSEK LİSANS
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	DR.ÖĞR.ÜYESİ SEZGİN GÜÇLÜAY
Tez Başlığı (Türkçe)	BİZANS İMPARATORLUĞUNDA SOSYAL HAYAT (V.VII.YÜZYILLAR)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam .....110..... sayfalık kısmına ilişkin, ...23.../...07.../...2018..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % ...10.. .....'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin GÜÇLÜAY

Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet AKSİN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

ÖZ GEÇMİŞ

1982 yılında Tunceli/Çemişgezek'te doğdum, İlk ve lise eğitimi Elazığ'da tamamladım, 2002 yılında Fırat Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde lisans eğitimime başladım, 2006 yılında mezun oldum, 2007-2008 yılında özel eğitim kurumlarında öğretmenlik yaptım. 2012 yılında F.Ü. Sosyal bilimler fakültesi Genel Türk tarihi ABD'da yüksek lisans eğitimime başladım, ticaretle uğraşıyorum.

